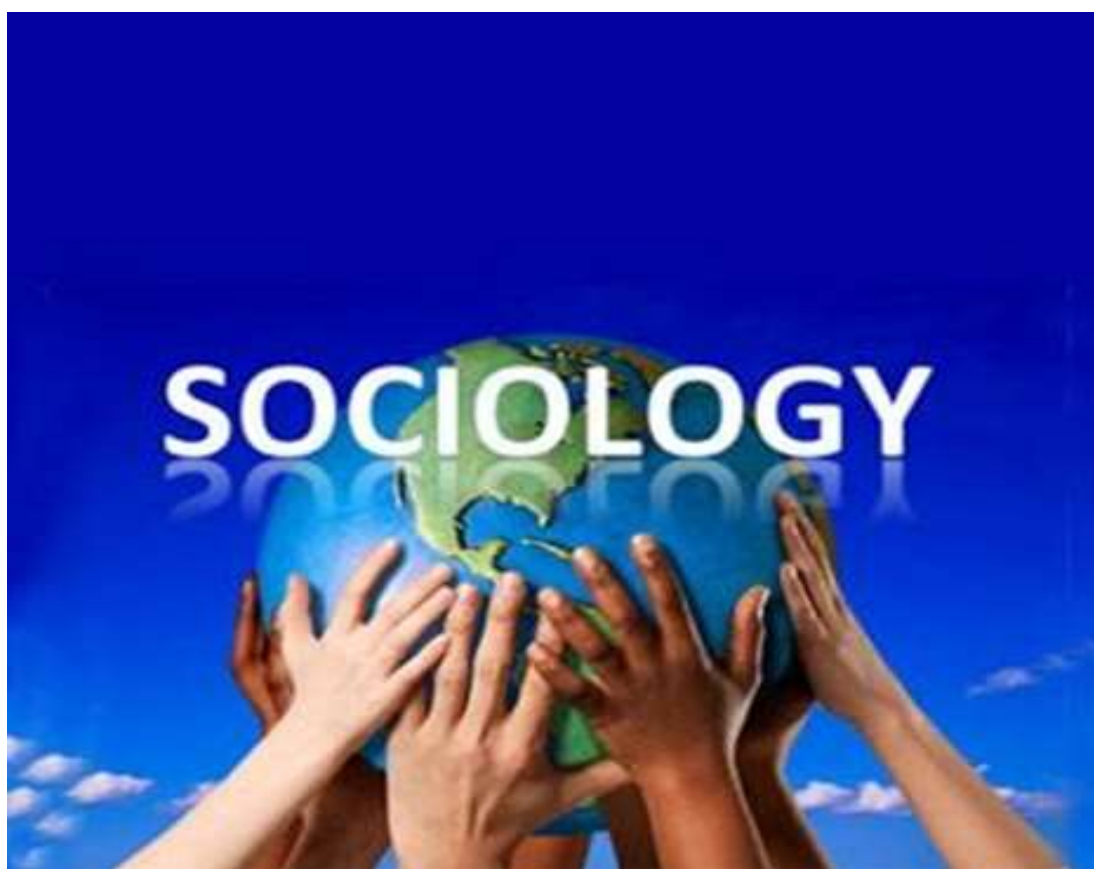

Донецька обласна державна адміністрація
Департамент освіти і науки
Донецький обласний палац дитячої та юнацької творчості

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

**Матеріали науково-дослідної роботи педагогів та вихованців
Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості**

Слов'янськ – 2024

**Донецька обласна державна адміністрація
Департамент освіти і науки
Донецький обласний палац дитячої та юнацької творчості**

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

**Матеріали науково-дослідної роботи педагогів та вихованців
Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості**

Слов'янськ – 2024

*Друкується за ухвалою науково-методичної ради
Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості
(протокол №2 від 24 квітня 2024 р.)*

Упорядник: Т. М. Соколенко – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач методичного відділу Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості

Соціалізація особистості: матеріали пошуково-дослідної роботи педагогів та вихованців Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості / упорядник Т. Соколенко. – Слов'янськ, 2024 – с. 127.

Матеріали представлені в авторській редакції

СЛОВО УПОРЯДНИКА

Важливою метою сучасного українського суспільства є формування особистості, яка поєднує в собі активність, незалежність, індивідуальність з громадянською відповідальністю і соціальною зрілістю. Означені якості формуються саме в процесі соціалізації. Соціалізація забезпечує входження людини у соціальні спільноти та колективи, комфортне співіснування в них, усупільнення її діяльності, способу життя і думок, що забезпечує формування особистості як представника певних соціальних спільнот та груп. Основою соціалізації є освоєння індивідом мови соціальної спільноти, мислення, форм раціональності й чуттєвості, сприйняття норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності тощо. Водночас соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормального функціонування та розвитку.

Донецький обласний палац дитячої та юнацької творчості будує освітню діяльність в сфері соціалізації вихованців в освітньому просторі закладу на демократичних і гуманістичних засадах як відкрита освітня система, яка активно бере участь у процесах соціалізації своїх вихованців з навколишнім середовищем. Педагоги активно досліджують та впроваджують технології, методи, засоби соціального виховання, які забезпечували б навички соціальної взаємодії, сприяли формуванню соціального досвіду так необхідного дитині для успішного входження в соціум. Важливим аспектом є залучення вихованців до пошуково-дослідної та поведінково-діяльнісної роботи, що забезпечує формування соціальної компетентності як їх успішності у повсякденному житті.

Збірка «Соціалізація особистості» – результат пошуково-дослідної та практичної роботи педагогів та вихованців Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості.

Тетяна СОКОЛЕНКО,
завідувач методичного відділу Донецького обласного
палацу дитячої та юнацької творчості, к.п.н., доцент

Бочарова Валерія
вихованка гуртка «Моя громадянська позиція»,
науковий керівник: **Пилипенко О. С.**
кандидат економічних наук,
керівник гуртка «Моя громадянська позиція»

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми соціальної активності старшокласника. Розкрито сутність понять «активність», «активність особистості», «соціальна активність особистості». Визначено та схарактеризовано складові соціальної активності старшокласника.

Ключові слова: активність, активність особистості, соціальна активність старшокласника, свідомість.

Постановка проблеми. На етапі розвитку та становлення Українського суспільства все більшої актуальності набуває проблема соціально активної особистості, її готовність діяти як в інтересах держави, так і у власних інтересах. Українське суспільство потребує ініціативних, відповідальних громадян, здатних свідомо приймати обґрунтовані рішення та виявляти активність у розв'язанні соціальних проблем. Важливим є усвідомлення особистістю суспільних явищ, що зумовлює чітке уявлення про цінності, що функціонують, у суспільстві та розуміння їх соціальної значущості.

У цьому зв'язку саме старшокласник постає як активний суб'єкт життєдіяльності, особа, яка здатна реалізувати свої потенційні можливості, жити повноцінним життям, самостійно діяти, здійснювати власний вибір, приймати незалежні рішення та відповідати за їхні наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна активність особистості є предметом дослідження у галузі філософії, психології та педагогіки. Такі науковці як, Н. Анікеєв, С. Бутенін, А. Брушлінській, Л. Божович, Л. Гордін, А. Леонт'єв, Т. Коннікова, В. Мерлін, Н. Огурцов та інші, розкрили у своїх дослідженнях зміст поняття «соціальної активності особистості».

Різним аспектам формування соціальної активності особистості присвячені дослідження педагогів Є. Белозерцева, Л. Вохминої, Б. Вульфова, О. Газмана, Л. Захарової, Л. Іванова, М. Твердохлеб, П. Плотнікова, А. Мурзіної та ін.

Структуру соціальної активності особистості розглядали у своїх працях В. Мордковіч, Б. Вульф, Т. Мальковська, Л. Сорокіна та ін.

Роль та місце молоді як особливої соціально-демографічної групи висвітлено у роботах В. Дряпіка, А. Дубасенюк, І. Зверєвої, В. Іванова та ін.

Науковці звертають увагу на взаємозв'язок між розвитком соціальної активності особистості молоді людини і соціокультурним середовищем, в якому розгортається її життєдіяльність. Так, О. Тельна під соціальною активністю учнів розуміє таку якість особистості, яка виявляється в суспільно значущій діяльності, має складну структуру й включає в себе потреби, мотиви, зацікавлення, установки тощо. В. Косовеці, розглядає соціальну активність молоді як складну структуру, яка характеризується потребою до дії, реалізується в соціально-значущій діяльності, спрямованій назовні, і якій притаманні соціально-ціннісні вчинки і поведінка; інтересами, що відображають особистісні утворення, які інтегрують раціональне й емоційне начало і які визначають спрямованість людини на предмети і явища дійсності, а також мотивами її дій.

Метою статті є проведення теоретичного аналізу різних наукових підходів до сутності поняття «соціальна активність особистості» та визначення змісту соціальної активності старшокласників.

Виклад основного матеріалу. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «активність» визначається як складна багатомірна, багатоаспектна сутність: здатність до реакції, взаємодія з чим-небудь [1].

Разом із тим, розглядаючи активність як внутрішньо притаманну властивість матерії, характеристику взаємодіючих систем і явищ, пов'язану з їхньою здатністю до саморуху, самозміни й саморозвитку І. Джидар'ян, наголошує на тому, що вищий рівень активності досягається лише людиною, для якої характерними є не тільки психічна, а й соціальна активність чи діяльність.

На думку Л. Рувинського людина під час взаємодії із зовнішнім світом проявляє той чи інший вид активності, у якій відтворюються і формуються її психічні властивості за такого підходу активність є безпосередньою рушійною силою розвитку особистості. Починаючи з відображення

зовнішніх впливів у дитини, і продовжуючись потім у процесі людської діяльності, активність сприяє розвитку особистості.

У науковій літературі [10] є різні підходи до розуміння змісту поняття «активність особистості»:

– як риса темпераменту, що характеризується енергією впливу людини на навколишній світ і подоланням перешкод на шляху до мети;

– як діяльне ставлення особистості до світу, здатність створювати суспільно значущі перетворення матеріальної і духовної сфер на основі засвоєння історичного досвіду людства; реалізація у творчій діяльності, вольових актах, спілкуванні.

Розвиток активності особистості та форми її виявлення мають соціально спрямований характер. Адже, особистість як істота суспільна формується впродовж життя та розвитку у соціумі. У соціальному світі активність особистості – це здатність людини виробляти суспільно значущі перетворення в соціокультурному середовищі на основі присвоєння багатств матеріальної і духовної культури, що виявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні, де сутнісною характеристикою активності особистості виступає активна життєва позиція людини, що виражається в його ідейній принциповості, послідовності у відстоюванні своїх поглядів, єдності слова і діла. Відповідно, активність особистості спрямована на суспільно значущі перетворення у соціумі є її соціальною активністю [3].

Найбільш загальне визначення «соціальної активності особистості» подане у соціологічній енциклопедії і трактується як «характеристика способу життєдіяльності соціального суб'єкта, що полягає у свідомій спрямованості його діяльності на перетворення соціальних умов відповідно до назрілих потреб, інтересів, цілей та ідеалів, у висуванні й реалізації соціальних ініціатив, участі у розв'язанні актуальних соціальних завдань, формуванні особистісних соціальних якостей» [9, с. 19].

В. Мордкович зазначає, що соціальна активність особистості – суттєва суспільна якість людини, що виявляється у здатності суб'єкта до цілеспрямованої взаємодії з середовищем, у здатності, яка базується на її потребах і інтересах, є внутрішньою готовністю до дії і проявляється як усвідомлена і енергійна діяльність, спрямована на перетворення різних областей дійсності і самих соціальних суб'єктів.

В свою чергу Т. Мальковська, розглядає соціальну активність учнів, як інтегральне поняття, яке може виявлятися, і як спонукач до діяльності, і як стійка риса особистості: цілеспрямована, ініціативна, життєдіяльна, відповідальна з високою вимогливістю до себе, яка реалізується як перетворююча здатність у відповідних соціальних знаннях, уміннях і навичках [7].

На думку С. Грабовської та С. Чолій, соціальна активність найбільш загальна характеристика особистості, яка реалізується у соціальній поведінці (яка може здійснюватися як усвідомлено, так і імпульсивно, в пориві емоцій, знічев'я, з конформістських міркувань тощо) та у соціальній діяльності (що здійснюється цілеспрямовано, виходячи зі свідомо поставленої мети, за більш чи менш чітко побудованим планом) [2, с. 175].

С. Максимюк звертає увагу на те, що сутність соціальної активності потребах особистості під час їх взаємодії з внутрішньою мотиваційною сферою. Адже саме зовнішні стимули і є тою змістовою частиною соціальної активності особистості, що діють безпосередньо на внутрішні. Людські потреби розвиваються в діяльності разом з розвитком суспільних умов життя, виробництва, науково-технічним прогресом. Сам спосіб задоволення потреби зумовлює розвиток та сприяє формуванню нових потреб, які неминуче виникають у різних сферах суспільного буття, людської діяльності. Чим вищий рівень цивілізованості суспільства, економічного та духовного розвитку, тим багатшими і різноманітнішими є його потреби. Внутрішніми спонуками до дій стають мотиви, які є результатом усвідомлення особистістю своїх потреб і виявляються в конкретних прагненнях їх задовольнити [6].

Таким чином, якісна, змістовна сторона активності розкривається в системі діючих потреб, мотивів, настанов, інтересів, що обумовлюють здійснення тих або інших дій. Тому активність є суб'єктивною умовою опанування людиною навколишньої дійсності.

В. Косовець визначає соціальну активність молоді як складну структуру: вона характеризується потребою до дії, реалізується в соціально-значущій діяльності, спрямованій назовні, і якій притаманні соціально-ціннісні вчинки і поведінка; інтересами, що відображають особистісні утворення, які інтегрують раціональне й емоційне начало і які визначають спрямованість людини на предмети і явища дійсності, а також мотивами її дій [4].

В юнацькому віці поступово відбувається зростання соціальної активності, пов'язане з

переходом старшокласників у позицію активного суб'єкта соціальних відносин, відповідно до обсягу соціальних зобов'язань, соціального досвіду та ефективності процесу виховання та самовиховання. На основі нової соціальної ситуації розвитку відбуваються докорінні зміни в змісті й співвідношенні основних мотиваційних тенденцій особистості старшокласника. Так, у віці 14-16 років формуються й міцніють ціннісні орієнтації, звички й погляди людини, відбувається розвиток емоційної, вольової мотиваційної сфери старшокласників через усвідомлення моральних цінностей. Протиріччя розвитку, властиві цьому віку, помітно посилюються. З одного боку, потреба юнацтва у визначенні свого місця в системі громадських стосунків, прагнення до самоствердження, самореалізації, самовдосконалення стимулюється соціальними процесами, що відбуваються зараз, з другого – стикається з відсутністю розуміння, поваги дорослих і з відсутністю умов для реального виходу юнацтва на серйозні справи.

Отже, в основі соціальної активності старшокласників лежать потреби. За цих умов їх активність можемо розглядати як форму вираження їх потреб. Зміст і механізми формування цих потреб розкривають інтереси, цільові установки, мотивація соціальної активності старшокласників. Джерелом соціальної активності є духовні потреби. Ці потреби є визначальними у соціально-ціннісній спрямованості діяльності, готовності діяти в інтересах соціальної спільноти. Внутрішня готовність старшокласників до соціальної діяльності ґрунтується на потребах, що мають суспільну спрямованість. Залежно від того, як проявляється в діяльності соціальна сутність особистості, визначається рівень її соціальної активності.

О. Тельною запропоновані складові соціальної активності старшокласників [3]:

1. Стійкі особистісні якості, що характеризують людину як суспільну істоту, забезпечуючи її самоцінність як індивідуальності. Формуються у процесі розвитку, виховання та активної взаємодії людини з навколишнім світом і поділяються на конструктивні (почуття симпатії до однолітків, товариськості, дружби; толерантність, емпатія, допомога та ін.), які потрібно стимулювати, та деструктивні (тривожність, імпульсивність, ворожість, агресивність, брехливість, замкненість, невпевненість та ін.), які потрібно гальмувати.

2. Процес діяльності, а саме: інтенсивність тих змін, які вона вносить у процес свого навчання, позакласну діяльність, різноманітність поєднання елементів практичної діяльності зі спілкуванням та пізнанням, що надає соціальній діяльності індивідуально неповторного характеру.

3. Умови й фактори соціальної ситуації, в якій діє індивід: умови родинного середовища; інтенсивність участі в колективних формах діяльності (художньо-ігрової, предметно-маніпулятивної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, суспільно корисної); взаємодія в системі «учитель-учень», що забезпечує ситуацію продуктивної спільної діяльності, під час якої виникають найтісніші мотиваційні контакти.

Соціальна активність особистості – це системна соціальна якість, у котрій виражається та реалізується рівень її соціальності, тобто глибина й повнота зв'язків особистості з соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкт суспільних відносин. Соціальна активність не може бути зведеною до одного із моментів свідомості чи діяльності особистості. Це висхідна соціальна якість, що виявляє цілісне, стійке активне ставлення до суспільства, проблем його розвитку і визначає якісні особливості і свідомості, і діяльності, і станів особистості.

Інтереси особистості, цінності, які вона приймає, можуть вступати в протиріччя з інтересами більш широких спільнот, суспільства в цілому, але це зовсім не означає, що особистість не є соціально активною [5].

Таким чином, багатофункціональність соціальної активності полягає в спрямованості особистості й в цілях на які сфокусована її діяльність, якими мотивами вона керується. Тобто соціальна активність особистості не завжди може переслідувати позитивний характер, адже соціальна активність може включати як усвідомлені соціальні дії, так й імпульсивні дії, що не завжди є позитивними.

Висновки. Отже, соціальна активність старшокласників розглядається як один із найважливіших чинників їх соціального розвитку. Вияв соціальної активності зумовлений усвідомленням та засвоєнням старшокласниками соціальних норм і цінностей суспільства, формуванням соціальних якостей особистості.

Соціальну активність старшокласники реалізують у соціальній поведінці, свідомій цілеспрямованій соціально-значущій діяльності. Розкривається соціальна активність у системі потреб, мотивів, настанов та інтересів, тому важливим аспектом є виховання у старшокласників цих

складових. Соціальна активність розкриває міру залучення старшокласників у життєдіяльність суспільства та виявляється в діях, скерованих на досягнення інтересів та цілей людини.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Грабовська С.Л., Чолій С.М. : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України ; за ред. С.Д. Максименка. – Т. XII. – Част. 1. – К., 2010. – С. 171–181.
3. Иванов А.В. Методика формирования социальной активности учащегося: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / А.В. Иванов. – М. : 2013. – 329 с.
4. Косовець В.І. Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Василь Іванович Косовець; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ. – 2009. – 204 с.
5. Кратко А.А., Якуба Е.А. Соціологія: Конспект книги Якуба Е.А. Соціологія. / А.А. Кратко, Е.А. Якуба. – Х. : Константа, 1996. – 192 с.
6. Максимюк С.П. Педагогіка : Навчальний посібник / С.П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
7. Мальковская Т.Н. Воспитание социальной активности старших школьников: учеб. пособие / Т.Н. Мальковская. – Л. : ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1973. – 172 с.
8. Соціальна педагогіка: словник-довідник / За заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер – 2009. – 542 с.
9. Соціологічна енциклопедія / укладач В.Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с
10. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В. Радула. – К. : «ЕксОб», 2004. – 304 с.

Гаврикова Катерина,
вихованка гуртка «Рідний край»,
науковий керівник: **Бурлачка М.С.,**
керівник гуртка «Рідний край»

ВОЛОНТЕРСТВО В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто сутність поняття «волонтерство», його історію виникнення у всьому світі та поява волонтерства на території України. Досліджено волонтерський рух на території сходу України.

Ключові слова: волонтер, волонтерський рух, Краматорськ, Донеччина, «кікімори», допомога.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На разі ситуація в країні дуже небезпечна, і тому люди, які знаходяться в небезпечній зоні потребують допомоги. Яку на рівні із державою готові надати волонтери. Саме вони стали помічниками і для військових, і для тих, хто потребував допомоги з 2014 року. Не стали осторонь вони й лютого 2022 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Питання про волонтерство в Україні є наразі дуже актуальним. Своє бачення про цей рух в Україні досліджували і громадські активісти О. Панькова, О. Касперович, О. Іщенко. Досліджували питання про виникнення волонтерського руху М. Матяшу, С. Тимченко, А. Шмаріна. Діяльність волонтерської організації «Краматорські бджілки» описував В. Леошко.

Метою статті є дослідження розвитку волонтерського руху, який розкриває сутність і спектр діяльності волонтерів та феномен їх жертвності.

Виклад основного матеріалу. Волонтерський рух є по суті частиною кожної цивілізації та будь-якого суспільства. **волонтер** – людина, яка добровільно здійснює соціально спрямовану некомерційну діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Початком прийнято вважати 1859-й рік, коли швейцарський підприємець і громадський діяч Жан Анрі Дюнан, вражений страшними наслідками однієї з найкривавіших битв австро-італо-французької війни (під Сольферіно на полі бою лишилися вмирати більше дев'яти тисяч скалічених солдат), фактично ініціював створення Міжнародного комітету Червоного Хреста – організації, що на добровільних засадах надавала би першу медичну допомогу пораненим. Пізніше Дюнан став першим лауреатом Нобелівської премії миру. Принципами, які він започаткував в цій організації, почали користуватись активні громадяни в

багатьох країнах світу, і цей рух поступово охоплював різні види діяльності: допомога бідним, важкохворим, сиротам, навчання грамоті, боротьба з пияцтвом [1]. В XIX столітті особливо розвивається благодійницька діяльність, яка ставить собі ту ж мету. У цей період слово «волонтер» з французької означало військового добровольця. Перші волонтерські організації – серед яких і Червоний Хрест, – з'явилися посеред громадянської війни в Америці, коли для частини країни рабство перестало бути прийнятним. Також для розвитку волонтерського руху слугували дві світові війни. У 20 столітті люди усвідомили, що є ще дві глобальні проблеми – це зміна клімату та видова нерівність. І тому волонтери тут відіграють важливу роль.

Що ж стосується України, то на українських землях волонтерство розвивалось ще з 19 століття, коли створювалися різноманітні громадські організації, що опікувалися лікарнями для малозабезпечених, притулками, безкоштовними їдальнями. Активно діяли організації Червоного Хреста, особливо під час російсько-турецької, російсько-японської та Першої світової війн. Волонтери також навчали грамоті (особливо на західноукраїнських землях), створювали підрозділи Товариства тверезості та опікувалися будинками для людей, які не мали місця де жити. Але з встановленням радянської влади цей рух фактично згортається і починає відновлюватись лише з кінця 80-х років. З перших років незалежності в Україні волонтерство оживає і починає розвиватись. Початком цього процесу вважається 1992 рік, коли створюється служба «Телефон довіри», в якій працювали виключно волонтери [2]. У перші роки незалежності ефективно працюють напрями волонтерства під егідою релігійних організацій, особливо протестанських церков. Наприклад, Українська Уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня ще у середині 1990-х років ініціювала створення Адвентистської медичної асоціації України. За сприяння Української лютеранської церкви понад 15 років функціонує «Медична клініка на колесах». Громади Армії спасіння реалізують такі програми, як «Ліга милосердя» (започаткована для обслуговування самотніх хворих людей, прикутих до ліжка), «Відкриті двері» (передбачає різноманітну допомогу будинкам для осіб похилого віку), «Інтенсивна корекція» (спрямована на кореляцію інтелектуального розвитку неповнолітніх у притулках та дитячих будинках). За трьома проектами – «Домашня опіка», «Допомога на колесах дітям вулиці», «Консультативний центр для жінок, постраждалих від торгівлі людьми» – працюють структури «Карітас» Української греко-католицької церкви у Хмельницькій області. У багатьох населених пунктах Закарпатського регіону осередками Римсько-католицької церкви було засновано мережу безкоштовних аптек. Проте в цілому до 2014 року волонтерський рух в Україні розвивався досить слабо, у порівнянні з іншими країнами світу. Згідно рейтингу World Giving Index в 2010 році Україна займала лише 150 місце. Але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі все змінили. Без волонтерів не було б Майдану. Краще сказати, що він би зібрався, але навряд чи вистояв без надійного по-справжньому народного волонтерського тилу. Всі пам'ятають, як кияни показали всій країні приклад дивовижної самоорганізації заради досягнення головної мети – змінити Україну, зробити її правовою європейською державою. Кожну добу на Хрещатик добровільно, за покликом душі приїздили і приходили тисячі містян, готових надати безкоштовну допомогу мітингувальникам. Волонтери взяли на себе велику частину роботи з облаштування комфортного перебування людей на Майдані. Вони організували польові кухні, встановлювали намети, надавали необхідну інформацію. Волонтерами ставали також і професіонали – медики, юристи, психологи – що прагнули якимось фахово допомогти однодумцям [1].

З особливою силою волонтерський рух розгорнувся у 2014 р. у зв'язку із військовою агресією росії в Донецькій та Луганській областях. Локалізація волонтерської допомоги зумовлювалася гострими потребами врятування життя людей окупованих територій, підтримки бійців української армії, допомоги вимушеним переселенцям із зони конфлікту. Мобілізація ресурсів громадянського суспільства в Україні була реалізована саме через волонтерство у зв'язку із зовнішньою загрозою втрати територіальної цілісності української держави. Такий чинник не є типовим для активізації волонтерського руху в інших країнах світу. Це – наша українська специфіка. Під «волонтерською діяльністю» в Україні розуміють, насамперед, добровільну діяльність громадян чи громадських об'єднань, прямо чи опосередковано пов'язану з допомогою постраждалому від воєнного конфлікту мирному населенню, переселенцям і військовим. При цьому можна виокремити ряд характерних рис прояву та реалізації волонтерських ініціатив протягом 2014-2015 рр., зумовлених як поєднанням унікальних подій та умов, які формують потребу у волонтерській діяльності, так і соціальнокультурними особливостями українського

суспільства. Основними адресатами, яким надавалася масова волонтерська допомога у 2014-2015 рр. є:

- українська армія – матеріальне забезпечення бійців АТО (збір харчів, теплих речей, ліків, засобів гігієни), технічна допомога: ремонт, удосконалення, бронювання бойових машин;
- поранені бійці АТО, військові госпіталі та лікарні, у яких лікуються поранені військовослужбовці;
- полонені військові із зони АТО та їх сім'ї – інформаційно-пошукова допомога, допомога в обміні полонених різних сторін конфлікту;
- сім'ї вимушених переселенців з Криму та Донбасу (з територій АТО) – надання юридичної, психологічної та гуманітарної допомоги, допомога в пошуку житла та роботи, адаптації до нового становища і ситуації);
- сім'ї бійців – учасників АТО, сім'ї загиблих (матеріальна, психологічна, гуманітарна допомога;
- мирне населення територій у зоні АТО: збір коштів, збір речей (їжа, одяг та ін.), доставка зібраної допомоги до населення, підготовка маршрутів і транспорту для вивезення людей із зони АТО [3].

Що стосується м. Краматорська, то однією з перших організацій, що почали здійснювати волонтерську допомогу в нашому місті — це «Карітас Краматорськ». Здійснюючи благодійну допомогу, «Карітас Краматорськ» сприяє в поліпшенні соціально-економічного становища, соціальній реабілітації малозабезпечених, безробітних, людей з інвалідністю та інших осіб, які потребують піклування; духовному відродженню громадян України. **Головна їх мета** — здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства й окремих категорій осіб [4].

Завдання Фонду:

- координація моральної та матеріальної допомоги в ділянці солідарності гуманітарних, соціальних, культурних, оздоровчих ініціатив;
- надання допомоги соціально незахищеним верствам населення, які мають потребу в цій допомозі;
- підтримка розвитку охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, науки, культури;
- надання медичної та соціально-побутової допомоги самотнім непрацездатним громадянам, подружнім парам похилого віку, інвалідам та іншим громадянам;
- сприяння забезпеченню хворих, інвалідів і самотніх людей похилого віку медикаментами та товарами першої необхідності;
- захист і охорона навколишнього природного середовища і тваринного світу;
- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, а також жертвам репресій, біженцям;
- сприяння охороні та збереженню культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;
- популяризація благодійної діяльності та імені Карітасу на Україні;
- ідейна, організаційна та матеріальна підтримка інших благодійних організацій Карітас, надання допомоги у їх створенні.

Благодійна організація благодійний фонд «Карітас Краматорськ» була зареєстрована 16.02.2015 року. Джерелами фінансування організації є внески Учасників Фонду, благодійні внески (пожертвування), а також гуманітарна допомога надана фізичними та юридичними особами України, інших держав в грошовій та натуральній формі; надходження від проведених благодійних кампаній по збору благодійних пожертвувань, благодійних масових заходів, благодійних лотерей та благодійних аукціонів по реалізації майна та пожертвувань фізичних та юридичних осіб; надходження від створених Фондом підприємств та організацій, депозитних вкладів та цінних паперів [4]. Під час війни діти, як і дорослі, можуть не раз ставати жертвами різноманітних жакливих подій, що травмують психіку. Вони можуть ставати свідками артилерійських обстрілів та стрілянини, спостерігати руйнування рідного міста чи села, або навіть, їхніх домівок. Діти можуть зазнавати тяжких втрат, бачити, як зазнають поранення чи помирають члени їхніх сімей та друзі. Діти самі можуть бути поранені. Такий досвід може призвести до виникнення різноманітних психологічних проблем у дітей. Тому фахівці Карітас, а саме соціальний педагог Юлія Козлова та фасилітатор по роботі з громадами Олена Белік, пройшли навчання за програмою «Діти та війна. Навчання технік зцілення» [5]. Розглянуті методики після навчання їх підліткам можуть допомагати подолати будь-які типи стресу, та зарадити зниженню загального його рівня. За понад місяць фахівці «Карітас Краматорськ» провели 7 зустрічей із двома групами підлітків із різних міст, що постраждали від війни чи перебувають недалеко від лінії фронту. Заняття проходили в онлайн-режимі, що стало додатковим викликом тому у своїй

роботі вони використовували тільки отримані на курсі знання, а і власні напрацювання, як то: креативні наліпки «Сьогодні я обираю...», різні енерджайзери, вправи «криголами», також у кожній групі було створено свій особливий ритуал закінчення заняття, як приклад індивідуального підходу до учасників. Допомогали в роботі й сучасні застосунки для графічної фасилітації-онлайн, що використовувалися для глибшого залучення та створювали можливість розкрити свої переживання навіть перебуваючи не поруч у цей момент.

За спостереженнями тренерів цей курс дуже позитивно вплинув на підлітків, що підкріплюють данні моніторингу після його проходження. Наприклад, було зафіксовано зниження рівня тривожності майже всіх учасників. Самі учасники відзначають зміни, що відбулись у їх психологічно-емоційному стані та загалом. Наведено декілька їх відгуків: «Програма дуже сподобалася, допомагає відволіктися від зайвих думок чи переживань, дуже вам вдячна», — каже учасниця Анастасія Ткач про свої враження після курсу. Також їм було важливо, навчити дітей знанням, що вони зможуть використовувати самотужки, коли фахівців не буде поруч, ось думки Стаса Горлова про це: «Думаю, що ці корисні знання мені знадобляться в стресових ситуаціях, тому я їх використовуватиму!» Зважаючи на це, фахівці не змогли просто закінчити програму й було прийнято рішення — організувати неформальні зустрічі раз на декілька тижнів, щоб усі мали змогу поспілкуватися та підтримати один одного в знайомих уже групах. Підтримуючи один одного, зможемо все подолати Крім психологічної підтримки, БФ «Карітас» здійснює й підтримку населення продуктовими наборами, одягом, засобами гігієни та допомагає в евакуації.

У 2014 році для надання допомоги жителям Донбасу, які постраждали від збройного конфлікту, створена найбільша програма Фонду – Гуманітарний Штаб Ріната Ахметова [6]. До зими 2017 року Штаб працював по обидва боки лінії зіткнення. 28 лютого робота Гуманітарного Штабу Ріната Ахметова на непідконтрольній Україні території була заблокована, а пізніше заборонена. Без допомоги залишилося понад 500 000 людей. Починаючи з 2014 року, мирні жителі в зоні конфлікту отримали близько 12,5 мільйона наборів виживання, тобто понад 134 тисячі тон продуктів. Для їх одночасного перевезення знадобилося б понад 6700 максимально завантажених фур. Вишикувані колоною, вони б розтягнулися майже на 100 кілометрів. Усього близько 3,5 мільйона людей отримали гуманітарну допомогу Фонду Ріната Ахметова. Шість років усі ресурси Фонду були сфокусовані на допомозі мирним жителям Донбасу, які постраждали в результаті збройного конфлікту. У 2020 році Фонд розширив свою підтримку на всю країну і направив ресурси на допомогу всім без винятку мешканцям України, щоб захистити їх від загрози епідемії та дати можливість отримувати якісну медичну допомогу.

Волонтерський рух «Краматорські бджілки» з'явився у Краматорську в 2014 році. Ідея об'єднатися задля допомоги бійцям ЗСУ належить Ірині Сидоренко. Жінка хотіла довести, що звичайні люди своїми руками можуть зробити щось незвичайне. Основу волонтерського руху складають літні люди, які кожного дня плетуть своїми руками маскувальні сітки та шиють «кікімори» для снайперів [7]. Щоденна їх робота – виготовлення захисту для воїнів АТО на передовій. На рахунку «бджілок» десятки кілометрів маскувальної сітки і більше сотні «кікімор» – захисних костюмів для розвідників. Окрім сіток, «краматорські бджілки» збирають харчі, печуть смаколики на передову. Щодня до майстерні приїжджають волонтери — забирають допомогу, щоб відвезти на позиції бійців, і переказують подяку від захисників. А крім цього, допомагають переселенцям, організують патріотичні фестивалі, проводять уроки української мови для всіх бажаючих.

До складу координованого Іриною Сидоренко волонтерського руху входять три громадські організації — організація пенсіонерів та інвалідів «Данко», дитячо-юнацька волонтерська патріотична організація «Народжені вільними», безпосередньо громадська організація «Краматорські бджілки». Є тут і дві патріотичні ініціативні групи: одна — з ушанування пам'яті загиблих при визволенні Донбасу за назвою «Герої не вмирають», друга — «Старе місто». Усе почалося з перших днів після визволення Краматорська. 5 липня в місто ввійшли Збройні Сили України, і того ж дня жінки вийшли на вулиці перефарбовувати «денеєрівські» «аквафреші» — для цього самі купили фарбу, пензлі й узялися до роботи. Тими само днями Ірина Сидоренко організувала збір коштів на операцію для пораненого бійця ЗСУ. Прочитавши в Інтернеті оголошення про те, що дніпропетровський госпіталь потребує перев'язних матеріалів та іншої посильної допомоги з боку жителів, зібралися декількома родинами й купили простирадла, засоби надання допомоги пораненим. До благої справи підключилися й діти. Вони намалювали великий плакат зі словами «Краматорськ — це Україна!» (його пізніше повісили в

палаті госпіталю) і безліч листівок з побажаннями воїнам якнайшвидшого одужання. Усю зібрану допомогу відправили посилками в Дніпро. У пресі визнали: це було повне руйнування стійких стереотипів, оскільки мало хто очікував зустріти на Донбасі, у Краматорську таке щире патріотичне піднесення... [7].

Своє перше замовлення виконали для блокпоста, розташованого між Краматорськом і Дружківкою. Через кілька днів до місцевих «бджілок» прийшов волонтер Олег Савельєв, який регулярно навідує солдатів на передовій, і сказав, що дуже потрібна допомога для «кіборгів», котрі борються в районі донецького аеропорту. Річ у тім, що позиція, на якій закріпилися наші військові, дуже пристріляна ворогом, і, щоб перебазуватися до нового місця дислокації, їм у найближчі день-два необхідна маскувальна сітка певного відтінку в 40 квадратних метрів. Наразі Краматорські бджілки перебрались до Черкащини та наближають Перемогу [7].

Висновки. Отже, для того аби стати волонтером потрібно бажання та співчуття, в скрутні часи ми всі об'єднуємося в єдине ціле і здійснюємо допомогу хто чим може, проявляючи почуття людяності. Жодна із перелічених організацій, якби не було зараз складно, не призупинили своєї діяльності, продовжують допомагати, закривати потреби всіх, кому важко. Разом ми наближаємо Перемогу, бо разом – ми сила!

Література

1. Матяш М. Про появу волонтерства в Україні та світі// <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>
2. Тимченко С. С., Шмаріна А. В. Історія волонтерської діяльності у світі та в Україні// https://keui.files.wordpress.com/2015/04/42_tymchenko_shmarina.pdf
3. Панькова О. В., О. Ю. Касперович, О. В. Іщенко. Про волонтерський рух Донецької області 2014-2015pp// https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/25-40__no-2__vol-57__2016__UKR.pdf
4. Діяльність волонтерської організації «Карітас Краматорськ»// <https://platforma.volunteer.country/organizations/bf-karitas-kramatorsk>, <https://acmc.ua/go/caritas-kramatorsk/>
5. Допомога дітям у навчанні // <http://kram.caritas.ua/2022/11/07/dita-ta-viana-texnica-scilena/>
6. Діяльність гуманітарного штабу Ріната Ахметова <https://akhmetovfoundation.org/project/gumanytarnyy-shtab-rynata-ahmetova>
7. Леошко В. Невтомні «бджілки» Донбасу // <http://www.golos.com.ua/article/260864>

Дегтярьов Микита

вихованець гуртка «Моя громадянська позиція»

науковий керівник: **Пилипенко О. С.**

канд. економічних наук, доцент

керівник гуртка «Моя громадянська позиція»

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НА ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто проблему формування активної громадянської позиції молоді як однієї з вагомих якостей особистості громадянина. Проаналізовано зміст понять «активність», «громадянська активність», «громадянське суспільство», а також вплив сучасного інформаційного простору на розвиток вищевказаних понять.

Ключові слова: активність, громадянська активність, активна громадянська позиція, формування громадянської позиції молоді.

Постановка проблеми. Нині не всі молоді люди мають бажання брати активну участь у громадському житті міста і своєї країни в цілому. Для багатьох цілком достатнім є розмірений і спокійний плин життя: школа – вищий навчальний заклад – робота – сім'я. У такому випадку людина виступає пасивним спостерігачем громадського і культурного процесу. Але є й інша частина молоді, яка свідомо обирає активний спосіб життя: через навчання, членство в громадських організаціях, активну участь у суспільно-політичному житті.

Низький рівень підтримки громадських ініціатив створює сприятливе середовище для поширення негативних явищ та пасивного ставлення молоді до суспільних проблем. Немає жодного сумніву, що в умовах зниження громадянської активності молоді необхідним є проведення досліджень

у цій сфері сучасного інформаційного простору.

Мета статті: визначити суть поняття «громадянська позиція», з'ясувати особливості громадянської позиції сучасної молоді та дослідити фактори, які впливають на її формування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Громадянська позиція, що проявляється у громадянській активності, є виявом громадянськості особистості, вивченню якої присвячено дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема М. Й. Боришевського, Т. В. Безверхої, А. Ф. Карася, М. П. Лукашевича, Н. Смелзер, А. Сіленко та інших.

Тема громадянської активності, або іншими словами, прояву активної громадянської позиції – це тема, що існує з часів заснування держави, і проходить важливою лінією в дослідженнях, психологів, педагогів, юристів, істориків, філософів, економістів. Такий багатоаспектний підхід до вивчення громадянської активності пояснюється її багаторівневістю, складністю, оскільки громадянська активність є однією з особистісних якостей людини, її соціальних та психічних проявів.

Хибною є думка, що «бездіяльність» або «святий спокій», які виділяв М. Лукашевич у своїх дослідженнях, є станом чи ситуацією, що приносить людям щастя [7], адже згідно з дослідженнями Р. Інглехарта найбільш щасливими є люди, які залучені до активної діяльності [9]. Виявляється, що найбільш щасливі та задоволені життям ті, хто проявляють активність в діяльності інститутів громадянського суспільства.

Громадянська активність за Т. В. Безверхою – це внутрішнє прагнення до діяльності заради здійснення певної суспільної мети. Це важлива умова розвитку державотворення. Рівень громадянської активності залежить від зрілості змісту національної ідеї [4]. Л. А. Снігур розглядає громадянську активність як діяльнісну сферу прояву громадянської особистості, що складає комплекс громадянських якостей, які характеризують особистість людини як громадянина-патріота, громадянина-професіонала і громадянина-демократа [8].

Молоде покоління, на думку Р. Інглехарта, має більш високий рівень освіти, відрізняється більшою цілеспрямованістю, проявляє більш високу політичну активність, ніж старше покоління. Тому їх вплив на процеси, що відбуваються в суспільстві, швидше за все, буде більш значущим [9].

М. Й. Боришевський громадянську активність як таку, що спрямовує активність особистості в русло суспільно-значущої діяльності, прирівнює до громадянської позиції [5]. Тому є сенс розглядати громадянську позицію як самостійну форму соціальної активності, яка має власні цілі, механізми та очікуваний результат.

Виклад основного матеріалу. Варто звернути увагу на те, що громадянська позиція не є сталою, і змінюється відповідно до тих впливів зовнішнього середовища (факторів інформаційного простору), яким піддається особистість, що нею володіє.

У цьому контексті варто розглянути детально фактори впливу інформаційного простору на формування громадянської позиції молоді.

Сьогодні інформаційний простір – це сукупність, або ареал повідомлень, які розповсюджуються засобами масової комунікації на даній території і можуть бути адекватно сприйняті реципієнтами.

А в умовах сучасного інформаційного простору кожен потрапляє під дію факторів, що функціонують у ньому і здійснюють вплив на його свідомість, з допомогою якої формується також громадянська свідомість та громадянська позиція. До них найбільш потужних чинників впливу належать:

1. Засоби масової інформації (ЗМІ). Масова інформація – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація. Друкованими засобами масової інформації є періодичні друковані видання (преса) – газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем. Аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо [3].

Під засобами масової інформації (ЗМІ) розуміють систему наявних каналів зв'язку: преса, телебачення, радіомовлення, електронні системи зв'язку, за допомогою яких доводиться різноманітна інформація до широкої громадськості, суспільства.

Сучасна вітчизняна преса, так само й радіо і телебачення в своїх публікаціях і передачах часто охоплюють політичну, суспільно-економічну сфери, які сприяють обізнаності молоді з процесами, які не входять у коло їхніх особистих зацікавлень. Щоправда, низькоякісна продукція окремих ЗМІ, насичена агресивністю, поверховістю та неадекватністю оцінок, часто замінюють знання так званою інформацією «про знання», і відзначаються високим ступенем опосередкованості. Все це найчастіше провокує молоду людину до байдужості.

2. Фактор громадської думки. Громадська думка – це сукупність поглядів індивідів стосовно проблеми, яка зачіпає інтереси певної групи людей. Вона практично завжди займає конкретну позицію щодо питань, які цікавлять спільноту, і тим самим акумулює в собі «неписані» закони цього суспільства [4]. Громадська думка функціонує в суспільстві шляхом прищеплювання індивідам норм, цінностей і правил поведінки в суспільстві. Вона постійно спостерігає за людиною, нагадуючи їй про ті санкції, які можуть бути застосовані у випадку порушення вимог соціальної групи. Часто саме фактор громадської думки зупиняє молоду особистість діяти за власним бажанням (відвідувати мітинги, акції протесту), та водночас спонукає до загальноприйнятої діяльності (відвідувати суботники, поступатися місцем у транспорті, викидати сміття у смітники та інше).

3. Фактор культури. Культура – це система цінностей, уявлень про життя і кодів поведінки, що є спільним для людей, які пов'язані певним способом життя [5]. Люди мають багато біологічних потреб: в харчуванні, продовженні роду тощо. Ці потреби змушують шукати найкращі способи їх задоволення. У процесі задоволення потреб люди творять культуру, яка сприяє виконанню своїх бажань і здійсненню спільної діяльності. Людина творить культуру, тому що вона, на відміну від тварин, здатна навчати і навчатися шляхом взаємодії з іншими людьми.

Культура формує особистість людини. Зокрема, завдяки реалізації освітньо-виховної функції, індивід стає особистістю під час засвоєння знань, мови, символів, цінностей, звичаїв, традицій свого народу, своєї соціальної групи і всього людства. Завдяки цьому цінності, ідеали, норми, зразки поведінки стають частиною свідомості особистості. Вони формують і регулюють її поведінку. Культура визначає певні рамки в яких може і повинна діяти людина.

4. Правовий фактор. Культура одночасно обмежує людську свободу і сприяє їй. Це відображається в регулятивній функції культури, якою є право як винахід культури, що забороняє людям певні способи поведінки, а інших способів поведінки від них вимагає. Присутність правового фактора обумовлюється, перш за все, такою категорією, як закон. Закони – це нормативні акти, прийняті вищим органом державної влади в установленому конституцією порядку. Вони є вищим різновидом соціальних і культурних норм і вимагають безумовного підпорядкування [6].

Так, згідно статті 34 Конституції України «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно і письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1].

Право на звернення закріплене у статті 40 Конституції України, згідно з якою «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [1].

Закон України «Про звернення громадян» закріплює в преамбулі такі особливості реалізації права громадян на звернення: внесення до органів державної влади пропозицій про поліпшення їх діяльності, викривання недоліків у роботі органів державної влади, оскарження дій посадових осіб, державних і громадських органів [2].

5. Фактор сім'ї (виховання). Сім'я, родина – це група людей, яка складається з чоловіка та жінки, їх дітей (власних чи прийомних) та інших близьких родичів, що живуть разом. Сім'я функціонує на основі спільного побуту, економічного, морально-психологічного укладу, виховання дітей, взаємної відповідальності [4].

Основною функцією цього соціального інституту є виховна функція, за якої родина передає своїм нащадкам знання, уміння, навички, норми, цінності, необхідні для самостійного життя в суспільстві, які б допомогли їм краще соціалізуватися. Але так, як сім'я спонукає входженню в суспільство, так само вона може і прививати норми, які суперечать даному суспільству.

Важливу роль у вихованні дітей відіграє особистий приклад батьків та їх авторитет [7].

6. Суспільний фактор. В процесі соціалізації (соціалізація – оволодіння індивідом сукупності людських якостей, саморозбудова самого себе), індивід орієнтується на наявну в суспільстві й суспільством анкіоновану модель людини, виражену в різноманітних формах свідомості – художній, науковій, філософській [5]. Соціальний порядок – не являється даними людського середовища, не є частиною «природи речей» і не виникає згідно «законів природи». Він існує лише як продукт людської діяльності [4].

Варто зазначити, що саме цим інститутом соціального порядку і регулюються питання поведінки, зокрема завдяки йому і проводиться межа, яка розділяє поведінку учасника соціуму на

правильну та девіантну. За таким принципом девіацією є невідповідність поступків та дій людини згідно соціальним очікуванням [8].

Важливою складовою суспільного фактору, що впливає на громадянську позицію молоді є громадські організації. У своїй діяльності вони орієнтуються на активну молодь і залучають її до групи організаторів своїх проєктів. Опосередковано вони також охоплюють пасивну молодь, пропонуючи їм долучитися до заходів у якості глядачів. Таким чином зіштовхуючи з мертвої точки активність тієї чи іншої молоді особистості, вони здійснюють вагомий вклад у активізацію її громадянської свідомості.

Висновки. Громадянська активність – це структурно-змістовна якість особистості, що формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи цінності суспільства та правові норми й вимоги держави, направляє діяльність, поведінку, спілкування людини, як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою.

До факторів сучасного інформаційного простору, що впливають на формування громадянської позиції віднесено засоби масової інформації, громадську думку, культуру, право, виховання у сім'ї, суспільний фактор, особисте прагнення до активної діяльності.

Найбільшою активністю в суспільстві володіє молодь, щоправда важливим є той факт, що її активність спрямована не у громадський сектор, а виключно на задоволення своїх первинних потреб. Тому сучасному суспільству не завадили б зміни, які б призвели до формування активної громадянської позиції молоді.

Літератури

1. Конституція України. Коментар основних положень Конституції України щодо захисту прав та свобод людини і громадянина [Текст] / упоряд. М. І. Хавронюк. – К. : Літера ЛТД, 2006. – 112 с. – (Права людини). – ISBN 9667543692
2. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96ВР [Текст] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – К., 1996. – № 47. – 256 с.
3. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657XII [Текст] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – К., 1992. – № 48. – Ст. 18, 20.
4. Безверха, Т. В. Державне управління етнонаціональними відносинами в контексті формування української національної ідеї [Текст] : автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Т.В.Безверха. – Д. : ДРІДУ, 2008. – 21 с.
5. Боришевський, М. Й. Розвиток громадянської спрямованості особистості [Текст] : моногр. / М. Й. Боришевський. – К.: «Педагогічна думка», 2007. – 186 с. – ISBN 9789666440382.
6. Карась, А. Ф. Розвиток демократії як здійснення громадянського суспільства [Текст] / А. Ф.Карась // Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури. – Л., 2000. – № 34. – С.17–21. – ISBN 9667089312
7. Сіленко, А. Соціальнополітичні наслідки інформаційної революції [Текст] / А. Сіленко // Політичний менеджмент : укр. наук. журн. / гол. ред. Ю. Шайгородський, шеф. ред. А. Толстоухов. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2005. – № 5 (14). – С. 6174. – (Інформаційне суспільство). – ISBN 9789668878138
8. Снігур, Л. А. Психологія становлення громадянськості особистості [Текст] / Л. А. Снігур. – Одеса : Видць М.П.Черкасов, 2004. – 331 с. – ISBN 9667467112
9. Зміна поколінь як довгостроковий фактор ціннісної трансформації в суспільстві теорія Інглехарта [Електронний ресурс] // Соціологія. – Режим доступу: <http://socna5.at.ua/publ/>

Кисіль Каміла,
вихованка гуртка «Юні правознавці»,
науковий керівник: **Бурлачка М.С.,**
керівник гуртка «Юні правознавці»

БЮДЖЕТ УЧАСТІ ЯК МЕХАНІЗМ СПІВПРАЦІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДОЮ

У статті визначено проблематику та мету системи взаємодії виконавчих органів міської ради та мешканців громади щодо реалізації громадських проєктів за рахунок коштів міського бюджету. Розглянуто загальні положення та поняття бюджету участі.

Ключові слова: бюджет участі, автор, громада, громадський проект.

Постановка проблеми. У зв'язку зі зростанням рівня освіченості людей, а також через появу нових більш швидких інформаційно-комунікативних засобів у сучасному суспільстві швидкими темпами зростає частка активних небайдужих громадян, які мають бажання долучитися до вирішення проблем як місцевого значення, так і більш глобальних. Це вимагає від органів місцевого самоврядування створення дієвих механізмів та інструментів співпраці з громадою задля спільного вирішення питань місцевого значення. Найбільш вдалим світовим досвідом щодо технології залучення громадян до процесу вирішення проблем громади є використання «бюджету участі» на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці О. Ковшова, Н. Станіславчук у своїх доробках розкривають основні вимоги, рекомендації для реалізації громадських проектів. О. Дем'янишина, А. Мовчанюк, І. Сотнік на реалізованих проектах показують досвід впровадження громадських бюджетів («Бюджет участі: досвід застосування та перспективи вдосконалення в містах України»), Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», міська цільова програма «Громадський бюджет міста Краматорськ на 2016-2020 роки».

Метою статті є розкриття мети та методів регулювання системи взаємодії виконавчих органів Краматорської міської ради та мешканців міста Краматорськ щодо реалізації проектів за рахунок коштів міського бюджету.

Виклад основного матеріалу. Бюджет участі (партисипаторний бюджет, громадський бюджет) – це демократичний процес, який надає можливість кожному громадянину України брати участь у розподілі коштів місцевого бюджету через створення проектів для покращення міста та/або голосування за них. Будь-який мешканець міста може подати проект, пов'язаний із покращенням життя в місті та взяти участь у конкурсі.

Громадський бюджет передбачає активне залучення громадян, підвищення громадянської освіти, відчуття причетності до створення майбутнього своєї громади, подолання бар'єрів у спілкуванні між мешканцями та органами влади, прозорий спосіб ведення діалогу з громадянами, підвищення рівня прозорості прийняття рішень, розвиток громадянського суспільства в цілому.

В основі бюджету участі лежить розподіл визначеної долі коштів бюджету безпосередньо мешканцями районів, відповідно до їх потреб. Голос мешканців є обов'язковими до виконання. Бюджет має циклічний характер, тобто розрахований на впровадження протягом одного року. Процедура повторюється щороку. Такий вид бюджету може бути запроваджений у будь-якій установі на будь-якому рівні, а саме, на рівні: міста, мікрорайону, школи, будинку культури. Головною ознакою такого підходу є те, що самі мешканці направляють кошти з бюджету на найбільш актуальні проблеми, закриваючи «чорні плями», які могла не бачити або не помічати міська влада.

Ідея громадського бюджету виникла в 1989 році в місті Порту-Алегрі, Бразилія (ідея місцевих виборів Бразильської робітничої партії, яка декламувала принцип «низи вирішують, що робити верхам») та була успішно перейнята та втілена багатьма містами в усьому світі. Так, у 90-х роках ідея поширилась у Латинській Америці, з 2000 вона досягла країн Північної Америки, Європи, Африки, Азії та Австралії. В Україні з 2015 року також йде запровадження громадського бюджету. Серед обласних центрів такий механізм діє в Києві, Львові, Дніпрі, Полтаві, Чернівцях, Рівному, Тернополі, Харкові [1]. У Краматорську бюджет участі з'явився у 2016 році завдяки українській технологічній громадській організації Social Boost яка створила онлайн-платформу «Громадський проект», що допоміг українським містам автоматизувати процес партиципаторного бюджету. «Громадський проект» існує в рамках проекту USAID. Social Boost є технічним партнером й відповідає за розроблення та інтеграцію інформаційних систем з автоматизації процесу в 46 містах України. Серед них і був Краматорськ [5].

Необхідно зазначити, що програму Громадського бюджету було розроблено відповідно до норм Бюджетного кодексу України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» з використанням досвіду міст Черкаси, Вінниця та Республіки Польща щодо активізації участі громадян у прийнятті рішень та методології реалізації механізмів громадського бюджету.

Фінансування програми здійснюється відповідно до діючого законодавства України за рахунок коштів міського бюджету за кодами тимчасової класифікації видатків та визначається в рішенні міської ради «Про міський бюджет» на відповідний рік у розмірі, що не перевищує 1,0 % від затвердженого без врахування змін обсягу загального фонду бюджету року, в якому розглядаються проекти.

Основними завданнями програми є:

1. Подання проектів (автор залишає проектну заявку в електронному вигляді або у пунктах супроводу бюджету участі).
2. Аналіз пропозицій (виконавчі органи місцевої ради розглядають проекти, однак у цей час автори можуть отримати проект на правку).
3. Голосування (мешканці міста голосують онлайн або у пунктах супроводу Бюджету участі. Автори рекламують та просувають свої проекти, щоб отримати найбільшу кількість голосів).
4. Визначення проектів-переможців.
5. Реалізація проектів-переможців протягом року [3].

Необхідно зазначити, що автором проекту може бути фізична особа, дієздатний громадянин України (іноземець та особа без громадянства, яка має дозвіл на постійне проживання на території України), якому на момент подання проектів або голосування виповнилось 16 років, що зареєстрований та проживає на території міста (або має довідку про місце роботи, навчання, служби чи інші документи, що підтверджують проживання у місті). Автор проекту може зняти поданий проект з розгляду не пізніше, ніж за 5 календарних днів до початку голосування шляхом подання відповідного письмового повідомлення. Для підвищення якості заявки на участь у конкурсі, автор повинен додати до свого проекту калькуляцію вартості проекту, наближену до реальної та посилення на ціни. При проведенні будівельно-монтажних робіт автор повинен надати зведений кошторисний розрахунок [2].

Вимоги до проектів, що реалізуються за кошти місцевої громади:

1. Проекти повинні бути спрямовані на поліпшення комфорту проживання мешканців та естетичного вигляду міста, сприяти соціально-економічному, культурному і просторовому розвитку, впровадженню сучасних інноваційних проектів в усіх сферах життєдіяльності міста.
2. Проект подається особисто автором за встановленою формою.
3. Проект не повинен суперечити чинному законодавству України.
4. Реалізація проекту належить до компетенції виконавчих органів Краматорської міської ради.
5. Проект повинен бути реалізований протягом одного бюджетного року.
6. Результат реалізації проекту має бути загальнодоступним [3].

Утім визначено перелік проектів, які не можуть бути профінансовані за кошти громади, а саме:

- які суперечать чинному законодавству України;
- напрямами діяльності, визначеним місцевими комплексними, цільовими та галузевими програмами;
- які передбачають виключно розроблення проектної документації;
- реалізація яких передбачає залучення додаткової штатної чисельності до штату головних розпорядників коштів чи інших виконавчих органів міської ради та її утримання за рахунок коштів бюджету;
- які передбачають капітальний ремонт, реконструкцію та інші роботи приватної та колективної власності;
- які не є загальнодоступними для мешканців громади.

Необхідно зазначити, що в тих випадках, коли для реалізації одного проекту, відбувається перевищення необхідних обсягу коштів, автор такого проекту може запропонувати джерело співфінансування проекту та має надати підтвердження фінансової спроможності. За відсутності такого співфінансування проект, вартість якого перевищує загальну суму коштів, призначених на реалізацію Програми, не розглядається та не фінансується.

Утім, для реалізації коштовних проектів дозволяється об'єднання декількох проектів в один. Однак лише за згоди авторів відповідних проектів, за умови якщо загальний обсяг коштів, необхідний на реалізацію такого об'єданого проекту, не перевищує загальну суму коштів, призначених на реалізацію Програми.

Необхідно зазначити, що за 2016-2020 роки на реалізацію громадських проектів було виділено в цілому 9 млн. гривень. На 2017 рік – 1,5 млн. гривень, 2018 рік – 2 млн. гривень, 2019 рік – 2,5 млн. грн., 2020 рік – 3 млн. грн. [5]. Протягом 2017-2020 років найбільшу активність під час подачі заявок проявляли участь жінки – 61,0%. Найактивнішими за віком були найбільш працездатна категорія мешканців від 26 до 65 років – 83,0 %.

Всього за категоріями на 2017-2020 рік подано заявок для реалізації проектів у: велоінфраструктура 3 (1,5%), безпека та громадський порядок 4 (2,5%), дорожнє господарство 25 (14,25%), енергозбереження 9 (5,25%), комунальне господарство 15 (8,5%), культура 26 (13,5%),

навколишнє середовище 12 (7,5%), освіта 35 (17,75%), охорона здоров'я 2 (1,0%), соціальний захист 5 (3,5%), спорт 24 (14,25%), телекомунікації, зв'язок та інформаційні технології 3 (2,0%), транспорт 1 (0,5%), інше 15 (8,5%). Всього 179 (100,0%) [4].

Аналітичний огляд документів дозволив зробити висновок, що представники громади, які небайдужі до життя свого міста, за рахунок Громадського бюджету намагаються вирішити проблеми чи покращити життя конкретного району, мікрорайону, виходячи із потреб його мешканців. Так, якщо за 2017-2019 роки громада вирішувала в більшості випадків проблеми в освіті – 54,0% від поданих заявок, енергозбереження 6 проектів – 13,0%, культуру та спорт – 18,0%, то на 2020 рік мешканці звертають увагу на всі аспекти як мінімум по 1 проекту. А категорія «Культура» стала найбільш актуальною, ніж раніше. Крім того, знову нагальною проблемою, яку намагається вирішити представники громади є дорожнє господарство – 10 проектів, спорт, освіта – по 7 проектів, комунальне господарство – 6.

Програма «Бюджет участі 2020» вже стартувала. До 31.12.2019 автори подали 61 проект на суму 17086903 грн. Зараз перебувають на розгляді 39 проектів на суму 10669439 грн. У 2020 році всі проекти розподілено на «великі» та «малі». Вартість «малого» проекту не може перевищувати 200 тисяч гривень, а бюджет «великого» може становити від 201 до 500 тисяч гривень. На реалізацію у 2020 році «великих» проектів заплановано 2 000 000 гривень, а на малі буде витрачено не більше 1 000 000 гривень.

Висновки. Отже, механізм бюджету участі за останні роки довів, що може бути ще одним додатковим механізмом взаємодії громади та органів місцевого самоврядування. За допомогою бюджету участі громада м. Краматорська вирішує ті проблеми, на які місцева влада не спромоглась виділити кошти в межах бюджету міста. Підтвердженням цього є велика кількість проектів в галузі освіти, дорожнього чи комунального господарства, енергозбереження. На разі триває голосування і попереду буде визначено переможців...

Література

1. «Бюджет участі в містах України: регіональний розріз // <http://cvu.od.ua/ua/>
2. «Правила участі FAQ по параметрам програми Громадський бюджет м. Краматорська, 2020 рік» // <https://kramatorsk.pb.org.ua/pages/rules>
3. Міська рада міста Краматорськ виконавчий комітет «Громадський бюджет міста Краматорськ на 2016-2020 роки» // <http://krm.gov.ua/>
4. Закон України «Про місцеве самоврядування України» // www.zakon.rada.gov.ua/laws
5. «Дмитро Хуткий. Оцінка впливу бюджету участі в Україні» // https://www.researchgate.net/publication/337783487_Ocinka_vplivu_budzetu_ucasti_v_Ukraini

Курмаєва Рената,
вихованка гуртка «Рідний край»,
науковий керівник: **Бурлачка М. С.,**
керівник гуртка «Рідний край»

ДЕРЖАВНА ВАРТА: ОРГАН ПРАВОПОРЯДКУ КРАМАТОРСЬКОГО ЗАВОДСЬКОГО РАЙОНУ

Стаття присвячена висвітленню історико-правових аспектів функціонування в Українській Державі 1918 р. охоронного апарату гетьмана П. Скоропадського, проаналізовано організаційні основи, повноваження та діяльність охоронних органів в зазначений період на станції Краматорівка.

Ключові слова: гетьман Скоропадський, охоронний апарат, Українська Держава, Державна варта, правопорядок.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Довести, що на території селища Краматорівка в роки гетьманату функціонував правоохоронний орган – Державна варта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Питанню щодо діяльності та існування Державної варті приділялась увага значною кількістю істориків та юристів. Так, О. Тимошук досліджував особливості утворення і функціонування гетьманської державної охоронної системи. І. Терлюк розкриває повноваження Державної варті як органу правопорядку. Діяльність цього правоохоронного органу також цікавила таких науковців як Д. Дорошенка, В. Липинського, Н. Полонської-Василенко, О. Субтельного,

В. Солдатенка, С. Кульчицького та ін.

Метою статті є дослідження діяльності Державної варти, її функціонування на теренах Краматорського заводського району.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Україна проходить надзвичайно складні випробування. Військова агресія Росії, захист власної території, складна економічна та політична ситуація в країні, бажання стати дійсно правовою, демократичною європейською країною – все це поставило на порядок денний необхідність проведення комплексу реформ, які торкаються всіх сфер життєдіяльності держави і суспільства. Серед них особливе значення має реформа правоохоронних органів. Оскільки захист прав і свобод громадян, ефективна протидія злочинності, безпека громадян, викоренення корупції – це ті невідкладні завдання, без вирішення яких неможливо стати повноправним членом сім'ї європейських народів. Проте при проведенні поліцейської реформи, на наш погляд, бажано враховувати й національну традицію та досвід національних держав доби Української революції 1917-1921 рр., зокрема, періоду гетьманату в Україні.

Одним із дієздатних державних органів періоду гетьманату П. Скоропадського стала Державна варта – озброєні підрозділи, які виконували функції дореволюційної поліції і жандармерії. 18 травня 1918 року Рада Міністрів ухвалила постанову, якою скасувала рішення Тимчасового уряду і Центральної Ради щодо утворення міліцейських формувань. Міська і повітова міліція перейменовувалась на Державну варту, яка підпорядковувалася МВС.

Правові основи діяльності та чітка організаційно-функціональна структура місцевих органів Державної варти встановлювались «Законом про Статут Української Державної Варти» (9 серпня 1918 р.) [1]. Документ визначав напрями діяльності, штати та порядок управління й підпорядкування органів Державної варти.

Згідно з цим Статутом Державна варта займалася такими справами:

- 1) попередження і запобігання злочинів і охорони громадської безпечності і порядку;
- 2) устрою установ Варти і догляду за їх діяльністю і за правильним провадженням справ в цих установах;
- 3) призначення, переміщення, увільнення і нагороди службовців варти і призначення їм пенсій і інших законом встановлених грошових видатків;
- 4) охорони і спостереження за прикордонною смугою;
- 5) постачання чужоземцям свідоцтв на проживання в межах Української Держави і висилки чужоземців;
- 6) перевірення свідчень осіб, які іменують себе за кордоном українськими громадянами, про передачу на Україну українських громадян, які затримані за кордоном і обвинувачуються у різних злочинствах;
- 7) догляду за питними та трактирними закладами;
- 8) прийняття мір безпечності від огню і догляду за виготованням, охороною, торгівлею і перевозкою пороху і інших вибухових речей;
- 9) догляду за виконанням законів і правил відносно паспортів і про втікачів.

В склад Державної варти входило шість органів таких видів:

- загальний відділ, на який покладалося розв'язання справ з обліку особового складу, пенсій та грошової допомоги; нагородження, фінансові питання (окрім грошової звітності освідомчих відділів); судових справ департаменту і всіх установ Варти. Загальному відділу підпорядковувалися також архів та бібліотека департаменту;
- залізничний відділ – до його компетенції віднесено формування установ залізничної варти; озброєння, технічне оснащення та керівництво її підрозділами; облік особового складу, призначення і звільнення її службовців, інспектування установ залізничної варти;
- карно-розшуковий відділ – до його завдання входило попередження, припинення, розкриття злочинів що готуються, або вже скоєних злочинів загальної кримінальної спрямованості, розшук осіб, які сховалися від слідства і суду, безвісти зниклих громадян, встановлення осіб невідомих трупів;
- освідомчий відділ – покладалась обов'язки забезпечення запобігання злочинам проти державного ладу і безпеки та їх припинення; таємне листування у справах про злочини проти держави; інспектування освідомчих відділів на місцях; контроль за фінансовою звітністю освідомчих органів;
- кордонний відділ - до сформування Корпусу кордонної охорони відділ виконував всі функції цього не сформованого підрозділу. З кінця 1918 року поступово відділ переводив свою роботу на інспекційні

завдання при ККО та здійснював підтримку у належному функціонуванні органу прикордонної служби;

– розвідувальний відділ – в компетенції відділу було проведення зовнішньої та внутрішньої розвідки з метою виявлення та знешкодження ворожих агентів, здобуття розвідувальної інформації із закордону та ін [4].

Отже, завданням Державної варти була охорона громадського порядку в усіх сферах життя суспільства та країни, починаючи з боротьби із спекуляцією – патрулювання місць торгівлі та правил продажу, перевірка санітарного стану пунктів торгівлі харчовими продуктами разом з лікарем, перевірка готелів та мебльованих кімнат, завершуючи попередження правопорушень проти державного ладу.

Тобто, один державний правоохоронний орган часів гетьмана П. Скоропадського мав би можливість в умовах сучасній Україні замінити декілька державних органів.

Державна варта загалом нараховували приблизно 60 тис. службовців. Кількість службовців варти, яка розподілялась на міську (пішу) і сільську (кінну), визначалася чисельністю населення (в містах: один вартовий на 400 чоловік, у сільських районах – на 2000 чоловік). У губерніях уся оперативна робота Державної варти, включно з кримінально-розшуковою та інформаторською, а також здійснення нагляду за діяльністю її апарату на місцях були передані у відання губернського старости. Винятком був нагляд за проведенням дізнань з приводу вчинених злочинів, який залишався за прокуратурою. Губернський староста мав спеціального помічника - інспектора державної варти [2].

У повітах діяльність Державної варти перебувала у компетенції повітових старост. На чолі Державної варти повіту стояв начальник Державної варт повіту, який підпорядковувався повітовому старості, у своєму штаті мав помічника та канцелярію. Уся територія повіту поділялася на райони, що охоплювали по декілька волостей. На чолі кожного з районів стояв начальник Державної варти району. Кожен район поділявся на волості. На чолі Державної варти волості стояв голова волосної Державної варти. Міста й містечка відокремлювались у самостійні адміністративні одиниці. Крім того, у кожній волості передбачався вартовий старшого розряду. Розподіл вартових за районами здійснював начальник Державної варти повіту. Начальники Державної варти району підпорядковувалися начальникові Державної варти повіту.

За своїми функціями місцеві осередки Державної варти повинні були висвітлювати політичну обстановку в своєму районі, вивчати характер діяльності місцевих політичних організацій та рухів, вербувати таємну агентуру, керувати її роботою, організувати зовнішній нагляд, проводити обшуки та арешти осіб, які підозрювалися у скоєнні державних злочинів. Досить активно в цей час органами державної варти велася боротьба зі спекуляцією, підробкою грошей, з крадіями та грабіжниками [3].

У якості допоміжних підрозділів використовувались дільничі комітети громадянської самооборони (на кшталт озброєної пізнішої «народної дружини»), їх нижчі підрозділи – вуличні комітети отримуючи розпорядження державної варти здійснювали заходи з охорони правопорядку.

При прийомі на посаду в Державній варті головна увага зверталася на фахову підготовку, життєвий і професійний досвід, моральні якості, колишнє місце роботи. Однак, влада зіткнулась з проблемою кадрів під час формування штату. Вихід був один: тих, хто прагнув свідомо і чесно служити новій владі, працевлаштовували, не дивлячись на національність і колишнє місце роботи. Саме тому, кадровий апарат Державної варти формувався здебільшого з колишніх працівників поліції, які повернули методи і засоби діяльності колишніх поліцейсько-жандармських органів [1]. За твердженнями Ярослава Грицака, до 60% офіцерів Державної варти служили жандармами ще до революції. Необґрунтовані арешти, самоуправні дії стали звичними у практиці «державних вартових». Непоодинокими були напади на службовців варти, які восени стали масовими. З метою набуття відповідних знань особами, зарахованими на службу, вводилась система їх підготовки в спеціальних школах. Фінансування підрозділів варти та їх правоохоронної діяльності здійснювалось за рахунок державного бюджету, а рівень матеріальної забезпеченості чинів Державної варти був вищий, ніж в інших відомствах. Однак на ділі не все складалося як годиться. Були випадки, коли на низові посади в Державній варті призначалися особи, які не мали відповідної фахової підготовки, не користувалися авторитетом серед місцевого населення, мали низькі моральні якості. Це змушувало начальників повітових відділів Державної варти виносити покарання, а то й змінювати особовий склад підлеглих. Особливо неблагонадійних звільняли, частину притягували до кримінальної відповідальності [2].

Відповідно до розсекречених архівних фондів України, було встановлено, що в серпні 1918 року

в Краматорському заводському районі був створений правоохоронний орган у вигляді Управління Державної варті Української держави. Начальником Державної варті було призначено Д. Ковальського, а пізніше В. Гриньова. Щодо особового складу Краматорської державної варті, то на службі перебували не тільки місцеві мешканці, а й з м. Слов'янська, ст. Шидловська, і, навіть, з Гаврилівської волості Ізюмського повіту [1].

Одним із головних завдань, що було покладено на Державну варту в Краматорівці – охорона стратегічних підприємств Української держави – заводу Краматорського металургійного товариства та Краматорського цементного заводу «Пушка». Згідно з наказом від 13 вересня було встановлено 29 постів: 18 зовнішніх та 11 внутрішніх. Відповідно до архівних матеріалів, варта здійснювала охорону прохідних заводів, слідкувала за тим, щоб не відбувалось розкрадання майна та охороняла касу заводів. Вартові, за інструкцією двоє, що чергували біля каси, зобов'язані були мати при собі зброю, не допускати в приміщення осіб, невідомих службовцям контори або касиру. Вдень обидва вартові чергували в приміщенні, вночі один знаходився ззовні, інший в середині.

Не менш важливий пост забезпечував роботу Краматорської поштово-телеграфної контори та залізниці. Що стосується залізниці, то тут необхідно було слідкувати не тільки з метою попередження терористичних актів, а й з метою попередження псування рейок та полотнища залізної дороги від селян, адже останні розкрадали складений казенний матеріал. Окрім того, влітку 1918 року у зв'язку з появою випадків холери, вартові повинні були рішуче боротися з торгівлею на лініях залізниці сирими продуктами [1].

Заступаючи на чергування, вартові зобов'язані були доповідати про себе старшому вартовому для відмітки в книзі нарядів – необхідно знати хто і де несе службу протягом доби. Крім того, перебуваючи на чергуванні, вартові повинні були не тільки здійснювати охорону об'єкту, а й слідкувати за громадським порядком поблизу і у разі порушень негайно повідомляти про це. Так, у наказі від 28 жовтня 1918 року детально розписані дії вартових: «Після отримання ким-небудь відомостей про хоч би яку пригоду, негайно ж ці відомості передавати черговому по Канцелярії. Крім цього, в екстрених випадках, про вбивства, пограбування та інші важливі події, негайно повідомляти Начальника району...».

Керівництво Краматорської варті прагнуло, щоб дії підлеглих суворо відповідали букві закону. Проте випадки порушень чинного законодавства та скарги населення у зв'язку з цим мали місце. Так, в період з серпня-листопад 1918 року було звільнено 41 службовця, з яких 15 осіб – за грубі порушення, недбалість і пияцтво. Однак за зазначений період 6 службовців були заохочені. Причому агенту кримінального відділу К. Зваліковському і вартовому Й. Веселовському подяку оголосив сам Ізюмський повітовий начальник Державної варті за розшук зловмисника Коровіна [1].

Однак не службою єдиною жили вартові. При заводі Краматорського Металургійного товариства працював кінематограф «Ера», грав духовий оркестр, відвідування яких потребувало чималих коштів. Тому керівництво Державної варті маючи за мету долучити своїх підлеглих до культурного життя, було запроваджено певну легальну схему. Так, підлеглі, які були вільні від нарядів і бажали послухати музику чи відвідати кінематограф в якості глядача, повинні були повідомити керівництво, при цьому в журналі нарядів робився запис про отримання до саду наряду по службі. Адміністрація «Ери» бронювали для стражів порядку два вільні місця і стягування грошей з вартового та агентів за відвідування ними культурних заходів не допускалось. В іншому випадку, винні касири «Ери» й саду, каралися б відповідно до закону [1].

Розсекречені архіви дали можливість дізнатись ще один цікавий факт про життя нашого міста в буремні революційні роки.

Так, 18 вересня 1918 року підписав наказ про зміни в режимі роботи вартових через переведення годинників на час назад: «З огляду на переведення в Краматорському заводі часу на одну годину назад, годинник в Державній варті повинен бути узгодженим із заводськими та в Управлінні варті взяти їх до керівництва Ймовірно, це пов'язані з тим, що ще в 1916 році, у розпал Першої світової війни, у Великобританії вперше вирішили двічі на рік переводити стрілки годинника – англійці вважали, що це допоможе значно економити витрату енергетичних ресурсів, до переведення на літній час вдалися Німеччина і Австро-Угорщина. А оскільки режим гетьмана П. Скоропадського спирався на австро-німецькі війська і владу, то і скоріше за все було впроваджено зимовий час [1].

Ще одним цікавим фактом в функціонуванні Державної варті стало заснування в Краматорському заводському районі Громадянської охорони з метою налагодити тісну взаємодію з

населенням селища 12 жовтня 1918 року. Територія Краматорського заводського району було розподілено на 2 ділянки – Поштове та Базарне селища. Перша охоплювала територію, обмежену лінією «червоних» заводських будинків, рікою Казенний Торець і залізницею (на ділянці від Бахмутського моста до ст. Краматорівка), а друга тягнулася на захід від лінії залізниці, що з'єднує Дружківку і Слов'янськ. Структура Громадянської охорони включала начальників ділянок, старост і обхідників, при чому на ці посади призначались найбільш авторитетні серед населення району. Головним завданням Громадянської охорони було контролювання порядку на ввіреній ділянці та у разі небезпеки порушення правопорядку, повідомляти канцелярію варти. З цією метою обхідникам було видано сигнальні різки [1].

Таким чином, керівництво Державної варти в Краматорському заводському районі різними засобами намагалось зменшити рівень злочинності.

Державна варта МВС Української Держави гетьмана Павла Скоропадського діяла до 15 грудня 1918 р., коли внаслідок повстання, яке розпочалося ще у листопаді у Білій Церкві з виступу військового формування Січових Стрільців та було підтримано широкими верствами населення, очолюваного Директорією. Їй була передана державна влада в країні. Невдовзі новою владою Державна варта була замінена народною міліцією.

Висновки. Отже, по-перше, головним завданням створення, функціонування Державної варти визначалися захистом державної і громадської безпеки; по-друге, головну роль у виконанні охоронних функцій в державі здійснювали спеціально утворені, відповідним чином навчені й споряджені органи, які мали діяти на підставі належно розроблених та затверджених законів і легітимних підзаконних актів, виданих фаховими компетентними особами; по-третє, незважаючи на вказані позитивні аспекти створення і діяльності гетьманського охоронного апарату, історичні факти доводять неспроможність державної охоронної системи, побудованої П. Скоропадським, за екстремальних умов забезпечити життєздатність його влади.

Література

- 1 Коцаренко В. Краматорська Державна варта // Північна Донеччина 6 час, події, люди: Зб. наук. праць. / Відповідальний редактор, упорядник О.А. Савчук; Переклад О.А. Савчука; Краматорська міська громадська організація 2 Клуб «Краєзнавець» – Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2018. – 408 с.
- 2 Державна варта Української Держави//www.esu.com.ua
- 3 Терлюк І.Я. Історія держави і права України//www.westudents.com.ua
- 4 Тимошук О. Державна варта Української Держави (історико-юридичний аналіз) //www.chtyvo.org.ua

Лесік Дар'я,
вихованка гуртка «Європейський клуб»,
керівник: **Нікітіна Н. П.,**
керівник гуртка «Європейські студії»,
кандидат педагогічних наук, доцент

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджено поняття «полікультурна освіта», «полікультурне виховання». Визначені цілі, базові принципи, головні орієнтири змісту полікультурного виховання.

Ключові слова: полікультурна освіта, полікультурне виховання, полікультурна педагогіка, толерантність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне українське суспільство є полікультурним, багатомовним і поліконфесійним, яке існує на демократичних принципах культурного плюралізму. Тому питання полікультурності слід розглядати як один з важливих напрямів у розвитку української системи освіти, яка орієнтується на вироблення виховної моделі, відкритої до впливів різних культур та готової до діалогу з ними.

Мета статті. Дослідити поняття «полікультурна освіта», «полікультурне виховання»; визначити цілі, базові принципи, головні орієнтири змісту полікультурного виховання.

Аналіз останніх публікацій, на які спирається автор. Теоретико-методологічні аспекти полікультурної освіти особистості досліджують Р. Агадулін, В. Бойченко, В. Болгаріна, С. Гончаренко,

М. Красовицький, І. Лощенова, Ю. Мальований, А. Солодка та ін. Місце полікультурного виховання як соціокультурного феномена в сучасній парадигмі освіти України вивчають І. Бех, А. Бойко, І. Бондаренко, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.

Аналіз сучасної законодавчої бази України в контексті розвитку полікультурної освіти розкриває О. Лазаріді. Актуальні проблеми теорії та практики полікультурної та глобальної освіти зарубіжної школи обґрунтовують Н. Абашкіна, Г. Алексевиц, Л. Голік, В. Жуковський, І. Кабардова, М. Красовицький, Н. Лавриченко, Б. Мельниченко, І. Тараненко, О. Овчарук, А. Паринов, Л. Пуховська, О. Рибак, О. Сальникова та ін.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує широке розмаїття визначень таких дефініцій як «полікультурність», «полікультурна освіта», «полікультурне виховання». Поняття «полікультурність» розглядається як теоретичний підхід в суспільних науках, як важлива засада державної політики. Поняття «полікультурна освіта» часто вживається як синонім до визначення «багатокультурна освіта» (Г. Дмитрієв), «культура міжнаціонального спілкування» (З. Гасанов).

Полікультурна освіта – це калька, сформованого в західній інтелектуальній культурі в 1970-ті роки поняття «multicultural education». Найбільш вичерпне визначення поняття «multicultural education» представлено в Міжнародній енциклопедії освіти, де його роздивляються як «педагогічний процес, в якому репрезентовані дві або більше культури, що відрізняються по мовній, етнічній, національній або расовій ознаці» [2, с 212].

Полікультурна освіта, як важлива частина сучасної освіти, включає організацію і зміст освітнього процесу, де представлено дві або більше культур, які різняться за мовною, етнічною, національною чи расовою ознакою. Вона сприяє засвоєнню знань про різні культури, усвідомленню загального і особливого в традиціях, способі життя певного суспільства, пов'язується з підвищенням рівня освіченості особистості й досягненням успіху в багатокультурному середовищі.

Виховання є невід'ємним чинником полікультурної освіти. Воно визначає спрямованість змісту освіти і педагогічного процесу на формування усвідомленого вибору етичних цінностей та готовності до життєдіяльності в умовах культурного розмаїття людської спільноти, передбачає формування високих моральних ідеалів, толерантності до представників різних етносів і релігійних вірувань, уявлень про етнічне та мовно-культурне розмаїття суспільства, до порозуміння та взаємоповаги між представниками усіх національностей, виховання навичок міжкультурного діалогу, що, у свою чергу, унеможливує прояви шовінізму та егоцентризму [6]. Важливою у даному напрямі є реалізація в освітньому процесі ідеї: через національну культуру – до полікультурності на демократичних засадах. Адже якщо для виявлення національної ідеї, національної свідомості, громадянської позиції відсутній демократичний контекст, тоді починають множитися екстремістські, расистські ідеї, які перетворюють природні потреби самоствердження і самовизначення особистості на агресивну позицію з тенденцією до самоізоляції та невизнання інших. Виховання представників усіх національностей на засадах демократичності передбачає врахування не лише етнічних чи національних ознак, а й класових, релігійних, расових, освітніх характеристик, що тісно пов'язані з культурологічними. Тому полікультурне виховання української молоді повинно передбачати оволодіння знаннями про культуру власного народу та формування позитивного ставлення до культурних надбань інших народів; формування уявлень про розмаїтість культур та виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; створення умов для інтеграції особистості у культури інших народів; розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями різних культур; виховання підростаючого покоління у душі миру, толерантності, гуманного міжнаціонального спілкування, загальнолюдських цінностей [1, с. 3].

Полікультурність – це, з одного боку, визнання різноманітності культур, їх особливостей, а також сприйняття їх, як невід'ємної частини національної політики України. З іншого боку, полікультурність – засіб виховання толерантності, терпимості до інших етнічних груп, виховання інтернаціоналізму.

Полікультурне виховання відбувається в межах як формальної так і безперервної освіти. Цим питанням повинні опікуватися не тільки заклади освіти, а й культурно-просвітницькі центри, громадські об'єднання, сім'я, засоби масової інформації тощо.

Полікультурна педагогіка перспективна для громадянської освіти в складних умовах багатонаціональної держави, тому, що полікультурне виховання – це не тільки суто етнічне явище, але й процес, направлений на підготовку активних громадян у тривожному та етнічно поляризованому світі.

Зміст полікультурного виховання будується навкруги чотирьох орієнтирів:

- соціокультурній ідентифікації особистості;
- засвоєнні системи понять про полікультурне середовище;
- виховання позитивного ставлення до диференційованого культурного середовища;
- розвиток навичок соціального спілкування.

Полікультурне виховання зорієнтоване на виховання індивіда, який зберігає свою соціально-культурну ідентичність, який прагне до розуміння інших культур, який поважає інші культурно-етнічні спільності, який уміє жити в мирі та злагоді з представниками різних національностей, рас, вірувань, який готовий до активної творчої діяльності в динамічному полікультурному і багатонаціональному середовищі.

Базовими принципами полікультурного виховання є:

- принцип діалогу та взаємодії культур;
- принцип творчої доцільності вживання, збереження та створення нових культурних цінностей.

Цілями полікультурного виховання є толерантність, взаємообмін, взаємодія, активна солідарність, розуміння. Полікультурне виховання – це процес цілеспрямованої соціалізації студентської молоді, спрямований на оволодіння системою національних і загальнолюдських культурних цінностей, формування комунікативних умінь, що дозволяють студентам здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, толерантно ставитися до їх носіїв.

Полікультурне виховання забезпечує:

- засвоєння зразків і цінностей національної та світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних держав і народів;
- формування соціально-настановчих та ціннісно-орієнтованих схильностей студентської молоді до інтеркультурної комунікації та обміну, розвиток толерантності відносно інших суспільств, народів, культур і соціальних груп;
- активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності.

У наш час стрімкого науково-технічного розвитку інтернет теж втілює полікультурність у концентрованому вигляді, не розмитому ні фактором часу, ні простору. Він працює на полікультурність і водночас є нею. Його винахід – немовби гімн людській полікультурності.

Висновки. Полікультурна освіта сприяє зниженню соціальної напруги в суспільстві. Вона формує індивіда, який готовий до міжкультурного діалогу, розширює можливості полікультурного простору та створює умови для розвитку особистості. І саме тому методологія полікультурної освіти потребує подальшого розроблення.

Література

1. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2012. – №1. – С.2-6.
2. Солодка А. Полікультурне виховання та освіта - крок до інтеграції освіти України в єдиний загальнокультурний простір // Науковий вісник Миколаївського державного університету: Зб. праць.- Миколаїв: МДУ, 2015. – С.212-217.

Нікітіна Катерина

гурток «Стань творцем свого життя»

науковий керівник: **Кулик Н. М.**,

кандидат. технічних наук, доцент,

керівник гуртка «Стань творцем свого життя»

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

У статті висвітлені історичні аспекти виникнення волонтерства як соціального явища, основні підходи до визначення поняття «волонтер», головні риси волонтерства, принципи та особливості, типи волонтерської діяльності. Автор розкриває причини актуальності волонтерського руху на Україні.

Ключові слова: волонтер, волонтерський рух, волонтерські організації.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Разом із відновленням традицій благодійності як невід'ємна її складова у

незалежній Україні починає активно розвиватися волонтерський рух. Це благодійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом; гуманістична діяльність, яка спрямована на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства. Саме це обумовлює актуальність досліджуваної проблеми.

Мета дослідження: дослідити історичні аспекти виникнення волонтерства як суспільного феномену; розкрити принципи, особливості та типи волонтерської діяльності; з'ясувати причини актуальності волонтерського руху на Україні.

Виклад основного змісту дослідження. Як суспільний рух волонтерство виникло на Заході, а першими волонтерами були самаритяни, які надавали допомогу усім, хто її потребував. Більш впевнено можна говорити про виникнення феномена волонтерства вже з середини XIX століття. 1859 рік вважається роком виникнення волонтерського руху у світі. Саме в цей період Анрі Дюран, відомий французький письменник-журналіст, вражений наслідками кривавої битви при Сольферіно, запропонував створити Червоний Хрест – організацію, яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу полоненим та пораненим. Принципами, сформульованими Анрі Дюраном, керуються волонтерські організації усього світу.

Деякі дослідники виокремлюють XX ст. як головну віху в розвитку волонтерського руху. У Європі після закінчення Першої світової війни з'явилися люди, готові надавати допомогу постраждалим у війні. Саме в цей час були створені перші волонтерські організації. Було засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою у Парижі.

Волонтер (від лат. «voluntarius» – воля, бажання, від англ. «voluntary» – добровільний, доброволець, йти добровільно) – це особа, яка за власним бажанням допомагає іншим. У багатьох словниках термін «волонтер» часто трактується як «особа, яка добровільно поступила на військову службу». Нині волонтерство майже не пов'язане із військовою службою. Воно розвивається, орієнтуючись на надання допомоги усім, хто її потребує.

Вітчизняний науковець З. П. Бондаренко, аналізуючи підходи до визначення волонтерства, яке вітчизняними та зарубіжними науковцями ототожнюється із поняттям «добровільна діяльність», зазначає, що дослідники тлумачать сутність даного феномена як: благодійність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом; добровільницьку діяльність, засновану на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства та, не маючи цілей отримання прибутку, одержання оплати чи кар'єрного зросту; отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям; волонтер – доброволець, громадянин, що бере участь у вирішенні соціально значимих проблем у формі безоплатної праці; основу функціонування громадських організацій, форму громадянської активності населення; національну ідею милосердя та благодійності [2, с. 35].

У світовій практиці найголовнішою ознакою волонтерства є те, що волонтер частину свого вільного (особистого) часу, сил, енергії, знань, досвіду добровільно (без примусу та вказівок «згори») витрачає на здійснення діяльності, яка є корисною людям і суспільству загалом.

У Записці Генерального секретаря ООН, адресованій Комісії соціального розвитку Економічної та соціальної ради ООН, виділено найважливіші риси волонтерства. Серед них:

- турбота про людей. Адже співчуття, моральна підтримка, допомога, піклування сприяють формуванню важливої для людського суспільства атмосфери – взаємопідтримки. Для соціально-педагогічної роботи це важливий ресурс, який допомагає створювати безпечне середовище для існування та розвитку кожного члена суспільства. Найважливішим рушійним механізмом виступає людський фактор, який вище схеми взаємовідносин «ти – мені, я – тобі». Для волонтерів характерними є формули: «я – тобі, ти – мені» та «я – усім»;
- солідарність і гуманна корисливість. Люди добровільно жертвують своїм часом заради встановлення взаємодовіри та причетності, що робить їх зацікавленими в благополуччі інших;
- духовна якість і громадянська чеснота. Адже його значення полягає не лише в тому, що ми робимо через любов та співчуття до інших, а й те, як це впливає на людину, яка надає добровільну допомогу, – «ми те, що ми робимо для інших»;
- багате джерело людського досвіду. Під «людським досвідом» розуміють досвід, який набуває людина в процесі взаємодії з іншими людьми, соціальними групами, державою. Милосердя,

толерантність, солідарність, співробітництво, подолання конфліктів, лобіювання, емоційні й соціальні зв'язки, захист від небезпечного впливу тощо. Можливість ділитися, обговорювати, переймати більш ефективні форми, методи – це можливість напрацьовувати та вдосконалювати цей неформальний суспільний фонд вмінь та навичок встановлення й підтримки стосунків;

- нові інтелектуальні ресурси. Волонтери – це не лише виконавці програм, але й джерело нових ідей, нового життєвого досвіду;
- участь і відповідальність як суть активної громадянської позиції. Громадянськість, взаємодовіра, солідарність і відповідальність, підкріплені соціальними відносинами, які базуються на схожих світоглядних установах і спільності обов'язків, є взаємодоповнюючими цінностями;
- етичний стандарт, який обумовлює якість людських взаємостосунків;
- забезпечення надійної платформи для відновлення зв'язків між людьми. Відомо, що людей завжди розділяли багатство, культура, релігія, етнічне походження, вік, стать. Волонтерство ж може бути одним з найголовніших засобів примирення та відновлення розділеного суспільства, оскільки ця діяльність здійснюється без дискримінації за певними ознаками;
- нове бачення соціальної діяльності. Воно полягає в новому ставленні до зайнятості в галузі соціального захисту. Людина, яка бере участь у волонтерських програмах, отримує повну ясність у мотивації своєї праці. Первинним для неї є вже не компенсація за працю, а результат – допомога, вирішення проблеми тощо, а для руху в цілому – охоплення всього спектра суспільних проблем [1, с. 78].

Міжнародною експертною групою з питань волонтерства та соціального розвитку в 1999 р. були визначені три характерні особливості волонтерської діяльності [3, с. 93]:

- діяльність має бути неприбутковою;
- діяльність повинна бути добровільною, згідно з особистою волею індивідуума;
- діяльність повинна бути корисною кому-небудь, не тільки волонтеру, або суспільству загалом.

У межах цієї концепції експерти визначили чотири типи волонтерської діяльності, а саме:

- взаємодопомога та самодопомога;
- філантропія та послуги іншим людям;
- участь або громадянський обов'язок;
- рекламно-пропагандистська діяльність або проведення кампаній.

У Загальній декларації про волонтерську діяльність, яка була прийнята на XVI Всесвітній конференції волонтерів у 2001 році в Амстердамі (Нідерланди), визначено такі принципи діяльності волонтерів:

- визнання права на закріплення за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального становища;
- поважання гідності й культури всіх людей;
- надання допомоги, безкоштовних послуг особисто чи організовано в дусі партнерства та братерства;
- визнання рівної важливості особистих і колективних потреб, сприяння їх забезпеченню;
- перетворення волонтерства на елемент набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи при цьому ініціативу та творчість людей, надаючи кожному можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем [2, с. 65].

На думку вітчизняного науковця Н. В. Заверико історія волонтерства в Україні нараховує понад сто років. Першими вітчизняними волонтерами можна вважати представників Червоного Хреста, який організовував добровільний запис у сестри милосердя для роботи в шпиталях та лікарнях для бідних.

У своїй первинній суті поняття «волонтерство» прийшло до нас разом зі словами «громадянське суспільство» та «демократія», «громадські організації».

Волонтерство – це фундамент громадянського суспільства. Без участі волонтерів важко уявити громадські організації й благодійність взагалі, без них унеможлиблюється якісний суспільний контроль за діями влади та бізнесу. Без волонтерів бракує енергії для будівництва суспільства, не вистачає сил і часу на людей, які потребують допомоги, не достатньо творчого потенціалу для розв'язання соціальних проблем.

У ХХІ ст. країни світу у своїй соціальній політиці все більше зважають на міжсекторальну взаємодію держави, бізнесу, громадських організацій. Саме шляхом встановлення балансу між різними силами формуються цінності, встановлюються пріоритети, розподіляються ресурси. Один із найпотужніших людських ресурсів у цьому процесі – волонтери.

Для України, як і для всього світу, волонтерство є актуальним і важливим з різних причин.

По-перше, як свідчить багаторічний досвід використання праці волонтерів, це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, суспільства та довкілля, які часто виникають на ґрунті недостатньої турботи про суспільне благо.

По-друге, волонтерство приносить у соціальну сферу нові, як правило, творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем. Тому саме завдяки йому безвихідні, на перший погляд, ситуації знаходять своє вирішення.

По-третє, волонтерство – це спосіб, за допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь у покращенні якості життя.

По-четверте, це механізм, за допомогою якого люди можуть прямо адресувати свої проблеми тим, хто здатний їх вирішити.

Волонтерська робота допомагає людям досягти більшого впливу на власне життя. Зокрема участь у волонтерській діяльності людей, які самі потребують допомоги (самотні пенсіонери, люди з особливими потребами, малозабезпечені, люди з алкогольною та наркотичною залежністю в минулому тощо), зарекомендувала себе як шлях, що допомагає їм змінити своє життя на краще. Допомагаючи іншим, вони стають упевненими у своїх силах, здібностях, опановують нові навички та встановлюють нові соціальні зв'язки. Також волонтерство дає змогу людині знайти себе та привнести у своє життя ті цінності та звички, які дозволять їй мати здорове, продуктивне й насичене життя.

У незалежній Україні розвиток волонтерського руху датується початком 90-х років ХХ ст., коли було створено службу під назвою «Телефон Довіри», де працювали волонтери (доброчинний Телефон Довіри в Одесі).

Із 1992 року в Україні починає активно розвиватися мережа соціальних служб для молоді (нині – центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді). Головна мета їхньої діяльності – реалізація державної молодіжної політики та завдань, окреслених у Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (15.12.1992, № 2859) і Законі України «Про сприяння становленню та соціальному розвитку молоді в Україні» (05.02.1993, № 2998-ХІІ). Саме створення центрів соціальних служб для молоді (нині – центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді) спричинило активний розвиток волонтерського руху.

У цей період поряд з державними організаціями, які залучають до діяльності волонтерів, починають створюватися громадські організації, метою діяльності яких є об'єднання та координація зусиль у справі сприяння розвитку волонтерського руху в Україні та захисту законних інтересів своїх членів.

Однією з перших таких організацій був Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», заснований на початку 1995 року та юридично зареєстрований 1998 року (зареєстровано Міністерством юстиції України 16 грудня 1998 року, рішення №1104).

Основними завданнями ВГЦ «Волонтер» є: сприяння розвитку волонтерського руху в Україні; здійснення та захист прав і свобод, задоволення соціальних та культурних інтересів громадян – членів Центру; сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні; створення умов для саморозвитку членів Центру як особистостей, членів суспільства, громадян України; вивчення та обробка кращого міжнародного та вітчизняного досвіду з питань волонтерського руху; визначення засад волонтерського руху в Україні, участь у розробці нормативно-законодавчої бази з цього питання.

Заслуговують на увагу зусилля Центру «Волонтер» в об'єднанні різних секторів українського суспільства для привернення уваги до досягнень та проблем волонтерського руху в Україні.

За часів незалежності України державою видано низку нормативно-законодавчих актів щодо підтримки та розвитку волонтерського руху, зокрема у Законах України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (від 21.06.2001, № 2558-ІІІ), «Про соціальні послуги» (від 19.06.2003, № 966-ІV), добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна. 10 грудня 2003 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» (від 10.12.2003, № 1895).

Нині організація роботи волонтерів у державних і громадських організаціях виходить на якісно новий рівень. Порівняно з минулими роками, актуалізується питання менеджменту волонтерських програм, відпрацьовуються механізми залучення волонтерів до різних напрямів соціально-педагогічної діяльності. У деяких громадських організаціях серед співробітників є людина, яка займає посаду «менеджер волонтерів». Цей спеціаліст повністю відповідає за набір, підписання угоди, постановку завдань і відслідковування результатів діяльності волонтерів.

На сьогодні волонтерською допомогою користуються майже всі державні соціальні установи та неурядові організації. Отже, сьогодні в кожній області, кожному місті та майже кожному селищі нашої держави є хоча б одна група волонтерів, що свідчить про визнання українським суспільством значущості волонтерської діяльності та повернення до християнських цінностей милосердя та благодійності. Це ще раз засвідчує те, що милосердя та благодійність залишаються незмінними атрибутами життя людини в сучасних соціокультурних умовах.

Висновки. Як показує здійснений нами історичний аналіз, для України така благодійна діяльність – явище не нове. Адже підґрунтям для розвитку волонтерства стали милосердя, благодійність, альтруїзм, гуманізм, небайдужість до сторонніх проблем, які були здавна притаманні українцям.

Волонтерська робота молодіжних груп спрямована, як правило, на найболючіші проблеми, що існують в українському суспільстві. Типові види діяльності волонтерів у соціальній сфері – це догляд за хворими, людьми похилого віку та інвалідами, які перебувають вдома і у спеціалізованих установах, догляд за вмираючими в хоспісах, робота з ув'язненими у в'язницях, колоніях і допомога їм після виходу з ув'язнення, робота з дітьми та молоддю в дитячих садках, школах, групах вільного часу, молодіжних клубах, допомога представникам етнічних меншин через консультування та відповідний супровід, допомога бездомним і безпритульним, збір коштів тощо.

Участь молоді у волонтерському русі дає їй змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, самореалізуватися через ініціювання проектів і програм соціально-педагогічної спрямованості.

Література

1. Лях Т. Л. Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном / Т. Л. Лях // Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді : зб. ст. міжнар. наук. конф. для студ. та аспір. «Обличчя соціальної держави» в рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громаді», (Київ, 22–23 берез. 2006 р.) / [упор. Т. Л. Лях ; передм. Т. П. Басюк]. – К. : Християнський дитячий фонд, 2006. – С. 61–70.
2. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Лях Тетяна Леонідівна. – К., 2009. – 304 с.
3. Лях Т. Л. Сучасні тенденції розвитку волонтерських організацій в Україні / Т. Л. Лях // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., (Київ, 22–23 квіт. 2002 р.) : [у 2 т.] / [за ред. М. І. Шкіля та ін.]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – Т. 1. – С. 122–124.

Нікітіна Катерина

вихованка гуртка «Іміджологія»

Науковий керівник: **Соколенко Т.М.**,

кандидат педагогічних наук, доцент,

керівник гуртка «Іміджологія»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті досліджено сутність, функції, типи, якісні характеристики лідерів; обґрунтовані мета, завдання, зміст, умови формування лідерських якостей учнівської молоді. Цілеспрямоване формування лідерських якостей учнівської молоді відбувається в розвитку, навчанні, вихованні, спілкуванні, діяльності особистості при створенні оптимальних соціально-педагогічних умов.

Ключові слова: лідер, функції лідера, типи лідерів, лідерські якості, формування лідерських якостей особистості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Формування нових політичних, соціально-економічних, соціально-культурних відносин у суспільстві залежить від того, наскільки кожна особистість займає активну життєву позицію, готова до участі в демократичному управлінні суспільством, є лідером у власному житті. Зміна пріоритетів у нашому суспільстві, де головною цінністю є особистість, потребує від сучасної освіти системного, інноваційного, соціально-педагогічного забезпечення формування лідерських якостей учнівської молоді, яке ґрунтується на гуманістичних і демократичних засадах, принципах толерантності, суб'єкт суб'єктної взаємодії.

Сучасні дослідження проблеми лідерства доводять, що лідером стає особистість із лідерськими

якостями, яка здатна реалізувати їх у відповідних ситуаціях, але в науковій соціально-педагогічній літературі технології формування лідерських якостей особистості у виховному процесі розроблені недостатньо. Отже, оскільки існує об'єктивна потреба в лідерстві, проблема формування лідерських якостей учнівської молоді у виховному процесі є актуальною.

Організація виховного процесу, що визначається як закономірна, послідовна, безперервна зміна етапів розвитку та становлення взаємодіючих суб'єктів, передбачає застосування ефективних способів та створення необхідних соціально-педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей учнівської молоді.

Аналіз останніх наукових досліджень проблеми. Проблеми виховання лідерів, створення умов для розвитку лідерських якостей і формування соціально активної особистості розглядають у своїх дослідженнях Д. Алфімов, Т. Вежевич, А. Войцихова, І. Купа, Л. Локошко, Т. Прохоренко, К. Садохіна, К. Слесик, В. Татенко, О. Тихомирова, О. Чорна, В. Ягоднікова.

Мета статті – визначити теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Виховання сучасного лідера є умовою підготовки молодого покоління до керування власним життям та зміцнення Української держави. Зрозуміло, що ефективно виховання лідерів передбачає врахування вікових особливостей школярів. Відомо, що лідерство виявляється на різних вікових етапах розвитку та становлення особистості, але має свої особливості щодо мотивації, висування та ефективності.

Юність визначає етап переходу від залежного дитинства до самостійної та відповідальної дорослості, що передбачає досягнення соціальної зрілості особистості. Науковці наголошують, що саме в юнацькому віці самопізнання, самооцінка, саморегулювання, самоствердження стають провідними потребами особистості.

У юнацькому віці формуються основні риси характеру особистості. Дедалі більшого значення набуває система переконань, нових потреб, інтересів та ідеалів, які визначають напрям життєвої активності, ставлення до оточення, самого себе, громадянських обов'язків, лідерства.

Аналіз наукових досліджень і публікацій з проблеми формування лідерства засвідчив, що існують різні погляди щодо сутності цього поняття та підходи до його дослідження.

У вітчизняній соціології *лідер* – це член групи, здатний її очолити, показати приклад, організувати виконання завдання і визнаний у цій ролі більшістю членів групи.

Лідер у психологічному аспекті – це: 1) член групи, за яким вона визнає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях; 2) особистість, здатна виконувати основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у групі; 3) особистість, здатна впливати на окремих членів або групу загалом, спрямовувати їхні зусилля на досягнення визначеної мети.

А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко визначають, що в педагогічному аспекті *лідер* (від англ. *leader* – той, який веде, керує) – це член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу [2, с. 305].

Д. В. Алфімов зазначає, що «ефективний лідер» – це особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність підлеглих задля розв'язання завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового [1, с. 50].

Т. Г. Прохоренко, О. П. Зборовська, Г. А. Носирєва обґрунтовують основні функції лідера малої групи:

1. *Конструктивна функція* полягає у вираженні інтересів групи в конкретних завданнях. Вона має бути зорієнтована на задоволення інтересів усіх чи принаймні більшості членів групи. Здійснення конструктивної функції – неодмінна умова лідерства та його успіху.

2. *Організаційна функція.* Лідер формує актив, за допомогою якого організує виконання прийнятих рішень; розподіляє в групі обов'язки (соціальні ролі); створює умови для ефективної життєдіяльності групи; контролює та регулює відносини між членами колективу.

3. *Координаційна функція* – узгодження дій окремих членів групи та напрямів їхньої діяльності для виконання завдань, що мають значення для групи.

4. *Інтегративна функція* – згуртування однодумців для виконання основних завдань малої групи [3, с. 13].

Отже, лідер – це член колективу, що здатний: 1) очолити його, показати приклад, організувати

виконання завдання і визнаний у цій ролі більшістю членів колективу; 2) виконувати основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у колективі; 3) впливати на окремих членів або колектив загалом, спрямовувати їхні зусилля на досягнення визначеної мети; 4) виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу.

З погляду масштабності вирішуваних завдань науковці виділяють такі типи лідерства: 1) політичний тип (державні, громадські діячі); 2) соціальний тип (у профспілковому русі, різних товариствах – наукових, творчих, спортивних); 3) побутовий тип (у сім'ї, учнівських колективах, студентських групах, об'єднаннях за інтересами) [1, с. 46].

Б. Д. Паригін класифікує типи лідерів за трьома ознаками: 1) змістом діяльності: лідер-натхненник, лідер-виконавець, діловий лідер; 2) характером діяльності: універсальний, ситуативний; 3) стилем лідерства: авторитарний, демократичний [3].

О. Тихомирова зауважує, що розрізняють лідерів-творців і лідерів-руйнівників. Лідер-творець працює в інтересах групи та всіх її членів, яких веде за собою. Лідер-руйнівник діє у власних інтересах, для нього на першому місці не справа, а егоїстичне бажання захищати себе, використовуючи для цього справу й людей, що його оточують.

В. Татенко зазначає, що досить відомою є класифікація лідерів за стилем поведінки:

- 1) директивний;
- 2) демократичний;
- 3) колегіальний;
- 4) ліберальний;
- 5) наставницький;
- 6) гнучкий;
- 7) догматичний [5, с. 13].

Сучасний дослідник Л. І. Уманський на основі експериментальних досліджень зафіксував такі типи лідерства в малих групах: 1) лідер-організатор; 2) лідер-ерудит; 3) лідер-ініціатор, який висуває пропозиції, що слугують початком групової дії; 4) лідер емоційного тяжіння, який відповідає соціометричній «зірці»; 5) лідер-генератор емоційного настрою групи, який впливає на груповий настрій; 6) лідер-умілець, кращий за інших, здатний виконати будь-яке групове завдання [5, с. 12].

Для розвитку учнівської групи як колективу характерна постійна зміна лідерів залежно від виду, характеру та змісту діяльності, що забезпечує кожному її членові можливість перебувати в ролі лідера, оволодіти вміннями та навичками самоорганізації й організації інших людей.

Лідери-організатори відіграють основну роль у розв'язанні завдань, визначених перед колективом у реалізації навчальної, трудової, спортивної, туристської та інших видів діяльності. Роль емоційних лідерів пов'язана з діями, що стосуються здебільшого сфери міжособистісного спілкування в учнівському колективі. Емоційні лідери найчастіше не відчувають потреби в керуванні колективом.

Лідери-ініціатори виділяються в діяльності на етапі висування ідей, пошуку нових сфер і форм діяльності. Лідери-умільці – це підготовлені до конкретного виду діяльності члени учнівського колективу.

Тих, хто успішно діє в багатьох сферах життя колективу, групи, висувають на роль *абсолютних лідерів* [6, с. 19].

Синтезуючи поняття «лідер», «лідерство» з терміном «якість», Д. В. Алфімов пропонує таке визначення: *лідерські якості особистості* – це узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1, с. 50].

Зокрема, В. Сбитнева, поділяючи погляди А. Лутошкіна, М. Рожкова, вважає, що лідерські якості – це сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого об'єднання виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих для групи ситуаціях.

А. Зоріна під лідерськими якостями розуміє якості, потрібні особистості для успішної організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей.

На думку В. Ягоднікової, лідерські якості – це риси особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і приводять до досягнення мети [8, с. 5].

Аналіз різних наукових підходів до визначення лідерських якостей особистості дав нам підстави

для такого формулювання: *лідерські якості* – це риси, які забезпечують ефективне лідерство, тобто здатність виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях; використовувати інноваційні підходи для розв’язання проблеми; успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення спільних цілей; створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі. Отже, узагальнення соціально-педагогічних підходів дало змогу визначити суть лідерських якостей особистості. Подальше дослідження означеної проблеми потребує розроблення структури та змісту лідерських якостей особистості.

В. Ягоднікова виокремила такі *компоненти лідерських якостей*, які забезпечують ефективне лідерство учнівської молоді:

- 1) *мотиваційний* (упевненість у собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження та самореалізації);
- 2) *емоційно-вольовий* (урівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей);
- 3) *особистісний* (вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні та організаторські здібності);
- 4) *діловий* (уміння приймати правильне рішення в непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння та навички організаторської роботи) [7, с. 329].

О. Тихомирова визначила *загальні та специфічні якості* особистості лідера:

- 1) *загальні якості* (ними володіють не тільки лідери, а й ті, хто прагне ними стати): компетентність; організованість; працездатність; активність; ініціативність; товарищескість; наполегливість; самостійність; самовладання; спостережливість; кмітливість;
- 2) *специфічні якості лідера* (своєрідні індикатори лідерських здібностей): організаторська проникливість; здатність до активного психологічного впливу; здатність до організаторської роботи, лідерської позиції, потреба брати відповідальність на себе [6, с. 20].

Беручи до уваги особливості юнацького віку та дослідження особистісних якостей лідера, ми вважаємо за доцільне виокремити якісні характеристики, які забезпечують ефективне лідерство: цілеспрямованість, відповідальність, моральність, толерантність, чесність, справедливість, креативність, комунікативність, працездатність, організованість, рішучість, самостійність, наполегливість, активність, ініціативність, упевненість в собі, врівноваженість, прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Ми вважаємо, що цілеспрямоване формування лідерських якостей учнівської молоді відбувається у процесах розвитку, навчання, виховання, спілкування, діяльності особистості.

Метою формування лідерських якостей учнівської молоді є: підвищити рівень соціальної компетентності та сформувати досвід лідерської поведінки через залучення її до реальної участі в різних видах діяльності.

На нашу думку, основними завданнями формування лідерських якостей учнівської молоді є:

- 1) ознайомити з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства;
- 2) розвивати навички самоаналізу своїх потенційних і реалізованих можливостей;
- 3) спрямовувати на роботу над собою, здійснення своїх намірів щодо вдосконалення своєї особистості;
- 4) ознайомити з технологією вивчення актуальних молодіжних проблем;
- 5) розвивати уміння та навички проведення інформаційно-просвітницької, профілактичної роботи серед ровесників;
- 6) формувати здатність приймати відповідальні рішення;
- 7) розвивати проєктивні, конструктивні, організаторські, комунікативні здібності;
- 8) стимулювати практичне використання здобутих знань і вмінь у різних видах соціально значимої діяльності.

Ми вважаємо, що основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських якостей є:

- 1) колективна);
- 2) виховна діяльність (участь у тренінгах, конкурсах, змаганнях);
- 3) дослідницько-пошукова діяльність (участь у конференціях, проєктах, програмах);
- 4) проєктивна діяльність (розроблення та захист індивідуальних і колективних проєктів, творчих справ);
- 5) громадська діяльність (участь у роботі органів учнівського самоврядування та громадських молодіжних організацій, учнівських творчих клубів, наукових товариств, асоціацій);
- 6) представницька діяльність (уміння ефективно презентувати себе, групу однолітків, освітній заклад, молодіжну громадську організацію).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз соціально-педагогічної літератури та практики доводить, що виховання лідерських якостей – це важливий аспект у становленні молоді

особистості, тож починати його потрібно якомога раніше.

Узагальнення соціально-педагогічних підходів дало змогу визначити суть лідерських якостей особистості. Подальше дослідження означеної проблеми потребує розроблення структури та змісту лідерських якостей особистості.

Література

1. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» / Д. В. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т; [голова ред.ради : А. О. Монаєнко ; редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 11 (64). – С. 44–51.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2006. – 311 с.
3. Прохоренко Т. Г. Лідерство як форма самоствердження особистості в малій групі / Т. Г. Прохоренко, О. П. Зборовська, Г. А. Носирева // Вісн. Міжнар. слов'ян. ун-ту. Сер. : Соціологічні науки. – 2008. – Т. 11, № 1. – С. 8–13.
4. Садохіна К. С. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків / К. С. Садохіна // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 9. – С. 439–448.
5. Татенко В. Типологія лідерства / В. Татенко // Психолог. – 2006. – № 34. – С. 12–14.
6. Тихомирова О. Виховання лідера / О. Тихомирова // Шкільний світ. – 2009. – № 8. – С. 19–23.
7. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому процесі загальноосвітньої школи / В. В. Ягоднікова // Наука і освіта. – 2004. – № 7. – С. 328–330.
8. Ягоднікова В. Виховання лідерів / В. Ягоднікова // Виховна робота в школі. – 2009. – № 10. – С. 2–36.

Нікітіна Катерина,

вихованка гуртка «Юні правознавці»,

науковий керівник: **Бурлачка М.С.,**

керівник гуртка «Юні правознавці»

ВИБОРЧЕ ПРАВО ЯК ПРОЯВ ДЕМОКРАТІЇ

У статті подано дефініції «вибори», «виборче право». Представлено загальну характеристику виборчого права зарубіжних країн. Проаналізовано виборче право в Україні у світлі національного законодавства.

Ключові слова: законодавче виборче право, голосування, конституція України, вибори, виборці, ценз, абсентеїзм.

Постановка проблеми. Здобувши незалежність, Україна розпочала вибудовувати демократичний політичний режим, одним із основних елементів якого є наявність вільних, чесних, змагальних виборів. Вибори і демократія – нерозривно пов'язані між собою категорії політичної науки: з одного боку, складно уявити повноцінне функціонування демократичного політичного режиму без наявності інституту демократичних виборів; з іншого, вибори повною мірою можна реалізувати лише в умовах функціонування демократії. Вищесказане дає змогу зробити логічне припущення, що вибори є одночасно і атрибутом, і каталізатором демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Питання реалізації виборчого права в демократичних державах досліджували багато політологів, юристів, спеціалістів з конституційного права України. Так, М. Юрій звертає увагу на неправомірність застосування у різні часи обмежень прав виборців, О. Грабильникова розкриває історичні традиції впровадження виборів в Україні, реалізації безпосередньої демократії присвячено праці В. Погорілко, М. Ставнійчук. Визначення поняття та видів джерел виборчого права України знайшло своє відображення у наукових працях таких як Я. Берназюк, М. Козюбра, Ю. Ключковський, О. Марцеляк.

Мета статті: порівняльний аналіз принципів виборчого права в зарубіжних країнах і в Україні.

Виклад основного матеріалу. Загальна декларація прав людини і громадянина (1948) встановлює найважливіше право людини і громадянина висловлювати свою волю за допомогою виборів (ч. 3 ст. 21): «Воля народу повинна бути основою влади уряду: ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [1]. Це право може бути реалізовано лише в демократичній державі, де єдиним

легітимним джерелом влади є її громадяни, де управління державою здійснюється народом, безпосередньо або через обраних представників. Способом вираження громадської думки, такої форми народовладдя є вибори. Вибори – передбачена конституціями та законами форма народовладдя, яка полягає в тому, що шляхом голосування формуються представницькі органи державної влади та місцевого управління (самоврядування). Вибори використовуються у різних демократичних організаціях: партіях, профспілках, добровільних асоціаціях, кооперативах, акціонерних товариствах тощо. Громадяни беруть участь у виборах на основі суб'єктивного виборчого права – гарантована державою можливість громадянина брати участь у виборах до органів державної влади та місцевого самоврядування (активне і пасивне виборче право). Розглянемо більш детально принципи суб'єктивного виборчого права:

1. Загальність – виборчі права визнаються за всіма дорослими і психічно здоровими громадянами. Проте загальне виборче право обмежено певними цензами (вимог до потенційного виборця):

– *віковий ценз* – встановлене законом вимога, згідно якої право обирати може належати тільки тим, хто досяг певного ступеня фізичної, моральної і громадської зрілості: у першій половині ХХ ст. цей вік дорівнював 21 року, нині загальноприйнятим віком політичної зрілості вважається вік 18 років, а в ряді країн (Бразилія, Куба, Іран, Нікарагуа) – 16 років, Камеруні – з 20 років, у Латвії – з 21 року);

– *ценз осілості* – вимога, згідно з яким виборче право надається тільки тим громадянам, які проживають в тій чи іншій місцевості протягом певного часу (США – один місяць, ФРН – три місяці, у Франції та Бельгії – шість місяців, у Канаді та Фінляндії – один рік, а в Норвегії – не менше 10 років);

– *обмеження (а іноді і позбавлення) виборчого права у зв'язку з набранням юридичну силу вироку суду*. У Китаї виборчих прав позбавляються засуджені до смертної кари і безстрокове позбавлення волі;

– *освітній ценз* – вміння читати і писати державною мовою, володіти державною мовою (у Туреччині кандидат на посаду президента повинен мати вищу освіту);

– *виборча застава* – обов'язковість внесення застави кандидатом (наприклад, кожен кандидат у депутати в нижню палату з власних коштів повинен внести: у Франції – 1000 франків, у Канаді – 200 канадських доларів, у Великобританії – 500 фунтів стерлінгів тощо) [2].

2. Вільна участь у виборах – виборець сам вирішує, чи брати участь йому у виборчому процесі і якщо так, то в якій мірі. Неучасть виборців у виборах називається абсентеїзмом і може бути як аполітичним – хвороба, від'їзд, відсутність інтересу, так і політичним – своєрідна демонстрація проти негодних кандидатів. У деяких країнах передбачений обов'язковий вотум – юридичний обов'язок виборців брати участь у голосуванні (Болгарія, Бразилія, Греція, Данія, Нідерланди, Туреччина та ін.). Але за неучасть у виборах не настає якої-небудь відповідальності. Проте в Австрії, Бельгії, Італії, Нідерландах встановлюється відповідальність за ухилення від участі у виборах, наприклад, в Австрії особа, яка ухилилася від участі у виборах, піддається штрафу в розмірі 1 тис. шилінгів, а в Пакистані передбачено кримінальну відповідальність у вигляді каторжних робіт до 6 років і штрафу в розмірі 5 тис. рупій.

3. Рівне виборче право – це встановлені законом рівні для кожного виборця можливості впливати на результат виборів і бути обраним відповідно до умов закону (одна людина – один голос).

4. Прямі і непрямі вибори. Пряме (безпосереднє) право означає право обирати і обиратися безпосередньо у виборний орган або на виборну посаду; непряме (багатоступеневе) право припускає, що виборець вибирає лише членів колегії, яка потім вже обирає виборний орган.

5. Таємне голосування – виключення зовнішнього спостереження і контролю за волевиявленням виборця. Порушення таємниці голосування карається законом.

6. Принцип альтернативності розуміється як висування як мінімум двох кандидатів на виборну посаду або участь у виборчому процесі як мінімум двох політичних партій [3].

Що ж до формування українського виборчого права, то воно пройшло декілька етапів – від Київської Русі, з інститутом віче, до становлення радянської моделі, з прагненням побудови держави диктатури пролетаріату. З моменту набуття незалежності України, відбувається демократизація та вдосконалення виборчого законодавства відповідно до міжнародно-правових принципів та засад організації і проведення виборів, які знайшли свій вираз у Конституції України 1996 р.

Принципи суб'єктивного виборчого права в Україні:

– загальність – виборчі права визнаються за всіма дорослими і психічно здоровими громадянами. Проте загальне виборче право обмежено певними цензами (вимог до потенційного виборця);

– *віковий ценз* – 18 років. Такий вік вважається законодавцем достатнім для того, щоб особа могла приймати обґрунтовані рішення, свідомо брати участь у голосуванні;

– *ценз дієздатності* – не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Недієздатним визнається громадянин, який внаслідок психічної хвороби або недоумства не може розуміти значення своїх дій або керувати ними. Визнати громадянина недієздатним і тим самим позбавити його виборчого права може лише суд на підставі ретельного вивчення медичного висновку.

Конституція України, виборче законодавство, не передбачають інших цenzів для реалізації активного виборчого права. В Україні, на відміну від деяких колишніх республік СРСР, мають право голосу громадяни, які перебувають в місцях позбавлення волі за вироком суду, а також заарештовані за підозрою в учиненні злочину;

– принцип рівного виборчого права означає, що громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах: кожен виборець має тільки один голос, який може використати тільки на одній виборчій дільниці, де він включений до списку виборців, а кандидати мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі. Якщо ж, наприклад, під час голосування виборець випадково зіпсує бюлетень, то він не позбавляється свого права голосу. Достатньо написати заяву до члена виборчої комісії (який видавав бюлетень) та обміняти зіпсований бюлетень на новий. Однак третьої спроби вже не буде [5];

– зміст принципу прямого виборчого права полягає у тому, що громадяни України обирають кандидатів безпосередньо шляхом голосування, за включених до виборчого списку, без будь-яких проміжних інстанцій. Таким чином забезпечується безпосередня передача мандату довіри від виборців (виборчого корпусу) до кандидатів, що виключає будь-яке опосередкування волі виборців;

– вибори в Україні є вільними, що передбачає єдність волі та волевиявлення виборців. Ніхто не може бути примушений до участі чи не участі у виборах. Виборцям забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні. Застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця, забороняється;

– виборча застава – обов'язковість внесення застави кандидатом або партією, в залежності від видів виборів, застосовується як **спосіб відфільтрувати технологічних кандидатів і зупинити хаос**. Розмір грошової застави перед виборами визначає Центральна виборча комісія. НА сьогоднішній день, за новим Виборчим кодексом, сума застави становить 650 мінімальних зарплат, встановлених на день початку виборчого процесу, тобто, якби вибори Президента України стартували б при такому розмірі мінімалки, то грошова застава кожного з кандидатів склав б 3 069 950 гривень. При цьому, повертається така застава тільки тому кандидату, який або вийшов до другого туру, або переміг на виборах. Або ж йому було відмовлено в участі в них. За кожного кандидата до Верховної Ради України в одномандатному окрузі партія, яка його висуває, (або він сам, якщо є самовисуванцем) повинна була внести суму в розмірі 10 мінімальних зарплат; – обов'язковими також є принцип таємності та альтернативності.

Висновки. Отже, розглянувши принципи виборчого права в Україні, порівнюючи їх з зарубіжним виборчим правом, можна зробити висновок, що саме через вибори відбувається реалізація народного суверенітету, легітимізація влади, селекція політичних керівників з огляду на їхню попередню політичну діяльність і це можливо лише в умовах демократії. Адже про який вияв суспільної думки, і відповідно, легітимізацію влади, може бути мова в умовах безальтернативних виборів чи з порушенням таємності, рівності права вибору.

Література

- 1 Загальна декларація прав людини і громадянина// https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015.
2. Виборче право і виборчі системи зарубіжних країн // https://stud.com.ua/51087/pravo/viborche_pravo_vib_orchi_sistemi_zarubizhnih_krayin.
- 3 Юрій М.Ф. Політологія: Навчальний посібник // <http://politics.ellib.org.ua/pages-1332.html>.
4. Грабильникова О.А. Історичні етапи становлення і розвитку інституту виборців в Україні// http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/3_2012/07.pdf.
- 5 Виборчий кодекс України// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

Нікітіна Катерина,
вихованка гуртка «Юні правознавці»,
науковий керівник: **Бурлачка М. С.,**
керівник гуртка «Юні правознавці»

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СКЛАД, ОЗНАКИ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ

У статті розглянуто зміст та обсяг поняття «злочин», ознаки та складові компоненти, що кваліфікують діяння як злочинне, а також елементи за якими відбувається відмежування правопорушення від злочинного діяння.

Ключові слова. злочин, Кримінальний кодекс України, об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину, суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Довести, що виходячи із ступеня суспільної небезпеки, не всі правопорушення, що посягають на охороняємі законом об'єкти, є злочинними діяннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Питанню кваліфікації злочину, його складовим приділялась увага значною кількістю юристів. Так, І. Гриненко аналізує поняття злочину, регламентоване в різні часи у кримінальному законодавстві, О. Мармура в своєму дослідженні тлумачить ознаки, що кваліфікують злочин, а С. Колос досліджує основні концепції та теорії об'єкта злочину, що сформувалися на сучасному етапі розвитку української кримінально-правової науки. В той же час актуальним залишається питання щодо встановлення моменту закінчення злочину, теоретико-прикладні проблеми в цьому напрямі розкриває Т. Данилюк.

Метою статті є дослідження ознак та складових елементів діяння, що кваліфікують як злочин, а також доведення характерних ознак, що відмежовують злочинне діяння від іншого правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Вчинення злочинних діянь є невід'ємною частиною людства, починаючи зі створення перших людей і донині. В різні часи та держави, ознаки, складові елементи злочину трансформувались. За даними сервісу Numbeo, який формує індекс злочинності, Україна станом на 2021 рік посідає 54 місце у світі (із 135) за рівнем злочинності. У Європі за цим показником наша країна опинилася на третьому місці після Білорусії та Франції. «Слово і справа» пропонує подивитись, скільки кримінальних злочинів було скоєно в Україні у 2013-2020 роках (без урахування правопорушень, за якими закрили справи або не знайшли складу злочину). Виходячи із законодавства України, злочин – це передбачене Кримінальним Кодексом суспільне небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність) вчинене суб'єктом злочину. Для того щоб конкретне діяння було визначено злочином, воно повинно містити комплекс відповідних ознак, які відрізняють його від інших діянь. Кримінальний кодекс України чітко називає ознаки, які притаманні поняттю «злочин»: суспільна небезпечність, винність, протиправність, караність [1].

Суспільна небезпечність означає, що дія чи бездіяльність завдає шкоду чи створює загрозу завдання шкоди об'єктам, що охороняються кримінальним законом або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Це – об'єктивна суттєва властивість злочину, реальне порушення відносин, що склалися в суспільстві на певному етапі розвитку (наприклад, відносин з охорони основ національної безпеки України, охорони життя, здоров'я, свободи, власності, відносин у сфері господарської діяльності, у сфері службової діяльності тощо). Важливість, цінність суспільних відносин, які виступають об'єктом злочину, перш за все визначають його суспільну небезпечність, певну тяжкість, а тим самим впливають на:

- а) визнання діяння злочином;
- б) відмежування його від інших правопорушень;
- в) тяжкість злочину;
- г) суворість покарання;
- д) застосування певних інститутів, передбачених КК [1].

Злочин серед інших правопорушень характеризується найвищим ступенем суспільної небезпечності, і саме це дозволяє відмежовувати його від близьких за об'єктивними і суб'єктивними ознаками інших правопорушень, наприклад адміністративних. Так, ч. 2 ст. 9 КУпАП прямо передбачає, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачене КУпАП, настає, «якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності».

Протиправність означає, що злочином є лише те діяння, яке прямо передбачене кримінальним законом. Під протиправністю розуміється порушення особою конкретної кримінально-правової норми. Кримінальний закон дає вичерпний перелік злочинів: ч. 3 ст. 3 наголошує, що злочинність діяння визначається тільки КК. Тому, якщо навіть діяння становить певну небезпеку для суспільних відносин, але прямо не передбачене в КК, воно не може розглядатися як злочин. «Немає злочину, немає покарання, якщо немає відповідного закону» – відомий правовий принцип римських юристів [4].

Винність означає, що діяння вважається злочином тільки тоді, коли в діях особи є вина у формі умислу чи необережності. Умисел поділяється на прямий і непрямий. Умисел визнається прямим, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим визнається умисел, якщо особа усвідомлювала

суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала настання цих наслідків.

Необережність поділяється на злочинну самонадіяність і злочинну недбалість. Злочинна самонадіяність – така поведінка особи, коли вона передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення. Злочинна недбалість – така поведінка особи, коли вона не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити [2].

Караність передбачає, що злочином є тільки те діяння, за яке кримінальним законом передбачений певний вид і розмір покарання. Разом із тим помилковим є розуміння караності як обов'язкового призначення за кожен злочин покарання. Кримінальний закон передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання за вчинений злочин при наявності певних підстав [1].

Діяння не може вважатися злочином, якщо воно не має хоча б однієї з цих ознак.

Складовими компоненти вчинюваного суспільно небезпечного діяння, що дозволяють розглядати його як злочин є об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину, суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона злочину.

Об'єкт злочину – це ті суспільні відносини і блага, які захищаються кримінальним законом від злочинних посягань. Приблизний перелік об'єктів злочинів передбачено у частині 1 ст. 1 КК України, більш детально ознаки об'єктів тих чи інших злочинів визначаються у статтях Особливої частини [4].

Об'єктивна сторона злочину – ця зовнішня поведінка людини, яка виявляється в діянні, тобто дії (активній поведінці) або бездіяльності (пасивній поведінці). Абсолютна більшість злочинів скоюється шляхом дій (суспільно небезпечне діяння; злочинні наслідки; причиновий зв'язок між діянням і наслідками, місце, час; спосіб; обстановка; знаряддя). Проте в деяких випадках злочином визнається бездіяльність (халатність посадовців, ненадання допомоги хворому особою медичного персоналу тощо) [3].

Суб'єкт злочину – особа, що вчинила злочин, який відповідає певним ознакам, що мають кримінально-правове значення. *Ознаки суб'єкта*: фізична особа; осудність; вік кримінальної відповідальності.

Суб'єктом злочину може бути тільки осудна особа, що досягла певного віку. За деякими видами злочинів суб'єктом можуть бути тільки окремі категорії населення (військовослужбовці, посадовці та ін.). Кримінальна відповідальність за загальним правилом настає з 16-річного віку, а за найтяжчі злочини – з 14 років (за вбивство, умисне нанесення тілесних пошкоджень, що заподіяли розлад здоров'я, зґвалтування, крадіжку, грабіж, розбій, злісне і особливо злісне хуліганство та ін.). По деяких видах злочинів кримінальна відповідальність настає з 18 років (військові злочини та ін.). Не підлягають кримінальній відповідальності особи, які під час здійснення суспільно небезпечного діяння знаходилися в стані неосудності, тобто не могли віддавати собі звіт в своїх діях або керувати ними унаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану. Якщо суспільно небезпечні діяння вчинили особи, що не досягли встановленого законом віку, або визнані неосудними, то до них в судовому порядку застосовується не кримінальне покарання, а примусові заходи відповідно виховного або медичного характеру.

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішнє, психічне відношення особи до скоюваного суспільно небезпечного діяння (тобто вина). Злочином признається тільки винне діяння, без вини не може бути кримінальної відповідальності. В деяких випадках в суб'єктивну сторону окрім вини включається мотив (внутрішня спонука) і мета злочину (результат, досягнення якого прагнуть) [2].

З іншого боку не є злочином діяння, яке формально має всі ознаки злочину, але не становить суспільної небезпеки. Заподіяння шкоди без вини називається *казусом* – це такий психічний стан особи, коли вона не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, не повинна була або (і) не могла їх передбачити (спроба збуту фальшивої грошової купюри, за умови, що вона не усвідомлювала її підробку).

Саме тому, *відмежування злочинів від некримінальних правопорушень важлива складова під час кваліфікації діяння.*

Розмежування проводять за такими критеріями:

- об'єктом посягання;
- суспільною небезпечністю;

– видом протиправності.

Загальний перелік об'єктів кримінально-правової охорони міститься у частині 1 ст. 1 КК України, зокрема це права та свободи людини та громадянина, власність, громадський порядок і громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, мир і безпека людства. Однак частина зазначених об'єктів, на які посягає злочин, в інших галузях права не згадується через їх особливу соціальну значущість. Будь-яке посягання на такі об'єкти переслідуються лише у кримінально-правовому порядку (наприклад, об'єкти злочинів проти основ національної безпеки України або проти миру та безпеки людства) [1].

Другий критерій відмежування – суспільна небезпечність. Вона є головною ознакою злочину й виступає основним критерієм криміналізації того чи іншого діяння. Інші правопорушення також мають певний ступінь суспільної небезпечності, однак він є значно нижчим порівняно із таким у разі злочину. Саме ступінь суспільної небезпечності дозволяє відмежовувати кримінально каране діяння від інших правопорушень. У злочинному посяганні шкода суспільним інтересам є настільки значною, що дозволяє законодавцю ухвалити рішення про криміналізацію такого суспільно небезпечного діяння.

Щоб встановити межу між адміністративним правопорушенням та злочинним діянням, необхідно розрахувати суму шкоди [4]. Отже, суму податкової соціальної пільги (50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи у розрахунку на місяць) необхідно помножити на 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Таким чином, згідно статті 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2021 рік», з 1 грудня 2021 року **прожитковий мінімум для працездатної особи** в розрахунку на місяць становить **2 481 гривня**. На підставі вищевказаного розраховуємо податкову соціальну пільгу, яка дорівнює 1 240,5 грн (50% від прожиткового мінімуму для працездатної особи). Якщо вартість викраденого майна перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, тобто 248,1 грн, настає кримінальна відповідальність.

Третій критерій відмежування – вид протиправності та пов'язаний із ним вид санкцій. Злочин завжди забороняється кримінальним законом під загрозою застосування кримінального покарання. Після відбуття покарання особа має судимість. Адміністративні, дисциплінарні, цивільні й інші правопорушення регулюються адміністративним, трудовим, цивільним та іншим законодавством, яким передбачається відповідальність за скоєне, однак такі покарання є значно менш суворими, ніж кримінальні. Певне співвідношення існує також між кримінально караним діянням та аморальною поведінкою. Хоча будь-який злочин є аморальною поведінкою, однак не будь-яка аморальна поведінка є злочином. Вони відрізняються за об'єктом порушення, суспільною небезпечністю та протиправністю. Аморальна поведінка завжди є менш антисоціальною, ніж злочин, її суспільна небезпечність порівняно зі злочином є незначною. Така поведінка переважно проявляється у міжособистісних стосунках, у яких держава бере найменшу участь. Чітке розмежування злочину й аморальної поведінки здійснюється за ознакою протиправності. Якщо злочини передбачаються кримінальним законом, то аморальна поведінка взагалі не передбачається правовими нормами. Водночас неприйнятність тієї чи іншої аморальної поведінки для суспільства може бути в подальшому підставою її заборони у правових нормах, у тому числі кримінально-правових [3].

Висновки. Отже, для кваліфікації діяння як злочину необхідно не тільки наявність обов'язкових елементів – ознак чи складу злочину, а й повинні бути чітко визначені критерії, такі як об'єкт посягання, ступінь суспільної небезпеки та вид протиправності.

Література

1. Кримінальний кодекс України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Мармура О. З Поняття ознак, що кваліфікують злочин // https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsv/02_2011/11mozshchkhkz.pdf
3. Данилюк Т.М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину // <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/138/1/danulyk.pdf>
4. Кримінальне право (Загальна частина) // http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10088/Kryminalne%20pravo%20Ukrainy_Zahalna%20chastyna_pidruchnyk_KhNUVS_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Преступность в Украине: как менялась ситуация в 2013-2020 годах // <https://ru.slovoidilo.ua/2021/01/28/infografika/obshhestvo/prestupnost-ukraine-kak-menyalas-situaciya-2013-2020-godax>

ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ: ХАРАКТЕРИСТИКА, СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА

Стаття присвячена проблемі толерантності, парадигмі ставлень терпимості, толерантності, нетерпимості, їхній сутності та структурі. Схарактеризовано різницю між терпимістю та толерантністю, яка полягає в їх мотиваційно-ціннісному вираженні.

Ключові слова: толерантність, терпимість, діалог, спілкування, взаємодія, прийняття.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Виховання толерантності в людських стосунках є стратегічним завданням ХХІ століття, оскільки в сучасному світі дедалі більше зростає агресія та ненависть. Тоталітарні й авторитарні суспільства також значною мірою нетолерантні до тих чи інших соціальних груп або поглядів, тож найважливішим чинником взаємодії різних країн, суспільств, соціальних груп є характер ставлень між ними. Вагоме місце серед них посідає задекларований документально принцип толерантності у міжнародних відносинах.

Термін «толерантність» виник як формула терпимості щодо релігійних меншин і сект унаслідок протестантської Реформації.

З історичної точки зору термін «толерантність» пов'язаний з підтримкою практики, що забороняє релігійну дискримінацію, до якої пізніше додалася заборона на етнічну дискримінацію.

Сьогодні цей термін все частіше застосовують для позначення широкого кола терпимого ставлення до соціальних груп чи політичних партій або ідей, які багато хто вважає неприйнятними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Дослідженню природи та сутності толерантності присвячено праці філософів (О. Довгополової, Р. Валітової, В. Зінов'єва, В. Золотухіна, Н. Круглової та інших), в яких представлено широкий спектр розуміння толерантності – від байдужості до конфлікту.

І. Бех, А. Бодальов, В. Кан-Калік, А. Петровський, Т. Радіонов та інші дослідники розглядають толерантність як партнерство у спілкуванні, суб'єкт-суб'єктну взаємодію; М. Бахтін, В. Біблер – як формування культури діалогу; А. Асмолов, С. Бондирєва, В. Глебкін, Д. Колесов, Л. Шайгерова – як формування установок толерантної свідомості, здатність індивіда без заперечення та протидії сприймати чужі думки, стиль життя, характер поведінки та інші особливості, що у сумі становлять основу відмови від агресії.

А. Петрицький, А. Зимбула, Ю. Іщенко, В. Золотухін, С. Головін, А. Асмолов і Г. Солдатова вирізняють у толерантності терпимість як її складову, вважаючи толерантність ширшим поняттям.

Терпимість розуміється як «моральна якість, що характеризує ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичок, поведінки інших людей, виражається у намаганні досягнути взаємного розуміння й узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування примусу, переважно методами роз'яснення і переконання» [6, с. 308].

За О. Жадан терпимість асоціюється з пасивним прийняттям людиною навколишньої реальності, зі здатністю «підставити другу щоку». Тоді як толерантність – активна життєва позиція [3, с. 78].

Доходимо висновку, аналіз наукових праць, присвячених дослідженню проблеми толерантності, свідчить, що між поняттями «толерантність» і «терпимість», представленими у філософії, етиці, соціології, психології та інших науках, немає достатньо чіткого розмежування.

Метою статті є розкриття сучасного бачення феномену терпимості й толерантності, їхньої сутності, схожості, відмінності та структури.

Виклад основного матеріалу. Прийнята «Декларація принципів толерантності» констатує, що ми живемо у вік глобалізації швидкого розвитку комунікацій і все більшої мобільності. Декларація проголошує, що без толерантності не може бути миру, а без миру не можливі розвиток і демократія. Толерантність необхідна у взаєминах між окремими особами, у сім'ї та суспільстві.

У науковій літературі толерантність розглядається як повага до інших, визнання багатомірності й розмаїття людської культури, норм поведінки, прийняття іншого погляду [7, с. 14].

Н. Асташова розглядає толерантність як цінність соціокультурної системи, свого роду внутрішній стрижень соціально-психологічного буття. Це комплексний феномен, що визначає

ставлення не тільки до себе, а й до навколишнього світу. Поза ставленням до людини не можна говорити про толерантність-цінність. Отже, толерантність-цінність виступає певним поведінковим орієнтиром [1, с. 74].

Так, О. Клепцова, досліджуючи психологічні механізми формування толерантності, аргументовано виокремила в процесі її виникнення і розвитку терпимість як окрему ланку, що посідає визначальне місце, має вагоме значення, оскільки є внутрішнім гнучким механізмом існування позиції ненасилля, зорієнтованим на іншу людину, на прийняття і розуміння її у зіставленні із собою і своїми поглядами.

На думку О. Клепцової, терпимість – складна особистісна якість, у якій виражається ставлення людини до світу загалом, до речей, предметів, інших людей, їхніх поглядів, до самої себе, яка актуалізується і виступає активною формою реагування за наявності певного бар'єру, перепони (незбіг поглядів, думок оцінок, вірувань, поведінки людей), що переживаються у вигляді роздратованості, неприйняття поглядів, установок і т. п., і яка проявляється у прийнятті (розумінні, емпатії) і терпінні (витримці, самовладанні, самоконтролі), характеризується підвищеною сенситивністю до перепони чи бар'єру (людина, речі, предмети). Межі прояву терпимості – від поблажливості, співробітництва (як узгодження думок, дій, взаємоочікувань і т. п.) до поступливості [4, с. 7-15].

Терпимість, що ґрунтується на розумінні, прийнятті, емпатії об'єднує в собі самодостатність, доброзичливість, тактовність, почуття гумору і власної гідності, сприяє поступовому пізнанню інших точок зору, прагнень, ідеалів, звичаїв. Так поступово відбувається свідоме витіснення гордині, егоїзму, мстивості, агресивності, цинізму, байдужості, відстороненості від учасників взаємодії та інших Его-потягів, що становлять егоїстичне ядро особистості, її глибинний шар [2, с. 21].

Головна різниця між терпимістю та толерантністю полягає у мотиваційно-ціннісному вираженні: як повному прийнятті й терпінні при терпимості та частковому прийнятті й частковому терпінні при толерантності. Отже, терпимість має активний творчий характер (мотивація має позитивну спрямованість – турбота, розуміння, симпатія), а толерантність пасивна щодо себе й інших (мотивація має негативний характер – байдужість, пасивність, цинізм) [4, с. 29-30].

Терпимість як ставлення породжує ставлення довіри, готовність до компромісу, співробітництва і позитивні почуття – радість, товариськість, дружелюбність. Толерантність – відстороненість, пасивність, байдужість до іншого, цинізм.

Особливості меж прояву терпимості та толерантності зумовлені характером внутрішньої активності цих станів: за толерантності поріг чутливості знижений, що виявляється меншим ніж за терпимості емоційним реагуванням на події, людей, явищ і т. д. Тобто, як уже згадувалося, толерантність виступає пасивною формою реагування. Натомість терпимість передбачає активність на тлі витриманості, терпеливості, розуміння і, у кінцевому результаті, прийняття запропонованого суспільством виклику. Розширена свідомість від стриманості-витриманості до прийняття «іншого», ніж я, робить світосприйняття людини багатоманітним, цілісним, більш адекватним реальності [4, с. 31].

Отже, толерантність спонукає до спілкування, а від рівня спілкування залежить вид і рівень сформованості толерантності. Так, за визначенням А. Скок, «комунікативна толерантність – це насамперед здатність людини до взаємодії з іншими. Вона передбачає пізнання особистістю самої себе та іншої людини, толерантні настанови поведінки й спілкування» [5, с. 80].

Висновки. Будь-який соціум, не маючи соціальної, культурної, етнічної однорідності для забезпечення стабільності та безконфліктності у своїх стосунках, стає толерантним один до одного. А це свідчить про те, що ефективність толерантності залежить від обраної суспільством форми співвідношень характеру домінантної свідомості – міфологічної, релігійної тощо.

Отже, толерантність – це поважливе ставлення до іншої думки, лояльність щодо оцінки вчинків і поведінки інших людей, готовність до розуміння й співпраці в розв'язанні питань міжособистісної, групової та міжнаціональної взаємодії. В сьогоденнішніх реаліях толерантність повинна усвідомлюватися не тільки як орієнтація свідомості, а і як тип способу життя.

Література

1. Асташова Н. А. Проблема виховання толерантності в системі освітніх закладів / Н. А. Асташова // Толерантна свідомість і формування толерантних відносин (теорія і практика): пос. наук-метод статей. – [2-ге вид., стереотипи]. – Чернігів; 2003. – 368 с.
2. Бех І. Д. Гуманістична педагогіка: перипетії становлення / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – Т. 4, № 2. – С. 120-123.

3. Жадан О. Л. Соціальний та педагогічний вимір толерантності / О. Л. Жадан // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Вип. 8, кн. I. – К., 2005. – С. 78.
4. Клепцова Е. Ю. Психология и педагогика толерантности: учеб. пособие для слушателей с-мы дополнительного проф. пед. образования / Е.Ю. Клепцова. – М. : Академический Проект, 2004. – 176 с.
5. Скок А. Г. Комуникативна толерантність / А. Г. Скок // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – №34. – С. 79-84.
6. Словарь по этике / под ред. А. А. Гусейнова, И. С. Кона. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.
7. Погодіна А. А. Толерантність: термін, позиція, сенс, програма [Електронний ресурс] / А.А. Погодіна. – Режим доступу: [http //: 1 september.ru/ru/his/2002/11/2.htm](http://1september.ru/ru/his/2002/11/2.htm). – Заголовок з екрану (04.05.2015).

Позарецький Спартак,
вихованець гуртка «Юні зоологи»,
науковий керівник О.І. Ксенжук,
керівник гуртка «Юні зоологи»,
керівник гуртка-методист

МОНІТОРИНГ СТАНУ ПОПУЛЯЦІЙ І ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РІДКІСНИХ ВИДІВ ЗЕМНОВОДНИХ НАДВІРНЯНСЬКОГО РАЙОНУ КАРПАТ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню середовища існування рідкісних видів земноводних протягом 4 років (2018, 2019, 2021 і 2022рр.) в період нересту амфібій методом маршрутного обліку. Всі визначені види амфібій занесені до Червоної книги України і червоного списку Міжнародного союзу охорони природи. Порівняння фактичних і літературних даних чисельності амфібій показує, що фактична чисельність рідкісних видів земноводних набагато менше. Екологічні проблеми амфібій: антропогенне перетворення ландшафтів Карпат неминуче призводить до істотної перебудови фауністичних комплексів.

Ключові слова: амфібії, популяції, маршрутний облік, ареал мешкання, нерест, антропогенна трансформація.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Значна трансформація навколишнього середовища, особливо в останні десятиліття, призвела до зміни екології, поширення, чисельності і щільності популяцій багатьох видів тварин, в тому числі і земноводних. Це зумовило включення ряду видів амфібій до Червоної книги різних рангів: міжнародної (МСОП), національних, регіональних. Основним фактором зменшення чисельності амфібій є зростаючий негативний вплив людини на їх середовище мешкання, знищення, зміна і деградація біотопів, активне включення лісових і гірських районів у господарське використання.

Серед усіх регіонів України видове багатство амфібій максимально в Карпатах. На території Надвірнянського району Карпат зустрічаються 4 охоронюваних видів амфібій [1]: три представника хвостатих (*Caudata*) – саламандра плямиста *Salamandra salamandra* (Linnaeus, 1758), тритони карпатський *Lissotriton montandoni* (Boulenger, 1880) і альпійський *Mesotriton alpestris* (Laurenti, 1768) і один вид безхвостих земноводних (*Anura*) - жерлянка жовтобрюха.

В останні роки вивчення стану популяцій амфібій в цьому районі практично не проводилося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Історія вивчення герпетофауни в західних областях України була розпочата наприкінці 40-х років ХХ століття. На початку ХХ століття герпетофауну Бессарабської губернії вивчав зоолог А.А. Браунер, який вказав знахідки як мінімум 9 видів амфібій та 2 види рептилій. У післявоєнні роки герпетофауну Чернівецької області вивчав І.Ф. Андрєєв. Він для цієї території вказав 18 видів амфібій і 10 видів рептилій; навів короткі відомості про їх поширення, екологію і морфологію. І.Ф. Андрєєв писав про знахідки в області очеретяної жаби (*Bufo calamita* Laurenti, 1768), одну особину якої він нібито виявив на вершині Магура.

У 1980 р. побачило світ капітальне зведення про земноводних і плазунів Українських Карпат М.Н. Щербака і М.І. Щербаня. В ньому максимально узагальнено наявні літературні дані та результати

польових досліджень авторів. Надалі тільки через два десятиліття фрагментарні дані про герпетофауну регіону (в основному, знахідки окремих видів) знову почали з'являтися в окремих публікаціях.

Новий етап у герпетологічних дослідженнях Карпат настав на початку ХХІ ст., коли земноводних та плазунів стали активно вивчати студенти та викладачі Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (ЧНУ) та наукові співробітники Чернівецького краєзнавчого музею (ЧКМ). Результати польових досліджень, проведених в 2002-2009 рр., і деякі дані за попередні два десятиліття опубліковані в декількох десятках наукових робіт. За їх результатами стало відомо, що до теперішнього часу в регіоні достовірно виявлено 17 видів земноводних і 9 – плазунів. Особливо цікаві знахідки прудкої жаби, які підтвердили наявність і відносно широке поширення виду в рівнинній і передгірській частинах Буковини [2]. Проведено інвентаризацію фауни низки заповідних територій, в першу чергу національного природного парку «Вижницький» [3]. Вивчено поширення та щільність населення ряду рідкісних видів нижчих наземних хребетних, занесених до другого видання Червоної книги України [1].

Таким чином, до теперішнього часу фактично завершено інвентаризацію герпетофауни Карпат, тривають роботи зі створення кадастру знахідок та вивчення екологічних та морфологічних особливостей нижчих наземних хребетних. У перспективі – уточнення наявних відомостей про поширення та структури популяцій деяких «проблемних» видів з використанням сучасних методів досліджень, аналіз ролі земноводних і плазунів у біоценозах (насамперед, трофічні та інші зв'язки), вплив на них факторів середовища.

Мета статті – моніторинг стану популяцій і визначення причин зменшення чисельності земноводних Надвірнянського району Карпат.

У завдання досліджень входило:

- 1) визначення амфібій на досліджуваній території і пошук рідкісних видів;
- 2) аналіз чисельності знайдених видів;
- 3) виявлення факторів, що лімітують їх поширення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження середовища існування рідкісних видів земноводних проводилися протягом 4 років (2018, 2019, 2021 і 2022рр.) в період нересту амфібій методом маршрутного обліку. Район проведення пошуків знаходився на околиці селища Татарів Яремчанської міської ради Івано-Франківської області і являв собою ліс на піднесеності гори Вовча на висоті приблизно 725 метрів над рівнем моря в долині річки Прут та гори Ягідної 1265,5 метрів над рівнем моря.

Під час маршрутного обліку у 2018 році на обстежуваній території у великій кількості зустрічався тільки один вид – ритон карпатський. Його можна було виявити в калюжах, в канавках, на березі місцевого ставка і річки Прут. У перерахунку на 1 кілометр досліджуваної території було виявлено близько 60 особин карпатського тритона. В процесі пошуку саламандри, було обстежено 2500 метрів, знайдена 1 особина, отже, в перерахунку на 1 км маршруту доводиться 0,4 одиниці. Альпійський тритон і кумка жовточерева в цей період не були зустрінуті на обстежуваній території.

У 2019 році результати пошуків земноводних були набагато результативніше, так як дослідження проводилися у другій половині квітня, коли температура повітря підвищилася і амфібії прокинулися після зимової сплячки. За період з 22 по 30 квітня 2019 року на відстані 1800 метрів було знайдено 27 особин альпійського тритону, що складає 15 особин на один кілометр і 85 особин карпатського тритону, що становить 47,2 одиниці/1 км; 6 особин вогняної саламандри на відстані 6850 метрів, що становить 0,88 одиниць на один кілометр; 3 особини кумки жовточеревої на 1400 м, що становить 2,1 одиниці/1 км.

За п'ять днів спостережень у червні 2021 року під час проходження туристичних маршрутів біля підніжжя гір на околицях м. Ворохти Івано-Франківської області було виявлено 5 особин саламандр. Інші амфібії теж зустрічалися, однак у незначній кількості: тритон карпатський 10 особин, тритон альпійський 8 особин, кумка жовточерева 5 особин.

У 2022 році перші особини амфібій були виявлені 27 квітня, це була вогненна саламандра, яку знайшли недалеко від Нарінецького водоспаду (с.Татарів), за день було виявлено п'ять особин (відстань між ними була невелика від 100 метрів до 3 метрів). До кінця травня зустрічалися ще шість особин саламандр у різних місцях біля підніжжя гори Вовча. Також наприкінці квітня почали з'являтися тритони карпатський та альпійський, їх як завжди можна було знайти у проточних канавах

на лісових дорогах, порівняно з 2018 та 2019 роком вони мешкали у тих же канавах, що й зараз. Їх кількість зашкалювала до 70 особин кожного виду.

Ареал мешкання жовточеревої кумки на території с.Татарів у порівнянні з іншими роками показав вражаючий факт. Цей вид можна було побачити практично по всіх канавах, калюжах, штучних водоймах та на березі річки Прут. Також вони зустрічалися на висоті близько 1100 метрів над рівнем моря. Їх улюбленим місцем виявилася штучно викопана яма 4х6х3м. Спостереження продовжилися до вересня 2022 року. В огляд потрапив нерест цього виду, на мій погляд вони себе не берегли, свої шлюбні ігри влаштовували в калюжах, по якими часто проїжджали автомобілі. Дивлячись на цю картину, було ухвалено рішення перенести ікру в безпечніше місце, використовуючи підручні засоби (невеликі скляні ємності).

Підсумки дослідження за шість місяців 2022 року: вогненна саламандра 15 особин, карпатський тритон понад 70 особин, альпійський тритон більше 70 особин, жовтобрюха жерлянка понад 100 особин.

Таблиця 1

Маршрутний облік рідкісних видів амфібій Надвірнянського району Карпат

Вид	Облікові дані на 1 км маршруту				Облікові дані на 1 км маршруту минулих років
	02.04.2018 – 09.04.2018	22.04.2019 – 30.04.2019	01.06.2021 – 05.06.2021	02.04.2022 – 26.09.2022	
Саламандра плямиста <i>Salamandra salamandra</i>	0,04 ос/1000м	0,88 ос/1000м	1,67ос /1000м	0,79ос/1000м	В 2011 и 2015 р. 1ос/1000м
Тритон карпатський <i>Lissotriton montandoni</i>	6 ос/1000м	47,2 ос /1000м	3,33 ос /1000м	46,67ос/1000	У місцях скупчень до 200 ос/1000м
Тритон альпійський <i>Mesotriton alpestris</i>	Не виявлено	15 ос /1000м	2,67 ос /1000м	46,67ос/1000	1 – 8 ос/1000м
Кумка жовточерева <i>Bombina variegata</i>	Не виявлено	2,1 ос /1000м	1,67ос /1000м	0,95ос/1000м	Чисельність сильно варіює.

Всі 4 визначені види занесені до Червоної книги України і червоного списку Міжнародного союзу охорони природи.

Таблиця 2

Охоронний статус та лімітуючі фактори поширення рідкісних видів амфібій Надвірнянського району

№	Видова назва	Охоронний статус		Лімітуючі фактори поширення
		ЧКУ	МСОП	
1.	Саламандра плямиста <i>Salamandra salamandra</i>	Вразливий вид	Види під найменшою загрозою	Зміни біотопів, вирубка лісів і вилов саламандр
2.	Тритон карпатський <i>Lissotriton montandoni</i>	Вразливий вид	Види під найменшою загрозою	Антропогенна трансформація місць мешкання, їх забруднення, вирубка лісів. Особини гинуть від автотранспорту при розмноженні в калюжах на сільських дорогах

3.	Тритон альпійський <i>Mesotriton alpestris</i>	Вразливий вид	Види під найменшою загрозою	Забруднення водойм, відлов у комерційних цілях, інтродукція чужорідних видів риб, загибель особин від автотранспорту при розмноженні у водоймах на путівцях
4.	Кумка жовточерева <i>Bombina variegata</i>	Вразливий вид	Види під найменшою загрозою	Антропогенна трансформація біотопів, вирубка лісів, зменшення місць для розмноження та їх забруднення
Умовні позначення: ЧКУ - останнє видання Червоної книги України (2009); МСОП - червоний список Міжнародного союзу охорони природи				

Чисельність амфібій Північної Буковини наводиться у матеріалах наукової конференції, яка відбувалася у Львові у 2008 році.

Таблиця 3

Чисельність рідкісних видів амфібій Надвірнянського району Карпат: порівняння фактичних і літературних даних

№	Вид	Середні облікові дані на 1 км				
		2018 рік	2019 рік	2021 рік	2022 рік	Літературні дані 2008 р.[7]
1.	Саламандра плямиста	0,04 ос/км	0,88 ос /км	1,67ос /км	0.79ос/км	Щільність дорослих і личинок становить від 12 - 50 особин/км ²
2.	Тритон карпатський	6 ос/1000м	47,2 ос /км	3,33 ос /км	46,67ос/км	Чисельність навесні становить 20-80 особин на 100 м берегової лінії або 4,6 до 19,6 ос./м ² площі водойм
3.	Тритон альпійський	Не виявлено	15 ос /км	2,67 ос /км	46,67ос/км	Щільність популяції в місцях мешкання становить 3-7 особин на м ²
4.	Кумка жовточерева	Не виявлено	2,1 ос /км	1,67ос /км	0,95ос/км	У передгір'ї і низькогір'ї зустрічається 10-50 особин на 100 м берегової лінії

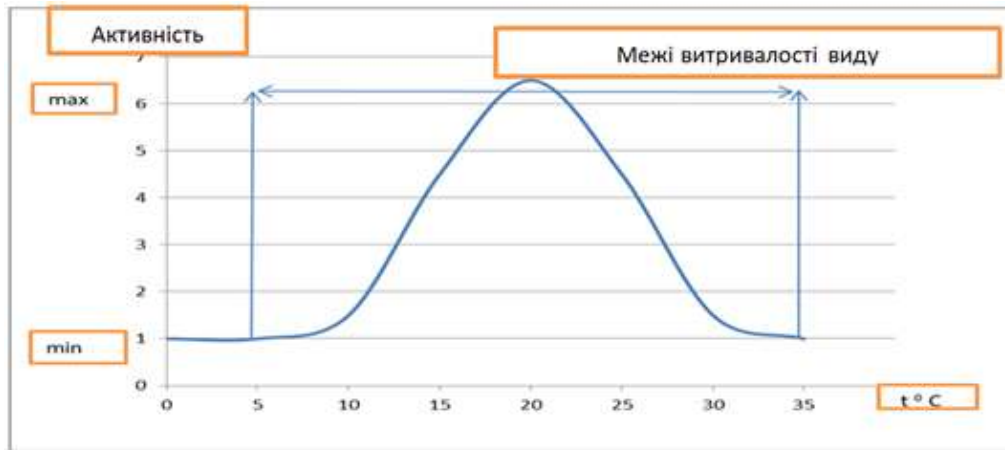
Порівняння фактичних і літературних даних чисельності амфібій показує, що фактична чисельність рідкісних видів земноводних набагато менше. Спробуємо визначити причини, які призводять до зниження чисельності, скорочення ареалів або повного зникнення мікро популяцій окремих видів.

На перший план серед широкого спектру негативних явищ виходять:

- 1) антропогенна трансформація місць мешкання і, перш за все, вирубка лісів;
- 2) забруднення водойм та зменшення місць для розмноження;
- 3) загибель від автотранспорту при розмноженні в калюжах на дорогах;
- 4) вилов в комерційних цілях;
- 5) інтродукція чужорідних видів риб, які харчуються пуголовками.

Серед видів амфібій Карпатського регіону, які страждають від вилову в комерційних цілях, першим є вогняна саламандра. Вивчення її біології в лабораторних умовах може допомогти в справі розробки заходів охорони цього виду, і навіть для реінтродукції в колишні місця мешкання. Саламандри погано переносять прямі сонячні промені і спеку; активні в температурному інтервалі від 10 до 30 градусів, а пік активності приходить на 20 градусів.

Витривалість саламандри по відношенню до температури можна зобразити у вигляді графіка:

Мал. 1 Графік активності саламандри в залежності від температури

Раціон саламандри складається з живих комах і безхребетних: всілякі жуки, дощові черв'яки, цвіркуні, мокриці, слимаки, борошняні черв'яки, гладкі гусениці. Для годування варто пристосувати спеціальне і стійке місце (годовницю, блюдечко, плоский камінь), до якого саламандра зможе легко дістатися. Вона швидко привчиться шукати корм саме там. Не можна використовувати пінцет для годування, щоб не травмувати тварину. В нашому експерименті пара саламандри живе в неволі вже 5-й рік з 2018 року, з 2022 року додалася ще одна особина, всі відчувають себе добре.

Для вивчення біології виду у домашніх умовах утримувалась також пара кумок жовточеревих. Був підібраний вдалий температурний режим для кумок, який складає 23°C днем і 18-20°C вночі. А також харчовий раціон, який складається з дощових черв'яків, мух, цвіркунів, мотиля, тарганів і навіть з дрібної риби. Кумки швидко звикають до людини, охоче їдять з рук. Треба взяти до уваги, що шкіра кумок містить речовини, які можуть бути отруйними або містити подразнюючі речовини.

Висновки дослідження. З останніх десятиліть кінця двадцятого століття на Україні спостерігається суттєве зниження чисельності популяцій багатьох видів земноводних. Основним чинником цього є зростаючий негативний вплив людини на їх середовище мешкання, знищення, зміна і деградація біотопів, активне включення лісових і гірських районів у господарське використання.

Крім скорочення природних ареалів, додатковим фактором зниження чисельності деяких видів є браконьєрський вилов тварин місцевим населенням з комерційною метою.

Серед усіх регіонів України видове багатство амфібій максимально в Карпатах. Саме цей регіон характеризується найбільшою таксономічною і генетичною різноманітністю земноводних. Крім добре збережених лісових біотопів і чистих прісних водойм, важливим фактором багатого видового складу амфібій є гори. Внаслідок розчленованості рельєфу і висотної поясності, гори надають великий вибір місць мешкання зі значною різноманітністю температури і вологості, а також надійні притулки для тварин. Таким чином, Карпати є найважливішим в межах України центром біологічного різноманіття та резерватом фауни амфібій.

В даний час серед амфібій України в цілому і Карпат зокрема немає зникаючих видів. У той же час, антропогенне перетворення ландшафтів Карпат неминуче призводить до істотної перебудови фауністичних комплексів

Наведені факти спостережень рідкісних видів амфібій визначають доцільність даного дослідження і дозволяють вирішувати основні його завдання: аналіз сучасного стану фауни амфібій і розробка можливих шляхів збереження біологічного різноманіття природних екосистем.

Література

1. Котенко Т. І. Знахідки у Донецькій області видів плазунів, запропонованих до включення у третє видання Червоної книги України / Т.І. Котенко, К.В. Курячий // Знахідки тварин Червоної книги України / Відп. редактор А.В. Костюшин. — К., 2008. — С. 152.
2. Проблеми вивчення й охорони тваринного світу у природних і антропогенних екосистемах. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 50-річчю з часу опублікування регіонального зведення / Ред. І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. — Чернівці: ДрукАрт, 2010. — 296 с.

3. Скільський І. В., Хлус Л.М., Мелешук Л.І. Наземні хребетні заповідних транскордонних територій Північної Буковини // Матер. наук. конф. «Еколого-фауністичні особливості водних та наземних екосистем». – Львів, 2008. – С. 141-143.

4. Писанець Є. Земноводні України (посібник для визначення амфібій України та суміжних країн). – К.: Вид-во Раєвського, 2007. – 192 с.

Регунова Віолетта,
вихованка гуртка «Іміджологія»
науковий керівник **Бойко О. А.**

«Я-КОНЦЕПЦІЯ» У СТВОРЕННІ ІМІДЖУ УЧНЯ-ЛІДЕРА

У статті розглянуті основні аспекти сучасної моделі учня-лідера. Представлені основні принципи, що сприяють формуванню «Я- концепції» в учня-лідера. Показано, що «Я-концепція» учня-лідера динамічна і мінлива. Запропоновано етапи формування іміджу учня-лідера.

Ключові слова: *учень-лідер, імідж, образ «Я», персональне бачення, «Я-концепція», самовпевненість.*

Постановка проблеми. «Я-концепція» - це уявлення і внутрішня сутність індивіда, яка тяжіє до цінностей, що мають культурне походження. Процеси конкретної людини, у психологічному плані, направляються по тих каналах, у яких він ніби пророкує події, що людина очікує від себе в найближчому майбутньому. Таким чином, «Я-концепція» являє собою сукупність уявлень людини про саму себе і включає переконання, оцінки й тенденції поведінки. У силу цього її можна розглядати як властивий кожній людині набір установок, спрямованих на самого себе. «Я-концепція» утворює важливий компонент самосвідомості людини, вона бере участь у процесах саморегуляції і самоорганізації особистості, оскільки визначає інтерпретацію досвіду й є джерелом очікувань людини [2, с.5].

Актуальність проблеми обумовлена потребою багатьох учнів-лідерів у психологічній допомозі. Великі моральні й фізичні навантаження, відсутність підтримки в однокласників і навіть у близьких друзів і родини, суб'єктивно сприймаються як нерозв'язні конфлікти з зовнішнім світом, а іноді й з самим собою. Одним з наслідків такого стану може бути невдоволення собою, будь-яким аспектом свого життя, наприклад, невдоволення своєю зовнішністю. Тому формування позитивної «Я-концепції» необхідне у створенні іміджу сучасного учня-лідера.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор. Ще у стародавньому Китаї в трактатах Конфуція знаходимо перші уявлення про образ правителя. У V ст. до н.е. у Стародавній Греції філософ Сократ закликав молодих людей звертати особливу увагу на свою зовнішність і дивитись у дзеркало: «красивим – щоб не ганьбити своєї краси, потворним – щоб вихованням прикрасити потворність».

Як багато років назад, так і сьогодні, особливу увагу приділяють дослідженням побудови, формуванню, розвитку й реалізації «Я – концепції» сучасної молоді.

У роботах Р. Бернса «Я-концепція» формулюється як існуюча в свідомості індивіда система уявлень, образів і оцінок, що відносяться до самого індивіду. Вона включає оцінюючі уявлення, що виникають у результаті реакцій індивіда на самого себе, а також уявлення про те, як він виглядає в очах інших людей; на основі останніх формуються й уявлення про те, яким він хотів би бути і як він повинен себе поводити [4].

Узагальнюючи різні теорії особистості Л. Хелл і Д. Зіглер представляють «Я-концепцію» як уявлення людини про те, що вона собою являє і відображають ті характеристики, які людина сприймає як частину самого себе [14].

Гуменюк О. в структурі «Я-концепції» лідера крім образу «Я» і самооцінки виділяє ще один компонент - соціальна орієнтація, під якою видається шкала «почуття автономності на протипагу почуттю залежності від інших людей у самовизначенні» [6].

Мета дослідження. Дослідити поняття «Я-концепція» та його структуру; довести що формування позитивної «Я-концепції» необхідне у створенні іміджу сучасного учня-лідера.

Виклад основного матеріалу. Під «Я-концепцією» розуміємо уявлення про себе або «Образ Я». Отже, усвідомлення «Образу Я» з'являється в дитинстві, коли дитина усвідомлює своє тіло. Співвідношення понять «Я-концепції» і самосвідомості точно не визначено. Часто вони виступають як

синоніми. Разом з тим існує тенденція розглядати «Я-концепцію» як результат самосвідомості [8].

«Я-концепція» – система уявлень людини про саму себе, що включає:

- усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, характерологічних, соціальних та інших властивостей;
- самооцінку;
- суб'єктивне сприйняття, яке впливає на власну особистість.

У відповідності з цим поняттям, три елементи установки (когнітивний, емоційний і поведінковий) стосовно «Я- концепції» конкретизуються наступним чином:

- Образ «Я» – уявлення індивіда про себе самого (когнітивна складова).
- Самооцінка – афективна оцінка цього уявлення, яка може мати різну інтенсивність, оскільки конкретні риси образу «Я» можуть викликати більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їх прийняттям чи засудженням.
- Потенційна поведінкова реакція, тобто ті конкретні дії, які можуть бути викликані образом «Я» й самооцінкою.

Центральним компонентом «Я-концепції» є самооцінка особистості.

Самооцінка – це та цінність, значущість якої надає собі індивід загалом та окремим рисам своєї особистості, діяльності, поведінки.

Самооцінка виконує регуляційну й захисну функції, впливає на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її стосунки з іншими людьми. Відображаючи рівень задоволення чи незадоволення собою, самооцінка створює основу для сприймання власного успіху чи поразки в діяльності, досягнення мети певного рівня, тобто рівня домагань особистості [7, 9].

Рівень домагань особистості – це прагнення до досягнення мети тієї складності, на яку людина вважає себе здатною. В основі рівня домагань лежить самооцінка (чи своїх можливостей, потенціалу в окремій сфері, чи себе як особистості загалом) [10].

Самооцінки розвиненого індивіда утворюють складну систему, яка включає в себе як загальну самооцінку (вона відображає рівень самоповаги, прийняття чи неприйняття себе), так і часткові, що характеризують ставлення до окремих сторін своєї особистості, вчинків.

Самооцінка може мати різний рівень усвідомлення. Її характеризують за такими параметрами:

- 1) за рівнем виділяють високу, середню та низьку самооцінку;
- 2) за співвідношенням з реальними успіхами – адекватну та неадекватну (завищену та занижену);
- 3) за особливостями будови – конфліктну та безконфліктну.

Для розвитку особистості ефективною є досить висока загальна самооцінка, що співвідноситься з адекватними частковими самооцінками різного рівня. Стійка й разом з тим досить гнучка самооцінка, яка за необхідності може змінюватися під впливом нової інформації, набутого досвіду, оцінок інших людей, є оптимальною як для особистісного зростання, так і для продуктивної діяльності. Негативно впливає на них надмірно стійка, ригідна самооцінка, а також надто нестійка, така, що змінюється за найменших впливів [1, 3].

Самооцінка формується на основі оцінок навколишніх, оцінки результатів власної діяльності, а також на основі співвідношення реального та ідеального уявлення про себе. Отже, «Я – концепція» – це оцінно-пізнавальна система, що переживається й усвідомлюється індивідом. На її основі складається ставлення індивіда до себе та до інших, що спирається на особистісну самооцінку своїх можливостей, здібностей, характеру.

Таким чином, образ «Я» виступає як регулятор взаємовідносин міжособистісних стосунків людини.

Створення іміджу учня - лідера проходить ряд етапів, кожний з яких має свої методи здійснення.

Перший етап – збір та аналіз інформації, на базі якої буде створюватися імідж лідера.

Другий етап – саме конструювання іміджу учня.

Третій етап – адаптація учня до образу.

Четвертий – апробація створеного іміджу на колективі.

П'ятий етап – аналіз інформації про імідж учня, отриманий з різних джерел.

Шостий етап – корекція іміджу, який буде запропонований.

Імідж учня - лідера має свої особливості: він обумовлений як віковими особливостями, так і часом. Імідж пов'язаний зі змінами потреб соціуму і залежить від ситуативного фактору.

Висновки. Позитивний розвиток «Я- концепції» є важливою складовою успіху людини. Саме завдяки образу «Я», можна створити імідж учня-лідера. Чим більше ми досягаємо у створенні позитивної

«Я – концепції», тим успішніше створюється наш імідж лідера. Життєві успіхи особистості тісно пов'язані з самовпевненістю особистості, завдяки якій вона набуває підтримки та визнання в колективі.

Література

1. Развитие самосознания на рубеже подросткового и юношеского возрастов.: автореф. дис. кандидата психологических наук.// Алексеева В. – М. 1983. – 19 с.
2. Алексеева М. Психология ранньої юності.// Алексеева М. – К.: Т-во «Знання» УРСР, –1971. - 48 с.
3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание./пер. с англ.// Бернс Р. – М.: Прогрес. – 1986. – 421с.
4. Боришевский М. Теоретические вопросы самосознания личности / Психологические особенности самосознания подростка. //Боришевский М. – К. Вища школа, 1980 – с. 5-38.
5. Гуменюк О. Психология Я- концепції.// Гуменюк О – Т. Економічна думка, 2002- 186 с.
6. Дмитрова Т. Образ «Я» як регулятор міжособистісних стосунків у ранній юності: дис. кандидата психологічних наук.: 19.00. 01.// Дмитрова Т. – К., 1993. – 187с.
7. Келеси М. Развитие самопознания личности в раннем юношеском возрасте. / Київський університет ім. Т. Г. Шевченка фак. соціології і психології.// Келеси М. – К., 1996. - 26с.
8. Кузьмина З. Исследование особенностей самооценки личности в условиях успеха и неудачи: автореф. дис. кандидата психологических наук.: 19.00. 01.// Кузьмина З. – М., 1973. - 17с.
9. Липкина А. Психология самооценки школьника: автореф. дис. доктора психологических наук.: 19.00. 07. // Липкина А. – М., 1974.
10. Хьелла Л., Зиглер Д. Теории личности.// Хьелла Л., Зиглер Д. – СПб.: Питер, 2003. - 608 с.

Таранік Софія,
вихованка гуртка «Лідерство – запорука успіху»,
науковий керівник: **Зана О.М.,**
керівник гуртка «Лідерство – запорука успіху»

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ ЯК СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ЛІДЕРСТВА

Стаття присвячена проблемі молодіжного лідерства і волонтерства в Україні, наводяться принципи, яких дотримуються волонтери у своїй діяльності. Виокремлено головні напрями діяльності волонтерів. Здійснено аналіз історії розвитку і сучасного стану волонтерства у різних країнах. Розкрито сутність понять «лідер», «лідерські якості».

Ключові слова: волонтер, волонтерство, волонтерський рух, волонтерська діяльність, молодіжне лідерство, соціальний лідер, лідерські якості.

Постановка проблеми. Протягом тривалого періоду Україна як незалежна держава намагається побудувати економічно ефективне, соціально захищене, політично стабільне суспільство, яке має базуватися на принципах свободи, творчості та гуманізму. Однак, формальні державні структури не в змозі реагувати на всі запити суспільства, тому особливого значення набуває громадський рух. Наразі в Україні активно розвивається волонтерський рух, який є однією із найефективних форм роботи з молоддю, невичерпним джерелом набуття громадянської освіти, дає можливість реалізувати себе у служінні суспільству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Аналіз багаторічного досвіду волонтерства подано у роботах зарубіжних авторів, зокрема Р. Кроу, Б. Левайн, С. Маккарлі, М. Мерріл, М. Нуланд.

Питання добродійності, молодіжного лідерства і волонтерства у вітчизняній науці та практиці досліджували О. Безпалько, О. Брижовата, Р. Вайнола, І. Грига, З. Зайцева, А. Зінченко, І. Зверєва, Н. Заверико, І. Іванова, Н. Івченко, А. Капська, О. Карпенко, Л. Коваль, Н. Комарова, О. Кузьменко, О. Лисенко, І. Пінчук, Н. Романова, Ф. Ступак, О. Шатохіна, О. Яременко.

У наукових доробках Ю. Поліщука, Н. Заверико, Г. Лактіонової, І. Зверєвої, С. Харченка обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю.

Тему лідерства опрацьовували К. Бланшард, І. Вешлер, В. Врум, П. Друкер, Ф. Йеттон, Ф. Массарик, М. Маскон, Р. Танненбаум, Ф. Фідлер, П. Херсі та ін. Проблему лідерства, розвитку лідерських якостей особистості висвітлено в дослідженнях вітчизняних (М. Гаврилюк, О. Євтіхов,

Н. Жеребова, Р. Кричевський, А. Лутошкін, Б. Паригін, А. Петровський, Л. Уманський, О. Уманський, О. Чернишов та ін.) і зарубіжних (Е. Богардус, К. Берд, К. Бланшар, М. Вебер, Р. Стогділл, П. Херсі, Ф. Фідлер та ін.) науковців. Зокрема, у працях Л. Конишевої, А. Макаренка, О. Маковського, І. Морозова, О. Нестулі, М. Рожкова, С. Русової, В. Сухомлинського, С. Шацького, Л. Шигапової розкрито проблеми виховання лідера в колективі.

Метою статті є розкриття сутності волонтерського руху в Україні як стратегії розвитку молодіжного лідерства.

Виклад основного матеріалу. В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали у цій галузі, називали громадянськими діячами альтруїстами, добродійцями, добровольцями тощо. Настали нові часи і по-іншому стали називати таких людей – волонтери.

Волонтерський рух є одним із ефективних засобів соціальної роботи з населенням в Україні. Волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди і позиції; це активна участь громадянина в житті суспільства, що виражається у суспільній діяльності в межах різного роду асоціацій [3].

Волонтерський рух існує вже багато сторіч. І хоча в різних країнах це явище має різні назви, воно є універсальним людським феноменом, який зустрічається в усіх культурах, на всіх рівнях економічного розвитку, серед представників обох статей і людей різного віку. Велика кількість громадських організацій поєднує молодих людей, які на добровільних засадах беруть участь у соціальних програмах щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі та надання допомоги іншим в їх розвитку, соціальному становленні, інтеграції у суспільство тощо [4].

Аналіз діяльності неурядових організацій у різних країнах і вивчення робіт зарубіжних дослідників дозволив виявити провідні тенденції розвитку діяльності волонтерів за кордоном [4]:

1. Паритетна основа побудови відносин громадських організацій з державою.
2. Пріоритетність волонтерської праці для успішного виконання соціально значущих програм.
3. Інтеграція зусиль волонтерів різних суспільних організацій.
4. Самофінансування діяльності громадських організацій у галузі соціального обслуговування населення за наявності державної підтримки.
5. Створення національних ресурсних центрів для громадських організацій.

Отже, практика волонтерського руху за кордоном розвивалася паралельно із становленням соціальної роботи як професії. Вона має загальні та специфічні особливості, характерні для різних країн, а також провідні тенденції, що визначають стратегічні шляхи формування громадянського суспільства.

Необхідно зазначити, що в Україні поняття «волонтерські організації», «волонтерство», «волонтерський рух» для позначення важливого значення соціально-політичного життя суспільства дедалі стрімко набуває масового поширення. В нашій країні волонтерський рух, детермінований гуманізацією суспільного життя, є відповіддю на суспільні потреби. Будучи закоріненим у традиції безкорисливої допомоги нужденним, історично притаманній українській національній культурі, і взявши на озброєння досвід ряду передових у цій сфері західних країн, вітчизняний волонтерський рух з кожним роком набуває усе більшої потужності, об'єднує усе більше громадян та залучає значні ресурси [6].

Волонтерський рух в Україні є невичерпним джерелом набуття громадянської освіти, дає людині можливість реалізувати себе у служінні суспільству. Велика кількість громадських організацій поєднує молодих людей, які на добровільних засадах беруть участь у соціальних програмах щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі та надання допомоги іншим в їх розвитку, соціальному становленні, інтеграції у суспільство тощо.

Основними принципами, яких дотримуються волонтери у своїй діяльності є:

- визнають право на об'єднання за всіма чоловіками, жінками та дітьми незалежно від їх расової приналежності, віросповідання, фізичних особливостей, соціального та матеріального становища;
- поважають гідність та культуру всіх людей;
- надають допомогу, безкоштовні послуги особисто або організовано -в дусі партнерства і братерства;
- визнають рівну важливість особистих і колективних потреб, сприяють колективному забезпеченню цих потреб;
- ставлять перед собою мету перетворити волонтерство на елемент особистого розвитку, набуття

нових знань і навичок, удосконалення здібностей шляхом стимулювання ініціативи та творчості людей, які при цьому мають можливість бути творцями, а не користувачами;

➤ стимулюють почуття відповідальності, заохочують сімейну, колективну та міжнародну солідарність [2].

Утім, волонтерство як діяльність потребує від добровольців не лише бажання та наявності вільного часу, а й певних знань з психології, соціальної педагогіки, соціальної роботи, соціології, медицини, юриспруденції тощо. Волонтери повинні володіти навичками спілкування з різними прошарками населення, знайомитись з кращим, як вітчизняним, так і зарубіжним досвідом роботи. З цієї точки зору волонтерство є ефективним методом неформального навчання.

Найважливіше у роботі волонтера – усвідомлення необхідності власної діяльності та наявності бажання працювати. Головна перевага волонтерів полягає в тому, що вони виконують роботу, яка їм подобається, й отримують задоволення, коли бачать результати.

У цілому можна виокремити такі основні *напрями волонтерської діяльності*:

- надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги;
- охорона навколишнього природного середовища;
- організація дозвілля для дітей та юнацтва та туристична діяльність;
- розвиток культури та мистецтва, охорона та відтворення пам'яток історії та архітектури, захист національної спадщини;
- зміцнення національних традицій та підтримка національних меншин;
- охорона здоров'я, материнства та дитинства;
- розвиток фізичної культури та спорту;
- забезпечення безпеки вболівальників під час проведення спортивних змагань;
- участь у подоланні наслідків надзвичайних ситуацій та надання допомоги жертвам катастроф, військових конфліктів, стихійних явищ, природних катаклізмів, інших надзвичайних ситуацій на території України та за її межами;
- надання безоплатної правової допомоги;
- розвиток та популяризація волонтерської діяльності [1, 2, 6 та ін.].

Глибокі перетворення, які зараз відбуваються в Україні, вимагають нової оцінки багатьох соціальних проблем нашого суспільства. Повернення до справжніх ідеалів гуманізму нерозривно пов'язане з відродженням таких етичних якостей як милосердя, співчуття, доброта, соціальну значущість яких важко переоцінити.

Створення демократичної держави з сучасною соціально спрямованою економікою буде ефективною лише за активної участі молоді. Необхідно розширити соціальну базу перетворень, розкрити і втілити творчий потенціал молоді, а її соціальний ресурс вважати однією із найважливіших основ модернізації суспільства.

В сучасних умовах потрібно досконально і всебічно розглянути питання щодо актуальних проблем молоді та сучасного стану державної молодіжної політики. Назріла гостра необхідність посиленої уваги до молоді з боку держави, розроблення системного, ретельно вивіреного, науково обґрунтованого і довготермінового плану дій. Державна молодіжна політика може вважатися ефективною, якщо сприятиме розумінню в суспільстві ідеї стабільного розвитку молоді, охорони цінностей, демократичного розвитку як основи забезпечення консенсусу з принципових питань молодіжного державного будівництва в контексті сучасних викликів [6].

Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, самореалізуватися через ініціювання проектів і програм соціально-педагогічної спрямованості. Саме волонтерство – один із видів залучення молоді до відстоювання активної громадської позиції, який дозволяє проявити максимально свої здібності та вміння, завдяки яким можна допомогти іншим людям у вирішенні їх проблем.

Волонтерство не тільки допомагає людям, які потребують цієї допомоги, а й виховує в душах і серцях українців такі необхідні вміння та характеристики, як відповідальність, лідерство, альтруїзм, сумлінність, емпатія та інші. Більшість громадських лідерів, видатних діячів, політичних лідерів в минулому мають саме досвід волонтерської діяльності та діяльності у молодіжних громадських організаціях.

Одне із основних завдань волонтера, крім надання допомоги, – повести за собою, переконати у можливості змін і показати своїм прикладом, що зміни на краще можливі.

Зазначимо, що проблема лідерства, що має міждисциплінарний характер, була і є предметом уваги багатьох іноземних та вітчизняних дослідників у сфері історії, філософії, психології, соціології та педагогіки. Філософський погляд на сутність лідерства викладено у працях В. Кохановського, А. Спіріна, І. Фролова та ін. У працях істориків Ю. Книшенка, А. Першиць, Ю. Селезньова відслідковується розвиток лідерства в історичному аспекті, аналізується залежність між поетапним розвитком цивілізації та механізмами надбання особистісного верховенства у людському середовищі, появи лідерів нової якості. Методологічні та теоретичні проблеми лідерства, характеристики особистості лідерів розкриваються у наукових дослідженнях психологів А. Єршова, А. Петровського, О. Яблокової.

У соціології лідерство розглядається переважно з точки зору соціальної системи та у багатьох наукових працях аналізуються різні його аспекти, зокрема: стилі лідерства (О. Андрієнко, А. Запорожець), структура групової діяльності (О. Головаха), типологія лідерства (С. Багрецов), психологія взаємин у групах (Я. Коломінський) тощо. В останні роки вивченню лідерства присвячено дослідження на межі перетинання наук – психології та соціології, соціології та педагогіки тощо.

Зокрема, лідерство, з позицій соціальної психології трактується, як процес взаємодії соціальних та психологічних факторів, досліджуються його механізми, закономірності тощо. Цю проблему, як соціально-педагогічний феномен, всебічно аналізують у своїх працях відомі вчені Р. Вуд, С. Гіб, Г. Грін, Т. Мітчел, К. Шризхейм та ін.

Необхідними атрибутами лідера є: віра у себе; пристрасть лідера до роботи; компетентність; гідність та відповідальність; почуття нового та уміння ризикувати; чутливість та рухомість; висока працездатність [3].

Лідер студентського волонтерського руху сьогодні – це: психолог, організатор (комунікаційні здібності, вміння переконати), особистість з різнобічними інтересами, творчо обдарована людина – розроблення заходів для груп людей, з якими працює, спеціаліст по управлінню – навички самоорганізації, організації самоуправління в групі.

Лідерські якості – важливі характеристики сучасної людини, адже в останні роки все більше стверджуються цінності творчо і інтелектуально розвинутої людини, не оминаються також економічний розвиток, досягнення, особисте матеріальне забезпечення людини. А це, в більшості випадків, можливе за умови вміння людини постояти за себе, досягати поставленої мети, бути лідером.

Входження України в новий період розвитку всіх сфер соціально-економічного життя висуває на передній план формування особистості, провідною якістю якої є активне ставлення до дійсності, вміння користуватись головним надбанням демократичного суспільства – свободою та можливістю творчої самореалізації [6].

Саме участь у волонтерському русі дає можливість молодим людям самореалізуватися з однієї сторони, відчути себе причетними до участі в державних справах, з другої сторони.

Висновки дослідження. Отже, волонтерська діяльність є не лише важливою опорою для держави, але й чудовою нагодою отримати цінний досвід кожному, хто бере в ньому участь. Для молодих людей участь у волонтерській діяльності має свої переваги, а саме: допрофесійна підготовка, професійне самовизначення та становлення; досвід індивідуальної та групової роботи з ровесниками та дорослими; нові друзі, цікаве дозвілля, змістовна зайнятість, можливість допомогти іншим; розвиток лідерських якостей, творчих здібностей, самовираження та становлення молодого людини як особистості, як активного члена суспільства; можливість брати участь у процесах прийняття рішень, які стосуються молоді.

Література

1. Закон України «Про волонтерський рух» // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 43.
2. Закон України «Про волонтерську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
3. Кравченко О. Бути волонтером. Моральні цінності людства / О. Кравченко // Освіта України. – 2010. – 24 грудня (№ 95) – С. 3.
4. Крапівіна Г. О. Світовий волонтерський рух: стан і статус / Г. О. Крапівіна // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 1. – С. 73-76.
5. Соціальна робота в Україні: навч. посібник / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К. : Науковий світ, 2003. – 233 с.

6. Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2.

Чирватюк Микита,
вихованець гуртка «Лідерство – запорука успіху»
науковий керівник: **Зана О.М.,**
керівник гуртка «Лідерство – запорука успіху»

ЯК ОРГАНІЗУВАТИ СУСПІЛЬНУ АКЦІЮ: РОЗРОБКА І РЕАЛІЗАЦІЯ ВЛАСНОГО ПРОЕКТУ

У роботі на основі особистої практики розробки і реалізації проекту організації суспільної акції запропоновані основні завдання (стратегічні і тактичні), етапи, вимоги до ефективної організації акції, етапи створення сценарію та критерії для відбору сценаріїв масових акцій, складові підсумкового звіту. Запропоновано практичну вправу для відпрацювання технології організації і проведення суспільної акції.

Ключові слова: суспільна акція, проект, соціальні проблеми, соціальне проектування.

Загальна постановка проблеми. Активний громадянин починається з досвіду громадянської дії, досвіду активної участі в розв'язанні суспільних проблем. Однією з форм набуття такого досвіду для учнів є соціальні проекти, що передбачають набуття досвіду соціальної активності, громадської діяльності на доступному для молоді рівні.

Головне – спонукою до громадянської дії мають бути не формальні чинники, привнесені ззовні, а внутрішня мотивація до неї, усвідомлення власної потреби в такій діяльності, відчуття відповідальності за життя своєї країни, своєї громади, за свою громадянську позицію.

Ми повинні виховати в собі громадянськість як усвідомлення власної ролі в житті суспільства, активне прагнення до його вдосконалення у відповідності з демократичними нормами і цінностями. Але юним громадянам не вистачає практичного досвіду і тому ставимо на меті надати практичні рекомендації щодо розробки та реалізації соціальних проектів.

Виклад основного матеріалу. Під соціальним проектом ми розуміємо сукупність навчальних і практичних дій молоді, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади.

Основними завданнями соціального проекту є:

- набуття молоддю досвіду вирішення місцевих проблем;
- громадянських дій, демократичної поведінки та ефективного спілкування через організацію складної структурованої діяльності, яка є одночасно і навчальною і практичною;
- розвиток у неї емоційно-ціннісного ставлення до значення колективного життя, що відповідним чином сприятиме активності особистості, прагненню до громадянських дій, демократичної поведінки та ефективного спілкування.

Одним із головних аспектів у навчанні соціальному проектуванню є певна послідовність дій або етапів:

1. визначення проблем громади та формування свого ставлення до них;
2. навчання свідомому вибору соціальної проблеми, вирішення якої є актуальним і особисто значимим для молоді;
3. пошук джерел інформації по проблемі та їх дослідження;
4. вивчення законодавства України, що регламентує питання громадянської активності;
5. планування діяльності по вирішенню проблем;
6. організація діяльності по реалізації соціального проекту;
7. оцінювання власної діяльності та презентація результатів роботи.

Кожна акція ставить перед собою певні завдання.

Стратегічні завдання:

- формування суспільної думки;
- створення груп прихильників;
- реалізація програми тренувань активістів;

- нарощування хвилі суспільної думки (підтримка зацікавленості до хвилюючих питань, показати безвихідь даної ситуації, запропонувати свій оптимальний і вірний вихід із складеної проблеми).

Тактичні завдання:

- виведення локальної суспільної проблеми в публічну сферу (діє за такою схемою: виявлення суспільної проблеми, яка викликає серйозну стурбованість, робота з лідерами учнівської думки, які мають вплив на учнівську громаду і яких безпосередньо зачіпає дана проблема. Організовується акція за участю тих учнів, яких безпосередньо зачіпає проблема);
- створення інформаційного приводу (залишити про себе пам'ять в інформаційних каналах).

Акція повинна бути яскравою.

Для цього необхідно:

1. Усвідомлення того, яким повинний бути результат (чітка мета – чіткий результат). Що потрібно: результат чи процес? Якщо акція заради процесу, то це дуже просто, але не ефективно.

2. Чіткий сценарій із завданням для кожного активіста.

Сценарій складається із відповідей на питання: Що робити? Як робити? Кому робити? Для чого робити? Коли робити? Що за це буде? Та ін..

3. Необхідна чітка зайнятість учасників (кожний знає: Що? Для чого? Коли він робить)

4. Яскравий формат (незвичайна атрибутика, дія та ін..)

5. Ідея.

6. Інформаційна підкладка (інформувати ЗМІ).

7. Продумування дрібниць.

Пропонуємо наступні етапи створення сценарію.

1. Підготовчий етап:

- визначитися з темою акції;
- виділити ключові ідеї акції;
- визначитися з датою, місцем, часом проведення;
- розподілити і закріпити відповідальних за акцію;
- створити списки організаторів, учасників, запрошених гостей, організацій;
- залучення ЗМІ;
- повідомити про майбутню акцію;
- оперативні збори організаторів;
- підготувати докладний сценарій акції і розподілення ролей серед її учасників;
- підготовка атрибутики (прапори, плакати, емблеми та ін.);
- підготовка та тиражування друкованої продукції;
- при необхідності обладнати місце проведення акції.

2. План проведення акції:

- дата, місце, час проведення зібрання організаторів та учасників;
- розподілення атрибутів акції серед учасників (прапори, емблеми, плакати та ін. заздалегідь визначається та готується певна кількість атрибутів, назначаються відповідальні за видачу і роботу з атрибутами);
- зміст виступів, гасел та ін.;
- почергове розподілення всіх етапів акції.

Важливим є відбір критеріїв для відбору сценаріїв масових акцій:

1. Акція повинна бути актуальною (ідея акції повинна бути своєчасною, торкатися інтересів, проблем учнівської громади зараз і саме тут).
2. Повинна бути резонансом подій, які відбуваються в суспільстві.
3. Акція повинна бути цікавою для певної групи учнівської громади (учнівській молоді, дітям – сиротам ...)
4. Акція повинна бути новою (привід для акції може бути будь – який, інформацію можна отримати в ЗМІ).
5. Ідея акції повинна мати нову цікаву форму.
6. Акція в ідеалі не повинна мати аналогів у місті.

По завершенню акції зазвичай готується підсумковий звіт, який включає в себе важливі компоненти:

- проаналізувати хід заходу в цілому;

- визначити найбільш вдалі моменти і недоліки, а також труднощі з якими довелося зіткнутися при організації заходу;
- загальна ефективність акції (чи довелося досягнути поставленої мети);
- відгуки в ЗМІ на проведену подію;
- висновки, уроки, рекомендації, які необхідно врахувати на майбутнє;
- відгуки учасників акції.

Соціальна діяльність молоді здійснюється спеціальними заняттями, на яких учні формують у себе потрібні знання, уміння та навички. Після кожного з таких занять відбувається практична діяльність учнів, у якій вони закріплюють набуте у власному досвіді. Також проходять заняття практичного характеру і спрямовані на розвиток способів дій, умінь і навичок.

На перших етапах дії спрямовані на усвідомлення власної відповідальності за стан справ; розуміння необхідності кооперації чи співпраці для вирішення нагальних проблем; вироблення навичок працювати в групах, приймати колективне рішення приходити до компромісу чи консенсусу, застосовувати метод «мозкового штурму» для розв'язання проблем.

II етап – «Плануємо діяльність» – присвячено навчанню планувати діяльність, прогнозувати її наслідки. Лише після узгодження планів можна приступати до активної діяльності.

III етап – «Діємо разом» – передбачає широке використання інтерактивних навчальних технологій: «мозкового штурму», дискусії, рольової гри, моделювання, вивчення казусів (випадків, реальних ситуацій суспільного життя), взаємонавчання, роботи малих груп, рольових ігор, драматизації, портфоліо тощо.

Практика організації акцій дозволяє надати наступні поради її організаторам.

- Не треба захоплюватись зовнішньою стороною, технологія не повинна підмінити ідею, а ідея має бути позитивною. Головне – досягнення порозуміння між конфліктуючими сторонами щодо шляхів вирішення проблеми;
- Треба пам'ятати, що перед вами не ворог, а опонент по конкретній проблемі, й оцінці має піддаватися не сама особа (чиновник, група осіб), а його (їх) дії.
- Не застосовувати фізичне та емоційне насильство!
- Впливати на опонентів творчо, використовуйте несподівані рішення і підходи, перемагати його силою художніх прийомів!

Членам ініціативної групи доцільно надати такі доручення: визначити проблему; виробити вимоги; скласти сценарний план акції; отримати дозвіл на проведення акції; підготувати промови, гасла, листівки; оформити місце проведення акції; контролювати та забезпечувати порядок під час самої акції; поінформувати громадськість, підтримувати зв'язки з ЗМІ до і після акції; проаналізувати результати.

Враховуючи що створення та реалізація проекту це колективна справа, необхідно дотримуватися правил колективної роботи:

- Приходити вчасно, не запізнюватися (це правило дозволить заощадити час та навчить пунктуальності, допоможе не відволікатися від роботи).
- Бути позитивним у висловах і ставленні до себе та інших (група повинна співпрацювати, тому це правило спрямоване на створення доброзичливої атмосфери).
- Говорити по черзі, говорити коротко (для участі у обговоренні необхідно підняти руку, або ж говорити у встановленому порядку, старатися не повторювати інших і говорити лише необхідне).
- Не перебивати інших, слухати інших (правило допомагає врахувати думки усіх учасників, привчає до взаємної поваги).
- Висловлюватись добровільно: говорити за бажанням (ніхто не може бути змушений висловлюватися, коли він цього не бажає).
- Бути активним (правило передбачає, що учасники роботи в групі не повинні стояти осторонь проблем, які вирішуються).
- Дотримуватись конфіденційності (у разі необхідності, група може домовитися про те, що інформація, яка обговорюється в групі не повинна обговорюватися з іншими, а позиція членів групи лишається їх приватною справою і не коментується в розмовах з іншими).
- Говорити від себе «Я думаю...», «я вважаю». (Це правило допоможе знати і враховувати думки усіх, а окрім того привчить до відповідальності та виваженості власної позиції).

Для закріплення практичних навичок і розуміння порядку дій можна запропонувати вправу

«Заявляємо свій протест».

Учасники гри діляться на 5 груп, і демонструють різні легальні форми вирішення (чи протесту) щодо суспільно значущої проблеми. Це може бути, наприклад, будівництво промислового об'єкту на території парку, впровадження нового місцевого податку на домашніх тварин, приватизація приміщення музичної школи тощо.

1 група готує і організовує демонстрацію;

2 група пише лист в офіційні органи влади;

3 група готує серію плакатів або повідомлення (статтю) в пресу;

4 група готує страйк;

5 група представляє місцевих урядовців, які повинні зреагувати на громадську активність, одночасно перевіряючи законність вимог і процедури.

Після завершення вправи оцінюємо, який шлях найефективніший, в чому переваги та недоліки кожного методу впливу.

Головне, чи вдалося донести той ключовий задум, ідею, яка вкладалася в акцію. Тому що сенс акції – це можливість і вміння донести своє бачення проблеми через реальний сюжет, дію, гасла, використовуючи різні форми, механізми, послідовністю дій.

І останнє: потрібно пам'ятати, що акції потрібний тільки один координатор (модератор, провідник, організатор – той, хто знає відповіді на всі питання і веде всю акцію).

Висновки. В проектуванні та реалізації суспільних акцій немає неважливого. Необхідно чітко з'ясовувати соціальну значущість, актуальність акції, її стратегічні і тактичні завдання, етапи, відповідальних, а головне – вкласти в неї серце й душу, бо у юридичному сенсі всі ми є громадянами України від народження. Але для того, щоб брати активну реальну участь в житті нашої держави, нам потрібні спеціальні громадянські знання, вміння і навички.

Ми повинні розуміти, чого потребує подальший розвиток нашої держави, хто і як керує державою і суспільством, що в житті нашої України залежить від нас, її громадян, чим і як ми можемо допомогти своїй Батьківщині, а значить самим собі і своїм рідним, близьким, друзям, щоб жити краще і щасливіше. Ми повинні виховати в собі громадянськість як усвідомлення власної ролі в житті суспільства, активне прагнення до його вдосконалення у відповідності з демократичними нормами і цінностями.

Література

1. Акция. С чем это связано, почему не мероприятие, а акция www.zabunb.ru/index.php?option=com...view=article...
2. БиблиоМенеджер: Искусство создавать акции bibliomenedzer.blogspot.com/2011/11/blog-post_06.html
3. Организация. Как проводить акции. - Автономное Действие avtonom.org/ad/actions.html
4. Порядок проведения акций, митингов та страйків - Газета ...kchp.com.ua/.../porjadok-provedennja-akc-y-m...

Чирватюк Микита,
вихованець гуртка «Лідерство – запорука успіху»,
науковий керівник: **Зана О.М.,**
керівник гуртка «Лідерство – запорука успіху»

ПОНЯТТЯ «ЛІДЕР» І «ЛІДЕРСТВО» В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена розкриттю суті понять «лідер» і «лідерство» в сучасній науці. Визначено поняття «лідер» і «лідерство» з точки зору різних наук (філософія, соціологія, політологія, психологія і педагогіка). Розкрито теорії лідерства, зокрема теорія лідерських ролей, теорія рис, інтерактивна теорія, ситуаційна теорія та «синтетична» теорія.

Ключові слова: лідер, лідерство, теорія, наука.

Постановка проблеми. Феномен лідерства здавна цікавить людство. Однак, систематичне та цілеспрямоване вивчення лідерства почалося тільки за часів Ф. Тейлора. І до сьогодні лідерство як об'єкт дослідження продовжує привертати до себе увагу вчених і практиків – представників найрізноманітніших галузей знання. Інтерес дослідників до проблематики лідерства є закономірним, оскільки в людському суспільстві існують різні групи, неодмінним атрибутом яких на певному етапі розвитку є висунення лідера. Дослідженню різних аспектів явища лідерства присвячено велику

кількість наукових праць, разом із тим, це не виключає можливості теоретичного переосмислення деяких пов'язаних із ним важливих питань, а саме – порівняльна характеристика поглядів різних наук на тлумачення понять «лідер» і «лідерство», що й зумовило цей науковий пошук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз стану розроблення означеної проблеми засвідчує, що питання лідерства, його значущості для забезпечення успішності навчання й розвитку особистості розкрито фахівцями з позиції:

- менеджменту (М. Альберт, К. Аржирис, М. Мескон та ін.);
- філософії (Г. Атаманчук, І. Ломачинська, Р. Кричевський);
- політології (С. Денисюк, С. Кузнецова, А. Лисюк, А. Пахарєв та ін.);
- психології (В. Агєєв, Є. Аркін, О. Бодальов, Б. Паригін та ін.);
- педагогіки (Д. Алфімов, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін.).

Метою статті є визначення підходів до розкриття суті понять «лідер» і «лідерство» в сучасній науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. З'ясування суті проблеми формування лідерських якостей особистості вимагає наукового розкриття понять «лідер» і «лідерство», оскільки тлумачення наукових понять надає можливість визначити шляхи розв'язання педагогічної проблеми. Необхідно зазначити, що у психолого-педагогічній літературі поняття «лідер» і «лідерство» не є поширеними. Так, до кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. у науковій літературі ці терміни розглядалися з точки зору політики й економіки [1, 2, 5], і лише в 1930-х рр. вони отримали поширення в соціальній психології після опублікування досліджень, здійснених у США К. Левінім і його послідовниками щодо теорії конфліктів.

Згідно з довідниковими виданнями лідер (від англ. leader – ведучий) – особистість, яка користується найбільшим авторитетом, впливом у будь-якому колективі [3, с. 154]; особа, яка посідає провідне місце серед інших, подібних [4].

Різні науки мають власний погляд на тлумачення поняття «лідер», що зумовлено специфікою кожної окремої науки. Так, у *філософській літературі* термін «лідер» розглядається дуже рідко, однобічно і поверхово. Лідером визнається найбільш авторитетний член організації або соціальної групи. Його особистісний вплив дозволяє йому відігравати головну роль у різних політичних, моральних і соціальних ситуаціях [6].

Соціологія й *економіка* вбачають у лідері члена групи, який користується великим авторитетом, впливом у будь-якому колективі, здатний очолити групу; людина, яка завдяки своїм особистим якостям має значний вплив на членів соціальної групи [4, 5].

Політологія визначає лідера як особу, яка очолює політичну партію або іншу суспільно-політичну організацію [4, 5, 9].

У *психолого-педагогічній науці* [8, 9] поняття «лідер» розглядається достатньо широко, а саме, це:

- член групи, який у значимих ситуаціях здатний здійснювати особливий вплив на поведінку інших учасників;
- член групи з найвищим статусом, за яким визнається право приймати рішення у значущих для групи ситуаціях;
- людина, яка завдяки своїм особистим якостям здатна виявляти ініціативу, має значний вплив на членів соціальної групи.

Як і поняття «лідер», термін «лідерство» має різні трактування. Так, у довідниковій літературі [2, 3, 6] лідерство – це:

- становище, обов'язки, діяльність лідера;
- першість у чому-небудь;
- процес психологічного впливу однієї людини на інших у їх спільній життєдіяльності, який здійснюється на основі сприйняття, наслідування, навіювання, розуміння один одного.

Соціологія вбачає в лідерстві, з одного боку, соціальні відношення домінування і підкорення у групі, організації, суспільстві, що базуються на здатності лідерів приймати рішення і здійснювати вплив, а з іншого – функції, які виконуються лідерами у групі, плануюча, координуюча і контролююча діяльність, що здійснюється вищими членами групи [4].

Учені-політологи (С. Кузнецова, А. Пахарєв, М. Школяр) розглядають лідерство не тільки як набір неординарних якостей і здібностей лідера, а й особливий вид міжособистісних взаємин. Його вплив є цілеспрямованим і передбачуваним, характеризується тривалістю часу та динамічністю [1, 2].

У *психолого-педагогічній літературі* [8, 9] лідерство – це:

- типова для лідера система прийомів впливу на підлеглих;

- соціально-психологічний феномен, що належить до динамічних процесів у малій групі;
- поняття, що характеризує відношення домінування і підкорення у групі.

Лідерство є результатом дії як об'єктивних факторів (мети і завдань групи в конкретній ситуації), так і суб'єктивних (інтереси, потреби, індивідуально-типологічні особливості членів групи), а також дій лідера як ініціатора й організатора групової діяльності [9].

У *соціальній психології*, цьому феномену приділяється багато уваги. Так, у ході досліджень виявлені стилі лідерства, сформульовані різні теорії лідерства. Найбільш відомими з них є: теорія лідерських ролей, теорія рис, інтерактивна теорія, ситуаційна теорія та «синтетична» теорія [4, 8, 9].

Автор *теорії лідерських ролей*, американський дослідник Р. Бейлз, стверджує, що лідерство – це прийняття особливої ролі. Існують дві лідерських ролі, які значно відрізняються одна від одної:

- одна – роль професіонала, яка призначена для розв'язання проблем і виявляється у пропозиціях, думках, що висловлюються лідером стосовно роботи, яка виконується;
- друга, – роль «соціально-емоційного спеціаліста», пов'язана з розв'язанням проблем людських стосунків.

Необхідно зазначити, що для того, щоб діяльність групи була ефективною, у ній мають бути представлені обидві форми.

Теорія рис – це підхід, прибічники якого висувають ідею про те, що основною детермінантою лідерства є володіння унікальними лідерськими якостями. Дослідження, що проводилися в межах цієї теорії, концентрували увагу на вроджених якостях, які надані деяким людям як «благодать» (звідси інша назва цієї теорії – «харизматична») і зі самого народження визначають їх як лідерів. Утім, згідно з цією теорією, лідером не може бути будь-яка людина.

Прихильники *інтерактивної теорії* вважають, що можна передбачити, хто візьме на себе лідерство в певній групі. Для цього до відома треба взяти характеристики членів групи, її структуру, ситуацію, що склалася, завдання, що виконується, а також індивідуальні особливості кандидата в лідери.

Прибічники *ситуаційної теорії* (або груподинамічного підходу) стверджують, що лідерство – продукт ситуації, що склалася у групі. Одним із прибічників цієї теорії був американський дослідник Ф. Фідлер. Згідно з його поглядами, відносна ефективність лідерства, що «орієнтоване на завдання» або «орієнтоване на людей», залежить від обставин, що склалася у групі. У ситуаціях, які дуже сприятливі або не дуже сприятливі для здійснення лідерських функцій, лідер, котрий орієнтується на розв'язання завдань, досягає більших успіхів, аніж той, хто орієнтується на людей. За сприятливої ситуації більш успішним є той лідер, який орієнтується на людей.

Послідовники *синтетичної* (або комплексної) *теорії* лідерства стверджують, що лідерство – це процес організації міжособистісних стосунків, а лідер – суб'єкт управління цим процесом. Лідерство – функція групи, і вивчати його треба з урахуванням групових цілей і завдань. Синтетична модель робить акцент на трьох основних складових цього процесу – лідерах, послідовниках (відомих) і ситуаціях, в умовах яких здійснюється лідерство.

Необхідно зазначити, що до 1960-х рр. у західній соціальній психології найбільшою популярністю серед теоретичних концепцій лідерства користувалися теорія рис, ситуаційна теорія і трактовка лідерства як функції групи. На початку 1960-х рр. домінуючою стала синтетична концепція лідерства.

За К. Левінім, існують *три стилі лідерства*: авторитарний, анархічний (ліберальний), демократичний [3, 7].

Авторитарний (директивним, владним) *стиль лідерства* – лідер відносно підлеглих діє владно, директивно, жорстко розподіляючи ролі між членами групи, не дозволяючи виходити за їх межі і контролюючи в усіх деталях їх роботу.

Протилежні авторитарному стилю лідерства характеристики має *демократичний* (колегіальний, колективний) *стиль лідерства* – лідер прагне керувати групою спільно з підлеглими, надаючи їм достатню свободу дій, дозволяючи обговорювати свої рішення, підтримуючи ініціативу, що вони виявляють, у різних групових справах.

Ліберальний (анархічний, стиль потурання) *стиль лідерства* – лідер практично усувається від активного управління групою і поводить так, немов він є рядовим учасником групи, дозволяє учасникам групи робити все, що їм заманеться, надаючи їм повну свободу дій.

Важливо відзначити, що для груп і колективів різного рівня розвитку оптимальними стилями лідерства, що забезпечують найбільшу ефективність діяльності, є різні стилі лідерства, їх комбінування і взаємодоповнення.

Залежно від переважаючих функцій виділяють такі *типи лідерів*:

1. *Лідер-організатор*. Потреби колективу сприймає як свої власні і активно діє. Оптимістичний і переконаний. За ним йдуть, знаючи, що він не стане пропонувати пусте діло. Схильний заохочувати, а

якщо і доводиться висловити своє несхвалення, то робить це, не зачіпаючи чужого гідності; в результаті люди намагаються працювати краще.

2. *Лідер-творець*. Привертає до себе насамперед здатністю бачити нове, братися за вирішення проблем, які можуть здатися нерозв'язаними і навіть небезпечними. Не командує, а лише запрошує до обговорення. Може поставити завдання так, що воно зацікавить і приверне людей.

3. *Лідер-борець*. Вольовий, впевнений у своїх силах. Першим йде назустріч небезпеці або невідомості, вступає в боротьбу. Готовий відстоювати те, у що вірить, і не схильний до поступок. Однак такому лідеру деколи не вистачає часу, щоб обдумати всі свої дії і все передбачити. «Божевілля хоробрих» – ось його стиль.

4. *Лідер-дипломат*. Якби він використовував свої здібності в зло, то його цілком можна було б назвати майстром інтриги. Він спирається на чудове знання ситуації і її прихованих деталей, в курсі пліток і пересудів і тому добре знає, на кого і як можна вплинути.

5. *Лідер-утішник*. До нього тягнуться тому, що він готовий підтримати в скрутну хвилину. Поважає людей, відноситься до них доброзичливо. Ввічливий, послужливий, здатний до співпереживання.

Лідерство може бути:

- *конструктивним* (сприяє здійсненню цілей організації);
- *деструктивним* (формується на базі прагнень, що завдають шкоди організації);
- *нейтральним* (не впливає безпосередньо на ефективність діяльності).

Висновки. Отже, лідер – це найавторитетніша особистість у групі, яка завдяки своїм особистим якостям відіграє головну роль у різних моральних, соціальних та інших ситуаціях, спільній діяльності членів групи має значний вплив на них, приймає рішення у значущих для групи ситуаціях і несе за них відповідальність. У свою чергу, лідерство передбачає використання різних прийомів впливу лідера (завдяки його якостям та здібностям) на інших членів групи з метою планування, координації та контролю їх спільної діяльності.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Загнітко А.П. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / А.П. Загнітко, І.А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704 с.
3. Словарь-справочник «Человек и общество» (Философия) / [авт.-сост. И.Д. Коротец, Л.А. Штомпель, О.М. Штомпель]. – Ростов-на-Дону : Изд-во «Феникс», 1996. – 544 с.
4. Словарь социологических терминов / [ред.кол.: А. Михайлова, А. Кречмар, А. Ясинска-Каня, Р. Ружичка, З. Голенкова и др.]. – Варшава : Польская Академия Наук, Институт Философии и социологии, 1991. – 92 с.
5. Словарь экономических терминов / [С.П. Калинина, Н.Г. Шпундра, О.В. Бугаев, Л.Д. Гуменюк, А.В. Середа и др.]; под ред. Н.Г. Шпундры. – Донецк : ДонНУ, 2012. – 158 с.
6. Сучасний тлумачний словник української мови / [укл. Л.П. Олексієнко, О.Л. Шумейло]. – К. : Кобза, 2002. – 544 с.
7. Тлумачний словник української мови / [укл. Т.В. Ковальова, Л.П. Коврига]. – Х. : Синтекс, 2002. – 672 с.
8. Психологический словарь / [В.В. Давыдов, А.В. Запорожец, В.П. Зинченко, Б.Ф. Ломов, А.Р. Лурия, А.В. Петровский]; под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.
9. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / [В.М. Глазиріна, Т.М. Десятов, А.І. Кузьмінський, Л.І. Прокопенко]; за ред. А.І. Кузьмінського. – Черкаси : Вид-во ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002. – 112 с.

Чирватюк Микита,

вихованець гуртка

«Лідерство – запорука успіху»,

науковий керівник: **Зана О.М.,**

керівник гуртка «Лідерство – запорука успіху»

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ВОЛОНТЕРСТВА

У статті розкрито зміст історичних аспектів становлення волонтерської діяльності в світі та Україні. Зазначено, що в Україні волонтерська діяльність розвивається в багатогранних аспектах

суспільного життя. Описано фактори, що сприяли зростанню активності волонтерського руху в Україні, та основні напрями волонтерська діяльність.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, напрями волонтерської діяльності в Україні.

Постановка проблеми. На сьогодні волонтерська діяльність в Україні набуває нового універсального змісту в контексті актуалізації світових глобальних викликів та загроз. Чинниками, які обумовлюють активізацію волонтерської діяльності є загострення соціальних проблем (брак досконалої системи надання соціальних послуг вразливим верствам населення та неефективна система забезпечення національної безпеки України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Аналіз багаторічного досвіду волонтерства подано у роботах зарубіжних авторів, зокрема Р. Кроу, Б. Левайн, С. Маккарлі, М. Мерріл, М. Нуланд. Розгляду основних науково-теоретичних і прикладних аспектів у сфері розвитку волонтерської діяльності в Україні як засобу посилення обороноздатності держави присвячені дослідження: А. Слободської, Н. Борецької, Г. Крапівіної, Т. Лях та ін.

Метою статті є історичний аналіз становлення волонтерської діяльності в світі та Україні.

Виклад основного матеріалу. Україна – суверенна, демократична, правова та незалежна держава. Зазначене положення закріплено у Конституції, який є основним Законом України, захищає права та встановлює обов'язки для громадян України всіх національностей. Беззаперечним є той факт, що запорукою на шляху створення та побудови громадянського суспільства є розвиток волонтерської діяльності в усіх сферах суспільного життя у тому числі в безпековій сфері.

Волонтерством займалися ще у давні часи. Вагомий внесок, який сприяв розвитку волонтерства був швейцарський громадський діяч Жан Анрі Дюнан, який закликав людство до миру, свободи та справедливості.

В США волонтерство зародилося ще в XIX столітті. Під час Великої депресії в 1930-х рр. чисельність добровільних учасників некомерційних організацій сягала близько 3 млн. чол. За ініціативи Франкліна Рузвельта в рамках політики «Нового курсу» і з метою зниження рівня безробіття та для виконання важливої роботи зі збереження довкілля і природних ресурсів була створена організація Civilian Conservation Corps. Програма здобула надзвичайну популярність серед населення, ставши прообразом для великої кількості масових, передусім, екологічно орієнтованих проектів [2].

Переживши кілька хвиль спаду і зростання протягом XX ст., починаючи з 1990-х рр. волонтерський рух набув у США масового характеру. За оцінками фахівців, понад 50% дорослого населення США беруть участь у волонтерській діяльності, близько 80% благодійних організацій існують саме завдяки роботі волонтерів. У волонтерському русі беруть участь різні верстви населення, незалежно від рівня освіти, професії чи рівня доходів.

Необхідно зазначити, що вагомий внесок у розвиток волонтерства в політичному курсі США заклав президент Дж. Буш, який у 2002 р. підтримав створення Корпусу свободи США для підтримки і координації роботи на громадських засадах, а у 2003 р. було створено Президентську раду зі служби та громадської участі.

Після трагічних подій вересня 2001 р. стало очевидно, що волонтерський рух може зробити суттєвий внесок у вирішення не лише соціально орієнтованих, екологічних та інших традиційних проблем. З ініціативи президентської адміністрації було запропоновано низку законодавчих актів, які передбачали істотне розширення загальнонаціональних волонтерських програм, спрямованих на підвищення дієвості суспільно-корисної роботи, що її виконують вчителі, лікарі, пожежні, співробітники поліції та служби з надзвичайних ситуацій. Цей заклик був підтриманий мільйонами американських громадян, а участь волонтерів у забезпеченні внутрішньої безпеки держави та її громадян визнавалася невідкладною необхідністю [4].

У деяких американських сім'ях складаються династії волонтерів. Найчастіше вони працюють у сфері обслуговування, госпіталях, релігійних організаціях, закладах освіти, некомерційних організаціях. Волонтери навчають англійської мови іммігрантів, організують різні студії для дітей тощо.

Волонтерському руху в Німеччині притаманні дещо інші риси. «Добровольчий соціальний рік» – це програма (Freiwilliges Soziales Jahr (FSJ) або Freiwilliges Ökologisches Jahr (FÖJ), яка дозволяє німецькій молоді протягом року здійснювати практичну діяльність в соціальній або ж екологічній сферах, а з 2002 р. волонтерська діяльність зараховуватися як альтернатива службі в армії. У сприйнятті німецьких громадян, участь в таких програмах – це, перш за все, можливість здобути цінний життєвий досвід та визначитися з власним майбутнім. За різними підрахунками, до однієї третини жителів Німеччини на постійній основі беруть участь в різноманітних волонтерських

проєктах, вважаючи це невід’ємною складовою успішного співіснування громади [6].

14 вересня 1990 р. в Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної Асоціації добровільних зусиль прийняли Загальну Декларацію про волонтерську діяльність. Відповідно до якої волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства, привносячи в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості.

Важливого значення, особливо в кризові періоди суспільного буття, набуває саме волонтерська діяльність, спрямована на: зняття соціального напруження шляхом підтримки найбільш знедолених категорій населення; забезпечення гідного існування громадян, які в силу об’єктивних обставин не здатні піклуватися про себе самостійно; «заповнення» недоліків державної соціальної політики, насамперед за рахунок оперативного реагування та надання ефективної адресної соціальної допомоги, яка відповідає потребам і запитам конкретної людини; поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей та настроїв в суспільстві тощо [3].

Якщо ж повернутися до історії становлення волонтерства в Україні, то постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» волонтерську діяльність в Україні було офіційно визнано та закріплено на нормативно-правовому рівні.

Прийняття Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-17 пов’язують із чемпіонатом Європи з футболу у 2012 р., який проходив на території України. У цьому законі зазначається, що волонтерська діяльність – це добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Зокрема, у першій редакції закону *волонтерська діяльність здійснюється за такими основними напрямками:*

- надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;
- здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;
- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям;
- надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;
- проведення заходів, пов’язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам’яток історії та культури, місць поховання;
- сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов’язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;
- надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;
- надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством [8].

Наступними важливими подіями які стали поштовхом до розвитку волонтерської діяльності щодо посилення обороноздатності держави були події Євромайдану та зовнішня агресія Російської Федерації проти України.

Багато свідомих громадян нашої держави не могли спокійно спостерігати за подіями які відбувалися на Сході та Півдні України та всіма можливими засобами допомагали українській армії, щоб вона змогла вистояти та допомогти протистояти захопленню території України. Волонтери так як і військові ризикували своїм життям заради того, щоб захистити український народ та незалежність України.

Безперечно вищезазначені події змінили як і свідомість українського народу так і законодавчу базу, зокрема було внесено зміни та доповнення до Закону України «Про волонтерську діяльність», у якому *розширено коло пріоритетних напрямів волонтерської діяльності, а саме:*

- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;
- надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції [10].

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень визначені основні *фактори, що сприяли зростанню активності волонтерського руху в Україні*: внутрішня криза, що призвела до розбалансування системи державного управління; дефіцит якісних управлінських рішень; зовнішня криза [3].

На нашу думку до зазначених факторів можна додати наступні: міна світогляду громадян України; брак ресурсних можливостей у сфері забезпечення обороноздатності держави; бажання зберегти мир на території держави; розвиток інституту громадянського суспільства.

Висновки. Отже, в Україні волонтерська діяльність розвивається в багатогранних аспектах суспільного життя, а також є вагомим внеском у сфері посилення обороноздатності держави, який полягає у здатності до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту безпосередньо волонтерами та волонтерськими організаціями. З'ясовано, що необхідність у волонтерському русі була зумовлена наступними факторами: відсутність в армії достатніх ресурсів (одягу, засобів особистого захисту, медикаментів, їжі); відсутність організації своєчасного забезпечення цими ресурсами, налаштування логістики; відсутність потрібного забезпечення технікою; слабка виробнича база; відсутність достатньої підтримки біженців зі сторони держави тощо.

Література

1. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. – Київ : НІСД, 2015. 36 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf>.
2. Борецька Н.П., Крапівіна Г.О. Сучасний стан і проблеми розвитку соціально-трудова відносин у добровольчестві. Соціально-трудова відносини: теорія та практика: зб. наук. праць. Спец. вип. : У 3 т. К. : КНЕУ, 2010. Т. 1. С. 105-112.
3. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17/ed20110419>.
4. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-17 із змінами від 05 берез. 2015 р., URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.

Аверін А. І.

керівник гуртка «Оздоровчий волейбол»

СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

У статті розглядаються основні завдання, детермінанти, цінності, рівні та механізм формування здорового способу життя. Наголошується необхідність формування здорового способу життя у рамках комплексної державної програми.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, фізичне виховання, рівні здоров'я, нація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями В Україні питання формування здорового способу життя нації на сучасному етапі є найбільш актуальним з точки зору падіння чисельності населення у першу чергу. Окрім іншого, виховання здорової нації, зокрема фізично, завжди було актуальною проблемою. Стан здоров'я особистості, особливо школяра, негативно відображується і на формуванні духовних цінностей, і на ставленні до праці тощо.

Значимо, що пошук нових шляхів наукового обґрунтування проблеми фізичного виховання не можливий без неупередженого осмислення й оцінки накопиченого у вітчизняній теорії і практиці досвіду.

Питання фізичного виховання привертали увагу багатьох відомих і невідомих педагогів, лікарів, громадських діячів. Коріння ідеї виховання здорової тілом людини слід шукати у далекій давнині. На різних етапах розвитку суспільства змінювалися мета, завдання, форми і методи здійснення фізичного виховання. Але, сила, воля, витривалість завжди були необхідними якостями поважного і шановного громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття Інтенсивний розвиток ідея фізичного виховання особистості отримала у другій половині XIX століття, яке, за визначенням дослідників, стало періодом будівництва наукових засад вітчизняної системи. Головними передумовами зародження теоретичних засад фізичного виховання, як зазначає Приходько Г. І., слід вважати

розвиток саме в цей період психолого-педагогічної, медичної наук, погіршення стану здоров'я учнівської молоді; об'єктивна потреба реформування воєнної сфери і підготовки резерву для армії, а також вплив зарубіжного досвіду організації фізичного виховання в навчальних закладах освіти.

Проблеми дослідження шляхів і методів формування здорового способу життя піднімалися у дослідженнях таких науковців, як О. Вакуленко, В. Васильєв, Е. Вільчковський, Г. Власюк, В. Войтенко, Г. Голобородько, М. Головова, С. Громбах, О. Дубогай, Г. Приходько та багатьох інших. Автори визначали чинники, шляхи, методи та напрямки процесів формування здорового способу життя.

Проте, у вітчизняній науці недостатньо досліджені з сучасних позицій питання принципів формування здорового способу життя на загальнонаціональному рівні.

Метою та завданням даної статті є аналіз і визначення соціальних особливостей шляхів і методів формування здорового способу життя на сучасному етапі державотворення.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Ідеї формування здорового способу життя (ФЗСЖ) протягом 30-річної історії пройшли шлях від первинного накопичення фактів і свідчень до розробки цілісної теорії. У наш час ФЗСЖ являє собою не лише визначену систему практичних дій, а й навчальну дисципліну, яка викладається у багатьох країнах Заходу, а також наукову галузь, яка належить до сфери суспільних наук.

Відповідно розроблені й усі компоненти, які притаманні соціальній науковій дисципліні, – ідеологія, теорія, методологія, основні принципи, методи і методики втручання, описи практичного застосування, методи і засоби оцінювання діяльності тощо. Сучасний погляд на здоров'я, як основа ФЗСЖ, включає на додаток до уявлення про сфери здоров'я також структурування здоров'я за шістьма рівнями. Рівні здоров'я визначаються за кількісною ознакою – від окремої людини до людства в цілому [1].

Перший рівень – індивідуальний, тобто здоров'я окремих осіб.

Другий рівень – здоров'я групи людей. Групою вважається найближче, відносно постійне оточення людини (сім'я, родичі, друзі, знайомі тощо), у якому найбільше відбувається повсякденне спілкування. Члени цього кола, де людина постійно перебуває, відчувають її вплив на себе – позитивний чи негативний, залежно від особливостей поведінки особистості, її ставлення до найближчого оточення. І навпаки, члени оточення своєю поведінкою, особливостями спілкування, ставленням до життєвих цінностей впливають на окрему людину.

Третій рівень – це рівень організацій. Якщо група є неформальною структурною одиницею суспільства, то формально люди об'єднані в організації. Переважна більшість людей постійно перебуває під впливом організацій, у яких вони працюють, з якими взаємодіють, установлюють контакти у сферах виробництва і споживання товарів і послуг, науки, культури, релігії, права й соціального захисту, фінансів, безпеки тощо. Людина, яка працює в організації або звертається до неї у справах, обраною моделлю поведінки впливає на здоров'я інших людей, причетних до цієї організації. Відповідно й правила, традиції і особливості життя організації впливають на здоров'я окремої людини, яка до неї звертається або в ній працює.

Четвертий рівень – це здоров'я громади. Перш за все, маються на увазі громади, структуровані за територіальною ознакою (село, селище, район, мікрорайон, місто тощо), тобто той найближчий соціум, де людина перебуває тривалий час свого життя. Громада також може складатися за етнічними або професійними ознаками, політичними чи релігійними переконаннями тощо. Кожній громаді притаманні свої характерні особливості культурних цінностей, звичок, традицій, спілкування, побуту, праці, відпочинку і, природно, ці особливості визначають стан здоров'я людей, які живуть у громадах.

П'ятий рівень – це рівень країни, шостий – світу. Таке структурування рівнів здоров'я підкреслює принциповий постулат щодо зв'язку між індивідуальним і громадським здоров'ям.

Існує наскрізна залежність і взаємна детермінованість усіх рівнів. Тобто від індивідуального здоров'я людини залежить здоров'я групи людей і здоров'я організацій. Від здоров'я груп і організацій залежить здоров'я громади, до якої вони входять, а від здоров'я сукупності громад залежить здоров'я країни в цілому. Здоров'я країн у сукупності зумовлює здоров'я всього світу.

Наведений прямий зв'язок (від людини до людства) діє також і в зворотному напрямі (від людства до людини). Наскрізна залежність і взаємна зумовленість усіх рівнів здоров'я визначає ще один аспект сучасного погляду на здоров'я: кожна людина несе певну частку особистої відповідальності за здоров'я всього людства; усе людство певною мірою відповідальне за здоров'я кожної людини.

На практиці цей підхід визначає потребу керуватися при розробці заходів щодо здоров'я тим принципом, що, з одного боку, держава відповідає за здоров'я своїх громадян, а з іншого – громадянин відповідає за власне здоров'я і здоров'я своєї країни.

Окрім викладених вище ідей, в основу теорії ФЗСЖ покладені загальні уявлення щодо його мети, завдань, стрижневих цінностей і механізму, а також сучасного світогляду стосовно того, що здоров'я людей зумовлюється широким колом соціально-біологічних чинників (детермінант здоров'я).

Згідно з цими уявленнями, загальна мета ФЗСЖ – це поліпшення добробуту людей, тобто здоров'я в цілісному розумінні (стану якомога повнішого фізичного, психічного, духовного і соціального благополуччя) для всіх людей, на всіх рівнях (індивідуальному, груповому, організацій, громад, країн, світу), забезпечуючи позитивний вплив на всі передумови й детермінанти здоров'я, не обмежуючись лише потребами покращення системи лікування, профілактики певних захворювань, зниження рівнів захворюваності та смертності [2].

Завдання ФЗСЖ:

- сприяти зростанню спроможності індивідів та громад контролювати основні детермінанти здоров'я;
- створювати та підтримувати соціальні та фізичні середовища, які сприятимуть досягненню мети ФЗСЖ, дотриманню цінностей і використанню механізму ФЗСЖ, контролю детермінант здоров'я, діяльності за основними напрямками ФЗСЖ.

Стрижневі цінності ФЗСЖ – це сприйняття здоров'я як позитивної категорії (апріорі здоров'я людей – це суспільна цінність і капітал, добре здоров'я – це суспільне благо, тому слід всіляко сприяти його збереженню і зміцненню, запобігати погіршенню, активно діяти задля цього); цілісної категорії (включає фізичний, психічний, духовний і соціальний аспекти); це соціальна справедливість і рівність людей щодо забезпечення можливостей збереження і зміцнення здоров'я; це загальна участь людей у вирішенні проблем здоров'я.

Стрижневий механізм ФЗСЖ – механізм наділення здатністю. Це найбільш ефективний спосіб досягнення мети ФЗСЖ, який полягає в наданні людям і спільнотам (групам, організаціям, громадам тощо) здатності позитивно впливати на чинники, які зумовлюють стан їхнього здоров'я. Тобто ФЗСЖ, використовуючи шляхи, методи і засоби пропаганди, інформування, спеціального навчання, надання організаційної та ресурсної підтримки, робить індивідів та об'єднання людей здатними діяти з власної ініціативи на користь свого здоров'я, здоров'я своїх близьких, загалом громадського здоров'я.

Таким чином, особливості шляхів і методів формування здорового способу життя на сучасному етапі в Україні мають здійснюватися у рамках комплексної державної програми, сформованої, у першу чергу, на даних державного моніторингу захворюваності та розвитку різного виду захворюваностей. У цьому контексті механізм впровадження державної програми, що мають бути побудовані на проаналізованих критеріях, має здійснюватися у рамках функціонування вертикалі державної виконавчої влади по територіальному принципу, тобто у рамках реалізації місцевими адміністраціями. Важливим є те, що на сучасному етапі демографічної кризи в цілому об'єктивно необхідне жорстке державне втручання та регулювання здійснення державної політики формування здорового способу життя в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головка М. М. До питання формування здорової нації (історико-педагогічний аспект) / М. М. Головка // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – Х., 2001. – N 25. – С. 3-6.
2. Здоров'я та поведінкові орієнтації української молоді: соціологічний вимір (за результатами національного соціологічного опитування підлітків та молоді 10 – 22 років) / [О. Балакірева, Ю. Галустян, Р. Левін та ін.]. – К.: Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. – 256 с. – (Серія «Формування здорового способу життя молоді»: у 14 кн., кн. 14).

Аверіна О. Л.
керівник гуртка
«Пізнай себе»

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СОЦІАЛІЗУЮЧОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена проблемі з'ясування умов організації освітнього процесу, спрямованого на соціалізацію особистості. Визначені фактори його ефективності та критерії позитивної соціалізації.

Виокремлені підходи до процесу соціалізації дітей, об'єкти змін в освітньому соціалізуючому просторі.

Ключові слова: *освітній простір, соціалізація особистості, соціум, соціально-педагогічний комплекс.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні школа в Україні перестає бути уніфікованою, без особистісною; вона перетворюється на соціально-педагогічний комплекс, діяльність якого базується на інтересах та потребах дитини. Цінністю такої інноваційної освітньої моделі є усвідомлення кожним учасником освітнього процесу (батьками, учнями, вчителями, вихователями, керівниками гуртків) пріоритетних принципів освіти: інтенсифікації, гуманітаризації, індивідуалізації, диференціації, відродження національних традицій, гуманізації, демократизації тощо. Психолого-педагогічною умовою розбудови моделі освітнього закладу як соціально-педагогічного комплексу є соціальне становлення та розвиток творчого потенціалу особистості вихованця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Розглядаючи сутність поняття «соціалізація особистості», слід зауважити, що між ученими немає єдності, насамперед, у його визначенні. Так, М. М. Фіцула з урахуванням сучасних досліджень педагогіки та психології ототожнює це поняття з терміном «соціальне становлення» [4]. Інша група вчених (Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков, Л. Максименко, П. Ф. Кравчук, О. В. Сухомлинська) розглядають цей процес як формування соціальної компетентності, обізнаності, поінформованості, досвідченості у колі питань, пов'язаних з її функціонуванням у людському оточенні.

За І. Д. Бехом процес соціалізації особистості, зокрема підлітка – це процес формування дорослості й почуття дорослості, який є специфічним за соціальною формою самосвідомості [1].

У роботах П. В. Вербицької, О. І. Пометун дане поняття асоціюється з процесом громадянського виховання [3].

У «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти» одним із завдань освітньої діяльності виховних закладів зазначається формування соціальної активності та відповідальності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних стосунків.

Теоретичною базою реалізації обласної науково-методичної проблеми мають стати наукові праці з проблем соціального становлення особистості, авторами яких є І. А. Зязюн, Л. Г. Коваль, О. Л. Кононко, Г. С. Костюк, М. П. Лукашук, Л. В. Максименко, В. В. Москаленко, В. М. Оржеховська, В. Г. Постовий, Г. П. Пустовіт, В. В. Радул, К. І. Чорна; праці зарубіжних науковців (Р. Байярд, А. Біне, О. Нейл, С. Френе); праці із загальної, вікової, педагогічної та соціальної психології, у яких розглядаються особливості соціалізації підлітків, механізми виховання (Б. Г. Ананьєв, М. Й. Боришевський, Л. В. Виготський, О. В. Запорожець, А. Б. Коваленко, І. С. Кон, М. М. Корнєв, О. М. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн, Д. Б. Ельконін, Д. І. Фельдштейн); проблеми взаємодії школи та родини, основи створення цілісного виховного простору (І. Д. Бех, Є. П. Голобородько, Л. Л. Кацинська, О. В. Киричук, О. В. Кузьменко, О. В. Сухомлинська).

Мета статті: з'ясувати сутність та особливості сучасного освітнього простору, спрямованого на успішну соціалізацію дитини в дошкільні та шкільні роки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Аналіз наукових робіт, присвячених з'ясуванню умов організації освітнього процесу, спрямованого на соціалізацію особистості, дає можливість установити фактори, які впливають на його ефективність. До них належать біологічний (рівень активності, сприйняття нових ситуацій, людей, інтенсивність реакцій, здатність до адаптації) та соціальний, який містить у собі вплив життєвих середовищ: сім'ї, дитячого садка, школи, позашкільля, колективу ровесників.

З урахуванням цих факторів, а також вікових особливостей підлітків, процесів, що зумовлюють якісні зміни їх життєвої діяльності (стиль виховання в сім'ї, узгодженість вимог та виховних дій між родиною та школою, природовідповідність змісту та форм виховання, навчання та розвитку, вироблення потреби в комунікаціях, самосприйняття та самооцінка, творча активність) й має вибудовуватися сучасний освітній простір.

Простір – це педагогічне явище, яке акумулює потенціал сім'ї та навчального закладу, інтегрує різноманітні впливи на особистість з боку інших соціальних інститутів з метою усунення будь-яких

перешкод, ускладнень процесу соціалізації особистості. Сутність інноваційних змін, які можуть настати внаслідок розбудови такого освітнього простору, полягає у формуванні готовності дитини, підлітка, юнацтва до взаємодії з соціумом, тобто простором у широкому соціальному значенні.

Тому, об'єктами змін в освітньому соціалізуючому просторі можуть бути:

- зміст освіти (варіативна частина, збагачена громадянськими та соціалізуючими курсами, факультативами);
- нетрадиційні форми оцінювання (рейтингове, автентичне, творче);
- форми організації освітнього процесу (дистанційні, інклюзивна освіта, самоосвіта);
- управлінська діяльність (корпоративна культура, аксіологічний, синергетичний, акмеологічний підходи, лідерство в освіті, самоврядування);
- зміст виховання (громадянська освіта й виховання, ціннісні ставлення, профорієнтація);
- співпраця з соціумом (родинно-шкільне виховання, взаємодія з соціальними інститутами, органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, виробнича сфера, ринок праці);
- співпраця з науковими, науково-методичними установами (додаткова професійна освіта, набуття спеціальних компетентностей, експериментальна робота, висвітлення й передача перспективного педагогічного досвіду тощо).

Слід зазначити, що для визначення напрямів, змісту, видів діяльності та сфер спілкування особистості в освітньому соціалізуючому просторі має значення вибір підходів до процесу соціалізації дитини.

Одним з них є особистісно-ціннісний підхід, який не лише забезпечує культивування гуманістичних орієнтирів і ставлень, які втілюють загальнолюдські, національні та особистісні цінності духовного життя людини, суспільства та становлять одну з його сутнісних основ, а, насамперед, визнає особистість найвищою цінністю, навколо якої ґрунтується решта суспільних пріоритетів. Тому духовними орієнтирами освіти визначаються самостійність особистості, її здатність до самореалізації, її творча активність, що є основою демократичного громадянського суспільства, фактором розвитку і духовно-моральної збалансованості ринкових відносин, у яких молодим людям так чи інакше прийдеться жити в найближчі десятиліття.

Континіумний підхід, за якого освіта розглядається як єдність процесів навчання, виховання, саморозвитку, соціалізації, тобто єдності всіх процесів, що впливають на становлення особистості. Слід зауважити, що умовний ступінь їх узгодженості та взаємозв'язку визначається такими чинниками:

- взаємообумовленість фізичного та психічного розвитку дитини;
- соціальна спрямованість виховання;
- взаємозв'язок особистості та близького оточення;
- взаємозалежність особистісного мотиваційного поля (мотиви, потреби, інтереси) та соціальних установок.

Тому ознакою успішності процесу соціалізації особистості підлітка є його готовність взаємодіяти з соціумом.

Нами виділяються три шляхи формування цієї ознаки:

- перший шлях, коли дорослі самі формують ті чи інші життєві компетентності підлітків у практиці особистісних взаємовідносин;
- другий – набуття життєвого досвіду відбувається в стосунках з ровесниками;
- третій – одночасно і в стосунках з дорослими, і в стосунках з однолітками.

Готовність підлітка взаємодіяти з соціумом є умовним показником його позитивної соціалізації та визначається за такими критеріями:

- а) суспільно ціннісна спрямованість;
- б) свідомо соціальна поведінка;
- в) соціально-психологічні компетентності, які формуються в ході засвоєння особистістю системи спілкування та через включення в суспільну діяльність.

Доведено, що на ефективність формування готовності підлітка взаємодіяти з соціумом впливають такі чинники освітнього простору:

- інтеграція виховного та навчального процесів, психолого-педагогічна служба;
- учнівське самоврядування;
- взаємодія сім'ї, школи, місцевої громади;

- засоби – рідна мова, культура, позитивний приклад батьків, родинні цінності, традиції, ідеали, спільна праця, державницько-громадський характер управління освітнім закладом.

На разі набуває великої значущості діяльнісно-комунікативний підхід, що сприяє встановленню партнерських відносин між усіма учасниками виховного процесу. Це значною мірою також вплине на формування у підлітків, учнівської молоді таких компетентностей: соціальних, комунікативних, полікультурних, самоосвітніх, ціннісно-утворювальних. З метою мотивації особистості до соціально значущої діяльності, підвищення соціальної активності школярів бажано програму позакласної виховної роботи вибудувувати на основі проектно-рольового підходу.

У свою чергу синергетичний підхід спонукає дорослих до надання дитині якнайбільше можливостей для самореалізації в межах соціокультурних норм. Здебільшого ці можливості мають багато в чому випадковий характер, тому завданням освіти є залучення особистості до соціального та духовного шляху саморозвитку.

Не менш важливим є середовищний підхід – створення системи потрібних освітніх умов з метою збагачення освітнього простору, який сприятиме засвоєнню особистістю її соціально значущих способів діяльності. У контексті соціалізації одним із таких способів є культура мислення особистості як вищий ступінь пізнання наукової картини світу, який передбачає усвідомлення протиріч, які виникають у суспільних відносинах, їх творчого вирішення на основі усвідомлення відповідності чи невідповідності нового потребам та інтересам людини. Це сфера її духовного життя, що відтворює її ціннісну орієнтацію, закріплену в мотивах, знаннях, уміннях, навичках, у зразках і нормах поведінки, та забезпечує прийнятність їх новим ідеям, готовність і здатність до підтримки та реалізації нововведень у всіх сферах життя [2]. Тому логічно постає питання про забезпечення такого типу організації навчально-виховного процесу, що орієнтується на створення готовності особистості до швидко зростаючих змін у суспільстві, готовності до невизначеного майбутнього за рахунок розвитку здібностей до творчості, до різноманітних форм мислення, а також до здатності до співпраці з іншими людьми.

Висновки з дослідження. Характерними рисами інноваційних освітніх технологій XXI століття є формування в учнів здатності до розуміння нових, незвичайних ситуацій, прогнозування майбутніх подій, оцінки наслідків прийнятих рішень і, більше того, навіть до створення можливого і бажаного майбутнього. Не менш важливим є і розвиток в учнів соціальної активності шляхом їх участі у найважливіших видах діяльності, особистого впливу на прийняття локальних та глобальних рішень, здатності бути ініціативним [9]. Отже, завдання формування і розвитку інтелектуальної, соціально компетентної особистості, здатної до творчості, такої, яка має вміння і навички певної діяльності – одна з характеристик освітнього соціалізуючого простору.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Дорошенко К. Г. Виховання гуманістичного ідеалу старших підлітків у позакласній діяльності: Автореф. дис канд. пед. наук 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2003. – 20 с.
3. Пометун О. І. Молодь обирає дію: соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований зб. – К.: Вид. «Департамент», 2003. – С. 327-333.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002.- 192 с.

Аханкіна А. О.,
практичний психолог

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ СОЦІОБУТТЯ ВИХОВАНЦІВ

Стаття присвячена аналізу проблеми індивідуалізації соціобуття вихованців. Представлено визначення дефініції «індивідуалізація» як активного пристосування до особистісних особливостей. Розглянуто організаційні умови, які забезпечують процес індивідуалізації.

Ключові слова: індивідуально-орієнтований підхід, соціалізація, саморозвиток, самоставлення,

освітнє середовище.

Постановка проблеми. Існуюча на сьогоднішній день тенденція перегляду основних цілей і змісту освітнього процесу переносить акцент на особистість дитини, на уважне і дбайливе ставлення до її внутрішнього світу; з'являється об'єктивна необхідність організації такого підходу, основним орієнтиром якого повинна з'явитися індивідуальність дитини, її цілісний розвиток. Особливої актуальності у зв'язку з цим набуває ідея індивідуально-орієнтованого підходу до вихованців, які найчастіше перебувають у важкій життєвій ситуації.

Розвиток принципу індивідуальності у вітчизняній педагогіці можна умовно розділити на три етапи: від розробки принципу індивідуального підходу в навчанні до розвитку його в принцип індивідуалізації навчальної діяльності, а потім до формування цілісної педагогічної концепції особистісно-орієнтованого навчального процесу. Перші два етапи пов'язані з необхідністю врахування індивідуальних особливостей вихованців в процесі навчання, на третьому етапі акцент у змісті та організації освітнього процесу переноситься на особистість дитини.

Безумовно, можливість більш глибокого осмислення принципу індивідуальності з'явилася і в зв'язку з переглядом основних цілей і змісту всього освітнього процесу: від необхідності високоякісного вивчення кожним вихованцем загальноосвітніх предметів до включення процесу навчання в буття дитини через цінності переживань, відносин, творчості. Метою індивідуально-орієнтованого підходу до вихованців є надання педагогічної підтримки, відповідальності і впевненості у власних силах в набутті особистісного сенсу шляхом пізнання себе через цінності творчості, цінності переживання, цінності відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. На визначальну роль середовища у вихованні та навчанні ще в першій половині ХХ століття звертали увагу Л. Виготський, Г. Костюк, Д. Леонт'єв, А. Макаренко, М. Монтессорі, С. Шацький. Різні аспекти взаємодії людини і середовища досліджували І. Бех, О. Безпалько, О. Будник, Є. Голобородько, І. Добрянський, А. Капська, А. Каташов, Т. Кравченко, О. Коваленко, Г. Лаврент'єва, С. Литвиненко, Ю. Мануйлов, А. Мудрик, С. Смолук, М. Фіцула та інші.

У психолого-педагогічних працях, зокрема співробітників Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (І. Бех, О. Мельник, К. Чорна та інші), підкреслено актуальність виховання особистості, визначено концептуальні основи цього процесу, наголошено на необхідності формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активною за формою та моральною за змістом життєвої позиції [7].

Л. Романкова зазначала, що побудова виховного простору – це єдина можливість для гармонійної єдності між індивідуальною свободою самореалізації особи і проблемами її прояву в суспільстві, коли особисті інтереси знаходять успішне застосування в житті особистості й не суперечать громадському благу, а доповнюють і сприяють його процвітанню [5, с. 96].

Метою статті є теоретичне обґрунтування важливості процесу індивідуалізації як засобу, що сприяє усвідомленню підростаючим поколінням своєї відмінності від інших.

Виклад основного матеріалу. Значна роль у вихованні, соціальному становленні, розвитку особистості належить закладам позашкільної освіти. Саме позашкільна освіта є найбільш мобільною ланкою освіти України, що, з одного боку, відповідає державним інтересам, соціальному замовленню, з іншого, – забезпечує задоволення потреб особистості в соціальному самовизначенні та творчій самореалізації.

Розуміння людини як автономної істоти, здатної до перетворення себе й оточуючого світу, не означає її відокремленості від тих явищ і процесів, що відбуваються у оточуючій дійсності. У кожній людині індивідуальні й соціальні сутнісні сили представлені різним чином, що не заперечує значущості цих «складових». Одним із сутнісних педагогічних завдань сьогодні можна вважати забезпечення педагогічними засобами максимального розкриття й реалізації індивідуальних здібностей і потреб людини в контексті сформульованих суспільством цілей і морально-етичних меж [6, 8].

Враховуючи вищезазначене, одним із перспективних напрямів в системі освіти і позашкільної роботи є пошук шляхів, які забезпечать інтеграцію різних видів діяльності освітнього процесу, спрямованого на розвиток особистості дитини. Це передбачає існування між дорослими і дітьми відносин співробітництва і партнерства, націлює педагогів на творче ставлення до своєї діяльності, формує у них потребу до постійного розвитку і самостворення.

На думку Л. Виготського, становлення особистості є процес соціалізації людини, який полягає в

освоєнні родової, суспільної сутності; це освоєння завжди здійснюється в конкретно-історичних обставинах життя людини.

Результатами соціалізації є становлення Я-соціального, особистісного, що володіє досвідом різноманітних соціально-комунікативних дій, ролей, норм, правил і способів поведінки і діяльності в суспільстві [1].

І. Бех підкреслював, що індивідуалізацію доцільно розуміти як діяльність педагога і самого вихованця щодо розкриття, зберігання і розвитку одиничного, своєрідного, особливого, що зумовлене природою чи свідомо набуто в індивідуальному досвіді. З огляду на це в центр усіх процесів, які охоплюються виховним простором, необхідно поставити вихованця з його інтересами і здібностями, життєвим досвідом і потребами, активністю і самостійністю. У цьому й полягатиме сутність індивідуального підходу як орієнтації на індивідуально-психологічні особливості вихованців, включення у роботу з ними спеціальних способів і прийомів, відповідних їхнім індивідуальним особливостям [2].

Індивідуалізація – це основа становлення індивідуального, внутрішнього сутнісного Я. Вона повинна бути спрямована не тільки на розвиток уявлень про себе, самооцінки, індивідуальних дій як складових Я, але і на формування у дітей умінь застосовувати їх для вирішення соціальних завдань. Індивідуальність – цілісне психічне утворення людини, що виникло як результат рефлексування, самосвідомості своїх особистісних властивостей, внаслідок чого виникає особливий унікальний спосіб функціонування особистості. Завдяки такій індивідуальності людина стає унікальним і єдиним у своєму роді, а не ще однією людиною серед безлічі інших людей.

Основою забезпечення якості освіти і виховання є освітнє середовище, тобто сукупність матеріальних засобів, духовних цінностей і міжособистісних відносин. Освітній простір закладу позашкільної освіти – це ті умови, які здійснюють прямий і непрямий вплив на всебічний розвиток дитини, враховують її вікові та потенційні особливості, стан її фізичного і психічного здоров'я, успішність її подальшої освіти, а також на діяльність всіх учасників освітнього процесу.

Необхідно зазначити, що проєктуючи освітній простір закладу позашкільної освіти, важливо створити умови для фізичного комфорту дитини, її естетичного розвитку, створення душевного благополуччя. Єдиний освітній простір визначається як система надання особистості різних умов для самовиховання, саморозвитку і навчання різного рівня, в якій вбудовується спадкоємність між різними типами установ, змісту освіти та організації його освоєння вихованцями.

Для забезпечення індивідуалізації важливо правильно визначити сферу розвитку, в якій буде здійснюється супровід і будуть створені можливості для здійснення вихованцем ініціативних відповідальних дій і поступової передачі відповідальності за розвиток в даній сфері самій дитині.

Соціалізація та індивідуалізація – це процес взаємозв'язків, взаємопереходів між уявленнями, відносинами, поведінкою соціальної та індивідуальної спрямованості. У зв'язку з цим, як і раніше актуальним залишається принцип ампліфікації, введений А. Запорожцем – повноцінне проживання дитиною всіх етапів дитинства. Для цього необхідно створити сприятливу соціальну ситуацію розвитку, так як в даному принципі закладені і індивідуальні особливості і схильності, що в стандарті зазначено як індивідуалізація освіти [4].

Індивідуалізація – процес створення і усвідомлення індивідом власного досвіду, в якому він проявляє себе як суб'єкт власної діяльності, вільно визначає і реалізує власні цілі, добровільно покладає на себе відповідальність за результати своєї діяльності. [3, с. 54]. Індивідуалізація пов'язана зі становленням і розвитком своєї життєвої позиції, способу поведінки, способу життя, формуванням свого способу дії, з урахуванням свого темпу і ритму життєдіяльності, накопичення своїх досягнень. Важливо відзначити, що індивідуалізація пов'язана не стільки з засвоєнням, скільки з пізнанням, дослідженням, спробами, перевіркою і вибором.

При виборі сфери важливо враховувати:

- вік дитини, якій визначаються вікові завдання соціалізації в сфері діяльності, спілкування та самосвідомості;
- життєву ситуацію вихованця і пов'язані з нею завдання соціальної адаптації в період початкового перебування дитини в установі;
- розумовий розвиток і пов'язані з ним завдання адаптації методичних і дидактичних засобів супроводу: готовність фахівців, що працюють з дитиною, передати йому відповідальність за саму себе в цій сфері;

– залежність досягнення результату не тільки від дій дитини.

Соціальні відносини складаються між дорослими і дітьми, а також у дітей один з одним, сприяють формуванню внутрішніх якостей і утворень, необхідних для адаптації та інтеграції.

Чи створені в середовищі організаційні умови, що забезпечують індивідуалізацію, визначається відповідями на наступні питання:

- які є можливості для розвитку вихованця в обраній сфері, в якій формі вони представлені для вихованця;
- як забезпечується надмірність можливостей для вихованця;
- яким образом вихованець дізнається про всі наявні можливості для свого розвитку в обраній сфері;
- як організований процес вибору вихованцем прийнятних для себе форм діяльності;
- як сам вихованець може змінювати форми і зміст діяльності в обраній сфері, переходити від однієї до іншої;
- які є форми для командної роботи вихованців;
- в якій формі і з ким вихованець може обговорювати свої проблеми вибору.

Висновки. Отже, індивідуалізація в освітньому процесі – це система засобів, яка сприяє усвідомленню підростаючою особистістю своєї відмінності від інших: своїх способів досягнення культурних цінностей та міжособистісної взаємодії для успішного входження у світ духовності і гідного життя у ньому.

Дитина повинна оволодіти вмінням вчитися, жити в мирі з самим собою, отримати навички самостійності і групової взаємодії.

Саме в дитинстві формуються основні якості особистості, ключові соціальні навички – полікультурність, повага до інших людей, прихильність до демократичних цінностей, здорового і безпечного способу життя, формування здібностей самостійно і творчо освоювати (і перебудовувати) нові способи діяльності в будь-якій сфері людської культури.

Література

1. Авдулова Т. П. Создание развивающего пространства социализации и индивидуализации дошкольников. Справочник старшего воспитателя дошкольного учреждения. 2014. № 8. С. 7-11.
2. Бех І. Д. Виховний простір: організаційно-змістові орієнтири. Гірська школа українських Карпат. 2013. №10. С. 3-14.
3. Бокова И. Н., Чуева Г. Л. Гармонизация процессов адаптации-индивидуализации как условие успешной интеграции ребенка в социальное пространство дошкольного образовательного учреждения. Проблемы социализации и индивидуализации личности в образовательном пространстве. Часть 1: сборник материалов Международной научно-практической конференции (отв. ред. И. П. Ильинская. Белгород: ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2018. 318 с.
4. Запорожец А. В. Научная концепция исследований НИИ дошкольного воспитания АПН СССР. Психолог в детском саду. 2000. № 2-3.
5. Романкова Л. М. Виховний простір вищого навчального закладу як чинник становлення особистості майбутнього фахівця. Актуальні проблеми філософії та соціології. № 11, 2016р. 94-98 с.
6. Ромм Т. А. Социальное воспитание : эволюция теоретических образов. Новосибирск : Наука; изд-во НГТУ. 2007. 380 с.
7. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. <http://www.ipro.if.ua/>

Аханкіна А.О.,
практичний психолог

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті подано психологічний аналіз сутності понять «соціалізація», «соціалізація особистості», «соціальна адаптація». Виокремлено ознаки, стадії та чинники соціалізації особистості. Охарактеризовано основні сфери соціалізації. Акцентовано на умовах успішної соціалізації та методах діагностики.

Ключові слова: соціалізація, соціалізація особистості, соціальна адаптація, умови успішної соціалізації.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні соціалізація особистості стає психолого-педагогічною проблемою, розв'язання якої є найважливішим чинником оптимального розвитку окремої особистості й суспільства в цілому. Оскільки, тільки соціально прийнятна соціалізація надає можливість особистості повноцінно існувати в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Дослідженням різних аспектів процесу соціалізації особистості займалися такі вчені: Н. Андреїнкова, С. Белічева, Р. Бернс, М. Варій, А. Валлоном, Є. Весна, Р. Гідінгс, Г. Дворецька, Е. Дюркгейм, Ван Женнец, Л. Кольберг, І. Кон, С. Литвиненко, А. Маслоу, В. Марков, Н. Мойсюк, В. Москаленко, В. Мухіна, Г. Олпорт, Б. Паригін, Ж. Піаже, А. Ребер, К. Роджерс, А. Сухов, Н. Смелзер, Г. Тард, В. Ядов, В. Ямницький та ін.

Помітний внесок у дослідження соціалізації особистості зробили й такі відомі українські вчені, як Є. Головаха, Т. Говорун, О. Злобіна, Н. Лавриченко, В. Москаленко, Л. Сокурянська та ін.

Мета статті полягає в дослідженні психологічних аспектів соціалізації особистості як одного з ключових процесів становлення індивіда як суб'єкта соціальних відносин.

Виклад основного матеріалу. Автором терміна «соціалізація» є американський соціолог Франклін Р. Гіддінгс, який у 1887 році в книзі «Теорія соціалізації» використав його в значенні, близькому до сучасного, – «розвиток соціальної природи або характеру індивіда» та «підготовка людського матеріалу до соціального життя» [6, с. 22].

Цей процес завжди був у центрі уваги філософів, психологів, педагогів та письменників, а в останній третині ХІХ ст. почав інтенсивно досліджуватися зарубіжними соціологами і соціальними психологами.

Необхідно зазначити, що процес соціалізації особистості відбувається у конкретному середовищі, тобто у сфері соціалізації, під якою у психології розуміють середовище дії, в якому відбувається процес розширення та примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом, становлення його як особистості.

Основоположник наукової соціальної психології Б. Паригін тлумачить соціологію як «багатогранний процес олюднення людини, який містить і біологічні передумови, і саме входження індивіда в соціальне середовище й передбачає соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, містить предметний світ і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав і обов'язків і т. ін., активну перебудову навколишнього світу, зміну і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонійний розвиток» [1].

І. Кон, наголошує: «Соціалізація – це сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає змогу йому функціонувати як повноправному члену суспільства. Соціалізація включає в себе не тільки усвідомлені, контрольовані, цілеспрямовані впливи, але й стихійні, спонтанні процеси, що так чи інакше впливають на формування особистості» [3].

У соціальній психології соціалізація особистості практично ототожнюється із соціальною адаптацією в широкому її розумінні.

Соціальна адаптація є інтегративним показником стану людини, який віддзеркалює її можливості виконувати певні біосоціальні функції:

- адекватне сприйняття соціальної дійсності і власного організму;
- адекватну систему взаємин і стосунків з оточенням;
- спроможність до праці, навчання, дозвілля; здатність до самообслуговування і взаємообслуговування в сім'ї та колективі;
- адаптивність поведінки відповідно до ролевих очікувань інших.

Здійснений нами психологічний аналіз трактування категорії соціалізації у різноманітних лексикографічних джерелах дав змогу виокремити найістотніші її ознаки, які формують дефініцію: тип соціального процесу; процес засвоєння цінностей, норм, правил; оволодіння соціальними ролями і функціями; оволодіння знаннями, навичками соціальної поведінки, соціальної дії, взаємодії; засвоєння правил взаємодії у соціальних відносинах; вироблення соціальних ціннісних орієнтацій; оволодіння системою механізмів, форм і методів функціонування особистості в суспільстві; у сукупності – це процес становлення людини як особистості, здатної здійснювати життєдіяльність у суспільстві.

Нами було розглянуто і соціальні основи соціалізації особистості у публікаціях Н. Смелзера. Автор наголошує, що *для успішної соціалізації необхідна дія трьох чинників:*

- 1) очікування;

- 2) зміни поведінки;
- 3) прагнення відповідати цим очікуванням.

На його думку, *процес формування особистості, відбувається на трьох різних стадіях:*

- 1) стадії наслідування і копіювання дітьми поведінки дорослих;
- 2) ігрової стадії, коли діти усвідомлюють поведінку як виконання ролі;
- 3) стадії групових ігор, на якій діти навчаються розуміти, що від них очікують групи людей [5].

Традиційно процес соціалізації особистості розділяється на три етапи.

Перший етап – родинно-шкільна соціалізація. Період співпадає з дошкільним, позашкільним та шкільним віком, відповідно, навчання та виховання, розглядаються як провідні засоби соціалізації особистості. Саме у такий спосіб забезпечується засвоєння дитиною нормативної сфери соціальних цінностей, основ суспільної моралі, необхідних соціальних знань та навичок громадської поведінки.

Другий етап – професійно-трудова соціалізація – входження і закріплення індивіда в трудові колективи. Професійно-трудова соціалізація не вичерпується входженням у світ професійної діяльності, а її дійсним змістом, все ж таки, є особистісне прийняття та утвердження суспільних цінностей і становлення ціннісно-сислової сфери особистості.

Третій етап – пост-трудова соціалізація – пенсійний та похилий вік життя людини. Соціальна функція людей похилого віку – на суспільному рівні доповнити виховний і педагогічний вплив на підростаючі покоління. За рахунок цього психологічно-суспільний вимір соціалізації отримує певну завершеність.

Необхідно зазначити, що *соціалізація особистості відбувається в трьох основних сферах:*

- діяльність;
- спілкування;
- самосвідомість.

Так, у *сфері діяльності*, особистість виражає себе як суспільний індивід, проявляє особистісні смисли, виявляє самостійність, ініціативу, творчість та професіоналізм, засвоює нові види активності.

Наступною, психологія виділяє *сферу спілкування* як специфічну форму діяльності і як самостійний процес взаємодії, необхідний для реалізації інших видів діяльності особистості, адже, саме спілкування на різних етапах життєвого шляху стає основним каналом соціалізації особистості. Водночас, спілкування визначається як найважливіша соціальна потреба, без реалізації якої уповільнюється, а іноді і зовсім припиняється формування особистості. Соціалізація особистості поза комунікацією, без співпраці й діалогу, без взаємодії та сприйняття людьми один одного не можлива. Саме завдяки спілкуванню відбувається поглиблене розуміння себе та інших учасників комунікативного процесу, збагачення змісту взаємодії та сприйняття людьми одне одного.

Третьою сферою соціалізації особистості є *самосвідомість* – передбачає становлення «Я-концепції» індивіда як динамічної системи уявлень людини про себе, установок, спрямованих на себе. До неї входять: образ «Я» – усвідомлення особистістю власних фізичних, інтелектуальних та інших якостей; самооцінка, потенційна поведінкова реакція, тобто ті конкретні дії, які можуть бути викликані образом «Я» та самооцінкою [2]. Особистість засвоює соціальний досвід, здійснюючи вибір лінії поведінки, зіставляючи зовнішнє та внутрішнє, суб'єктивне та об'єктивне.

До базових умов успішності соціалізації особистості зараховуємо такі:

- стан психічного здоров'я особистості;
- наявність емоційно-комфортної атмосфери в освітньому середовищі;
- створення сприятливих умов для протікання процесу соціалізації особистості, зокрема для забезпечення психологічного комфорту в колективі;
- забезпечення тісної взаємодії педагогів і батьків;
- організація психолого-педагогічного моніторингу динаміки показників здоров'я, виховання і розвитку дітей;
- побудова відносин партнерського співробітництва і готовності працювати в соціально-орієнтованому процесі [4, с. 216].

Для психолого-педагогічної діагностики соціалізації особистості радимо використовувати різні методи, наприклад:

- спостереження;

- бесіда;
- анкетування;
- тренінг;
- рольова гра;
- відкрите заняття, позакласний захід та ін.

Проведення такої діагностики, загалом, дозволяє з'ясувати особливості родинного виховання, окреслити план роботи, використовуючи індивідуальні форми: бесіди, групові консультації, батьківські збори, засідання круглого столу.

Висновки. Отже, соціалізація особистості передбачає активні зв'язки із соціумом, що створює тенденції для соціальної взаємодії та активної творчої діяльності людини, розвитку її соціальної активності, в якій виражається та реалізується рівень її соціальності, глибина та повнота соціальних взаємин.

Література

1. Горностай П.П., Слюсаревський М.М., Татенко В.О., Титаренко Т.М., Хазратова Н. В. та ін. Основи соціальної психології: підручник для закладів вищої освіти. Київ : Талком, 2018. 580 с.
2. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник. Тернопіль : Економіна думка, 2004 р. 310 с.
3. Козирев М.П. Соціологія: Навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 440 с.
4. Литвиненко С.Я. Дитина і середовище: проблеми взаємодії / С.Я. Литвиненко, В.М. Ямницький // Оновлення змісту та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. – Рівне : РДГУ, 2002. – Вип. 22. – С. 216-219.
5. Мейжис І.А. Соціологія особистості: навч. посібник для студентів факультетів соціології університетів. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 204 с
6. Giddings G. The Theory of Socialization. – 1897. – №. 8-22.

Брусенко А.С.,

канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)

Трубник І.В.,

канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)

СОЦІАЛЬНИЙ ТЕАТР ЯК ГУРТКОВА РОБОТА З МОЛОДДЮ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

У статті розглядається проблема використання театральної діяльності в виховному середовищі територіальної громади. Описано гурткову роботу з театральної діяльності з молоддю. Сформульована низка характеристик роботи театрального гуртка та основні етапи його роботи.

Ключові слова: *театральна діяльність, соціальний театр, гурткова робота, театральный гурток.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Гурткова робота з молоддю у територіальній громаді є актуальною формою соціальної роботи у багатьох країнах. Виходячи з пропозицій та побажань молодих людей обирається напрям діяльності, форми роботи та організації гурткової роботи. Така робота сприяє поглибленню знань та умінь молодих людей .в тій чи іншій сфері.

Одним і напрямів гурткової роботи з молоддю є соціальний театр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. У більшості сучасних публікацій аналізується досвід самодіяльних молодіжних соціальних театрів, які діють у різних містах країни. Науковці та педагоги-практики досліджують і висвітлюють різні аспекти гурткової театральної діяльності, а саме: соціальний театр як інструмент налагодження діалогу між різними спільнотами (Д. Виставкіна [2]), соціальний театр як засіб формування культурно-мистецької компетентності молоді (М. Каранда [3]), особливості застосування технології вуличного соціального театру у

мобільній соціальній роботі (О. Пюра [4]) та ін., але багато аспектів, пов'язаних зі змістом, методами та формами роботи театрального гуртка потребують подальшого вивчення.

Мета статті – охарактеризувати роботу соціального театру як гурткової діяльності з молоддю у територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо театральну діяльність, як один із компонентів виховного середовища в територіальній громаді. Виховні можливості театральної діяльності досить широкі та різноманітні. Під час участі в ній, молоді люди глибше пізнають та аналізують навколишній світ; мають змогу, граючи певну роль, поринути у різноманіття образів, думок та поглядів, що є основою толерантності та терпимості до інших людей. Репліки, що висловлюються, потребують чіткості, зрозумілості та ясності мовлення.

Також необхідно пам'ятати, що театральна діяльність дозволяє формувати досвід соціальних навичок поведінки завдяки тому, що будь-який матеріал для театральних постановок (твори художньої літератури, сценки соціальної спрямованості) завжди має моральну спрямованість (дружба, доброта, чесність, порядність тощо) і саме під час підготовки театрального дійства, обговорення ролей та мізансцен є потреба висловлення своєї власної точки зору, ставлення до добра і зла, оцінки поведінки героїв.

Участь у театральній діяльності здійснює вплив на різні сфери розвитку, а саме:

1) у сфері пізнавального розвитку:

- розвиток різнобічних уявлень про дійсність та життя в суспільстві;
- забезпечення взаємозв'язку конструювання з театралізованою грою для розвитку просторових уявлень, творчості, інтелектуальної ініціативи;
- розвиток пам'яті, уяви, уміння планувати свої дії для досягнення результату;

2) у сфері соціального розвитку:

- формування позитивних стосунків в процесі спільної діяльності;
- виховання естетичних способів спілкування та взаємодії відповідно до норм і правил життя в суспільстві;
- розвиток емоційності та жвавості;

3) у сфері естетичного розвитку:

- розвиток таких форм уяви, в основі яких лежить інтерпретація літературного образу;
- залучення до спільної діяльності з моделювання елементів костюма, декорацій, атрибутів;
- створення виразного художнього образу;
- розвиток просторової уяви як основи проектного мислення, творчого задуму, прогнозування результату;
- організація колективної роботи при створенні багатofігурних сюжетних композицій;
- навчання самостійному знаходженню прийомів зображення, матеріалів;

4) у сфері розвитку рухів:

- узгодження дій і мовлення яке їх супроводжує;
- розвиток вміння втілювати в творчому русі настрій, характер, і процес розвитку образу під час дійства;
- підтримка становлення музично-рухової імпровізації в етюдах, виразного виконання основних видів рухів.

Для розвитку вищезазначених умінь та особистісних якостей доцільно залучати молодих людей до участі у роботі театрального гуртка.

Перш за все розглянемо визначення поняття «гурток». Так у довідковій літературі гурток визначається як: «організація осіб, об'єднаних для спільної діяльності, спільних занять і т. ін.». Закон України «Про позашкільну освіту» дає наступне визначення: «гурток – це об'єднання вихованців, учнів і слухачів відповідно до їх нахилів, здібностей, інтересів до конкретного виду діяльності з врахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я» [1].

Досвід роботи молодіжного театрального гуртка дозволив визначити деякі його характеристики:

- театральний гурток виступає потужним засобом комунікації;
- гурткова організація роботи дає змогу проявити творчі здібності кожному учаснику.

При роботі театрального гуртка виникає необхідність у створенні задуму, його творчого вибудовування, написанні сценарію, продумуванні декорацій, одягу, саме під час цієї роботи кожен учасник має змогу проявити себе, свій потенціал, відчути відповідальність за свою роботу;

- театральний гурток активізує творчу діяльність;
- участь в роботі театрального гуртка дозволяє познайомити з основами артикуляційної гімнастики, з основами тренування голосних і приголосних звуків, з мовними та немовними засобами виразності.

Робота театрального гуртка здійснюється за програмою, яка визначає мету та завдання діяльності гуртка.

Робота у театральному гуртку включає в себе три етапи:

1. На першому етапі учасники знайомляться з п'єсою, відбувається розподіл ролей з урахуванням побажань самих учасників, здійснюється вибір костюмів і декорацій, обмірковування музичного оформлення та танцювальних композицій. Ця підготовча робота передбачає творчість учасників при повній їх ініціативі. Молоді актори можуть працювати в парах, невеликими групами, доповнюючи і коригуючи свою роботу вдома.
2. На другому етапі відбувається аналіз результатів спільної діяльності, і відбір роботи тих учасників, які є найбільш виразними, цікавими, вдалими. У результаті цієї роботи формуються уміння планувати, координувати свою діяльність і об'єктивно оцінювати результати спільної творчої праці.
3. Подальша робота спрямована на досягнення кінцевого результату – показ спектаклю. Робота проходить в процесі позааудиторної роботи, програма якої має бути підпорядкована творчим завданням та вправам, що відповідають завданням спектаклю. Завершальним етапом є попереднє програвання спектаклю, де учасники мають змогу оцінити як результати своєї роботи, так і інших при внесенні правок і змін.

В постановках соціального театру порушуються важливі для суспільства теми. Це театр імпровізацій, який передбачає інтерактив з глядачами.

Роботу гуртка слід починати з підготовки невеликих за обсягом театральних ігрових сценок (наприклад, «Вживання алкогольних напоїв: за і проти», «Вибори в країні Сподіванія», «Збережи життя», «Ти хотів такої свободи?», «Знайдемо вихід разом» та ін.), потім можна переходити до постановки п'єс (наприклад, «Наближаємо майбутнє», «Ось який я «громадянин!», «Світла душа», «Куди веде дружба з алкоголем» та ін.).

Результатами гурткової театральної роботи є культурне збагачення особистості, її духовне зростання, розвиток та поглиблення смаків, пізнання самого себе, шляхом порівняння себе з іншими.

Висновки. Театральна діяльність – інтегрована форма освіти, яка є динамічною і варіативною формою організації освітньо-виховного процесу, спрямованою на навчання, виховання, розвиток, яка вимагає не встановленого нормативу часу і вільного вибору місця проведення та володіє властивостями цілеспрямованої освітньо-виховної та дозвілевої діяльності.

Література

1. Закон України «Про позашкільну освіту»: чинне законодавство зі змінами та допов. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2021. 32 с.
2. Виставкіна Д. Соціальний театр як інструмент налагодження діалогу між різними спільнотами. Діалог: Медіастудії. 2019. № 25. С. 33-41
3. Каранда М.В. Соціальний театр як засіб формування культурно-мистецької компетентності молоді. Матеріали науково-практичної конференції «Другі Ушинські читання: українська освіта і культура в історичному розвитку та в умовах викликів інформаційного суспільства» (29-30 травня 2018 р.). Чернігів: Вид-во ЧОІППО ім. К. Ушинського, 2018. С. 96-98.
4. Пюра О.С. Особливості застосування технології вуличного соціального театру у мобільній соціальній роботі. Молодий вчений. 2016. № 12 (39) грудень.

Гриненко О.М.,

завідувач гуманітарно-науково-технічного відділу

Донецького ОПДЮТ,

кандидат педагогічних наук,

доцент

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто сутність і універсальні характеристики соціалізації особистості. Надано визначення понять «людина», «індивід», «особистість»; проаналізовано їх роль у суспільстві.

Охарактеризовано та проаналізовано вплив різних факторів на соціалізацію особистості, механізми та інститути соціалізації особистості.

Ключові слова: людина, індивід, особистість, соціалізація особистості, фактори соціалізації, агенти соціалізації, інститути соціалізації.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Людина — соціальна істота. З перших днів свого життя вона включається у соціальну взаємодію і в такий спосіб накопичує досвід спілкування, який з роками збагачує, осмислює і переосмислює. Цей досвід, суб'єктивно засвоєний, стає невід'ємною часткою особистості. Завдяки йому людина набуває своєї неповторності, а сам процес такого особистісного зростання лежить в основі її соціалізації.

Серед основоположних категорій сучасної педагогіки виділяються навчання, виховання, розвиток і освіта особистості. Категорія соціалізації входить в систему понять сучасної педагогіки, набуваючи все більш актуального значення, пов'язана з вирішенням широкого спектра проблем залучення кожного індивіда до найбільш значущих реалій навколишньої дійсності, до основ сучасної цивілізації, загальнолюдських і національних цінностей культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Сутність і різноманітні проблеми соціалізації досліджували Н. Голованова, А. Мудрик, В. Москаленко, Б. Паригін (загальна теорія соціалізації); Ю. Богінська, Б. Вульф, Н. Заверико, В. Іванов, О. Малахова, Е. Маньковська (соціалізація дітей шкільного віку); Л. Боса (соціалізація української молоді кінця XIX – початку XXI ст.); О. Василенко, А. Малько (соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти); Н. Головін, Н. Дембицька, В. Зінчук, Н. Ісхакова, Ю. Загородній, В. Курило, С. Савченко, (політична соціалізація); Л. Дябел, Г. Овчаренко, С. Савченко (соціалізація студентів і молоді) й ін.

Метою статті є визначення змісту понять «людина», «індивід», «особистість», «соціалізація», їх сутнісних характеристик, змістового й функціонального наповнення, а також аналіз впливу різних факторів на соціалізацію особистості, механізми та інститути соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Людина стає особистістю у процесі соціальної взаємодії. Такий процес отримав назву «соціалізація», а саме поняття стало досить широко вживаним у сучасних гуманітарних науках. Хоча його тлумачення має багато варіантів, які різняться концептуальними підходами в розумінні суті і змісту, повнотою їх розкриття і спробами фахівців у систематизації базових наукових категорій із його залученням [1, 3, 4, 6].

Говорячи про особистість, найчастіше мають на увазі окрему конкретну людину. Але крім поняття особистості існує ціла низка близьких понять: людина, індивід, особистість. У повсякденній мові ці поняття часто вживаються в одному і тому ж значенні, але в науці позначають різні речі. Тому ми коротко розглянемо визначення і відмінності цих понять.

Так, «людина» – це, насамперед, біологічна істота, яка наділена на відміну від інших тварин свідомістю й мовленням, здатністю працювати, оцінювати навколишній світ і активно його перетворювати. З іншого боку, людина – істота соціальна. Це найсуттєвіша ознака людини, оскільки суспільне життя і відносини, колективна трудова діяльність змінили і підкорили собі її природну індивідуальність.

Словом «індивід» позначається людина як одиничний представник чогось цілого (біологічного роду чи соціальної групи), тобто людина з усіма її характерними ознаками. Поняття «індивід» характеризує окрему людину. Індивід завжди є членом певної соціальної спільності (усвідомлює він це чи ні), що не скасовує його індивідуальності.

Поняття «особистість» слугує для характеристики соціального в людині. Особистість можна визначити як стійкий комплекс якостей, властивостей, які здобувають під впливом відповідної культури суспільства, конкретних соціальних груп, до яких належить людина або у життєдіяльність яких вона включена.

Формування цих якостей і властивостей багато в чому опосередковано біологічними особливостями індивіда. Однак вирішальна роль у процесі становлення особистості належить соціальному впливу, величезній кількості соціокультурних факторів, що вводять людину в соціальний світ. Кожна людина є особистістю, оскільки через систему своїх соціальних якостей вона виражає риси конкретного суспільства, соціальних груп та інших соціальних форм. Однак рівень розвитку особистості може бути різним.

Таким чином, головною характеристикою особистості виступає соціально типове, що

характеризує її включеність у суспільство, соціальні групи, організації, інститути тощо. З цієї точки зору *особистість розглядається*:

- за її участю в економічному житті, тобто увага звернена на трудову діяльність людини (інтерес до праці, його змісту, характеру, результату, установка на працю тощо);
- з погляду політичного життя цікавить, насамперед, людина-громадянин;
- включеність особистості в духовне життя розглядається крізь призму культури (хоча в інших випадках остання виступає як «мірило» особистості) [2, 5, 9].

Все це, становить умови буття особистості в суспільстві. Людина стає особистістю у процесі соціальної взаємодії. Такий процес отримав назву «соціалізація», а саме поняття стало досить широко вживаним у сучасних гуманітарних науках. Хоча його тлумачення має багато варіантів, які різняться концептуальними підходами в розумінні суті і змісту, повнотою їх розкриття тощо. Соціалізацію розглядають як процес соціального навчання, як результат соціальної взаємодії людей, як процес рольового тренування, як процес, за допомогою якого люди навчаються ефективно брати участь у соціальних групах тощо.

Тлумачення сутності поняття «соціалізація» має багато варіантів, які різняться концептуальними підходами в розумінні суті і змісту, повнотою їх розкриття тощо. Соціалізацію розглядають як процес соціального навчання, як результат соціальної взаємодії людей, як процес рольового тренування, як процес, за допомогою якого люди навчаються ефективно брати участь у соціальних групах тощо. *Враховуючи зазначене, соціалізація це:*

- процес, в ході якого дитина поступово перетворюється на особистість, яка розуміє і саму себе і довкілля, набуває знань і навичок, притаманних культурі, в якій він (або вона) народився;
- процес інтеграції індивіда у суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальні інститути, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально-значущі риси особистості;
- процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості;
- процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин;
- процес засвоєння індивідом знань, досвіду, норм і цінностей, включення його до системи соціальних зв'язків і відносин, необхідних для його становлення і життєдіяльності в даному суспільстві;
- способи формування умінь і соціальних установок індивідів, які відповідають їх соціальним ролям; процес становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі [1, 4, 5, 8].

У рамках нашого розгляду означеного поняття важливим є позиція С. Савченко, який розглядає соціалізацію як соціально-педагогічне поняття, яке відображає перебіг соціального формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі та невід'ємну частину цілісного освітнього процесу в усіх типах закладів освіти в системі освіти України.

Аналізуючи різні визначення соціалізації особистості, можна виокремити такі її *основні характеристики*:

- *формувальна* – особистість людини формується в процесі соціалізації, в результаті якої вона стає суспільною істотою;
- *культурно-соціальна* – зміст соціалізації особистості людини детермінується тими культурними цінностями та соціальними нормами, що функціонують у суспільстві, в якому вона живе;
- *адаптивна* – під час соціалізації людина адаптується до соціуму – середовища свого перебування, розвивається і функціонує згідно з його вимогами;
- *функціональна* – існує дві функції соціалізації: зовнішня, що забезпечує адаптацію людини до соціуму, та внутрішня, яка спонукає до саморозвитку, самореалізації і самоактуалізації особистості людини в цьому соціумі;
- *безперервності* – соціалізація є безперервним процесом, що здійснюється цілеспрямовано та стихійно і завершується лише зі смертю людини.

Оскільки соціалізація за своїм змістом – це процес становлення особистості, що починається з перших хвилин життя людини, то він здійснюється, як визначає Г. Андрєєва, у трьох сферах, загальною характеристикою яких є процес розширення, примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом:

1. У діяльності людина виражає себе як суспільний індивід, проявляє особистісні смисли, виявляє самостійність, ініціативу, творчість та професіоналізм, засвоює нові види активності. При цьому протікає ще три важливих процеси:

— *по-перше*, це орієнтування в системі зв'язків, що присутні в кожному виді діяльності і між її різними видами. Воно здійснюється через посередництво особистісних смислів, тобто означає вплив на кожную особистість важливих аспектів діяльності;

— *по-друге*, ідеться про центрування навколо головного, зосередження уваги на ньому і співвідношення до нього інших видів діяльності;

— *по-третє*, маємо на увазі засвоєння особистістю в ході реалізації діяльності нових ролей, осмислення їх значимості.

2. У сфері спілкування відбувається поглиблене розуміння себе та інших учасників комунікативного процесу, збагачення змісту взаємодії та сприйняття людьми одне одного. Отже, відбувається розширення та поглиблення стосунків, ураховуючи, що спілкування нерозривно пов'язане з діяльністю.

3. Сфера самосвідомості передбачає становлення «Я-концепції» індивіда, осмислення свого соціального статусу, засвоєння соціальних ролей, формування соціальної позиції, моральної орієнтації. Необхідно зазначити, що найголовніший факт при вивченні самосвідомості полягає в тому, що вона постає як розуміння особистістю себе у визначенні власної ідентичності. Інша властивість самосвідомості полягає в тому, що її розвиток у ході соціалізації – це процес контрольований, який визначається постійним набуттям соціального досвіду в умовах розширення діапазону діяльності і спілкування.

Отже, процес соціалізації може бути зрозумілим лише як єдність змін усіх трьох зазначених сфер. Вони, узяті в цілому, створюють для індивіда дійсність, в якій він діє, пізнає і спілкується, освоюючи не лише взаємини та форми діяльності найближчого мікросередовища, а й широкий спектр системи соціальних відносин. Разом із цим засвоєнням індивід вносить в неї свій досвід, свій творчий підхід. Тому немає іншої форми засвоєння дійсності, крім її активного перетворення.

Соціалізація – процес непростий, навіть суперечливий. У процесі розвитку індивід знайомиться як із усім людством загалом, і з окремими групами людей, мають свої власні правила, мети і установки. Тому фахівці виділяють такі *види соціалізації*: первинна, вторинна, перманентна.

Первинна соціалізація особистості починається з онтогенезу і закінчується приблизно після пубертатного віку. Це основний етап становлення. Саме в цьому віці індивід здатний прийняти величезну кількість інформації, обробити та зробити якісь набуті навички інстинктивними. У ній закладаються основи для всього подальшого розвитку людини, певною мірою визначається сценарій його подальшого життя.

Вторинна соціалізація (повторна) особистості – це формування нових навичок та знань людини, при цьому усуваючи попередні. Індивід намагається розірвати зв'язок із минулим, набуваючи іншого, не менш цінного досвіду. Це відбувається тоді, коли людина відчуває потребу зміни життєвих установок. Триває протягом усього життя.

Зі знанням основ *перманентної соціалізації* людина легко адаптується до будь-якого суспільства. Здатність людини адаптуватися до нового суспільства. Дуже рідко трапляються випадки, коли індивід не користується навичками перманентної соціалізації через її непотрібність. Адже протягом життя можуть змінитись місце проживання, місто, країна, місце роботи, відповідно, і коло спілкування. Саме перманентний процес допоможе людині швидше та легше адаптуватися до нових людей, нових правил, норм та законів.

Важливо знати, у яких формах буває соціалізація людини. *Науковці виділяють дві основні форми соціалізації*:

— *ненаправлена* (формування особистості здійснюється стихійно, коли на людину впливає найближче соціальне середовище. Тоді в людини з'являються певні риси. Тому вона є стихійною. При цьому оточенням є родичі, друзі та колеги);

— *спрямована* (передбачається спеціальна методика впливу, тобто людям спеціально прив'язуються якісь цінності та якості, які є важливими для суспільства. Зокрема це стосується виховання. Форми соціалізації можуть бути пов'язані, але може бути відсутнім узгодження. Якщо є протиріччя, вони можуть стати перешкодою для соціалізації людини).

Процес соціалізації людини умовно можна представити як сукупність чотирьох складових, а саме: стихійна, відносно спрямована, відносно соціально контрольована, самозміна.

Стихійна соціалізація відбувається протягом усього життя людини у процесі її стихійної взаємодії із суспільством. Конкретна людина взаємодіє не із суспільством у цілому, а з різними його сегментами. Такими сегментами можуть виступати: родина, родичі, сусідське оточення, групи однолітків, односельчани, мешканці одного мікрорайону у місті, земляки у ситуації відриву від постійного середовища перебування (в армії, у місцях позбавлення волі), однокласники, професійні групи, об'єднання за інтересами і політичними поглядами, групи тимчасового перебування (у лікарні, у місцях проведення відпочинку), ситуативні спільноти (у поїзді, у театрі, на стадіоні, у басейні). Отже, стихійна соціалізація відбувається у процесі стихійної взаємодії людини із суспільством і стихійним впливом на неї різних, зазвичай різноспрямованих, обставин життя.

Відносно спрямована соціалізація. Відбувається у процесі та результаті впливу з боку держави на обставини життя тих або інших категорій громадян. Означена соціалізація людини відбувається у процесі і у результаті її взаємодії з державою та державними органами і організаціями, які у сукупності здійснюють управління суспільством.

Необхідно зазначити, що відносно спрямована соціалізація відбувається у межах держави і у межах її складових адміністративних одиниць – регіонів, областей, муніципальних утворень (міст, міських і сільських адміністративних районів). На кожному із цих рівнів (державному, регіональному та муніципальному) органи законодавчої і виконавчої влади у межах своєї компетенції вирішують різного роду завдання, що так чи інакше позначається або може позначитися на соціалізації мешканців країни, області, міста.

Відносно соціально контрольована соціалізація. Відбувається у процесі планомірного створення суспільством і державою умов для виховання людини.

Відносно соціально контрольована соціалізація – виховання, яке можна визначити як відносно осмислене та цілеспрямоване вирощування людини у відповідності зі специфікою цілей організацій і груп, у яких воно здійснюється.

Виховання людини здійснюється у процесі її взаємодії у декількох сегментах суспільства, а саме:

- сімейне виховання (у родині);
- релігійне виховання (у релігійних організаціях);
- соціальне виховання (у спеціально створених для цього численних, різнопрофільних організаціях – від ясел і школи до вузів і курсів професійної перепідготовки);
- диссоціальне або контрсоціальне виховання (у кримінальних і тоталітарних політичних та квазірелігійних співтовариствах);
- корекційне виховання (адаптація інвалідів до умов проживання, перевиховання правопорушників).

Самозміна – більш-менш свідоме *самозмінювання особи*, якій притаманне самовдосконалення у відповідності до особистих задатків і у відповідності або на перекір об'єктивним умовам життя. Людина не залишається пасивною у процесі соціалізації (і стихійної, і відносно спрямованої, і відносно соціально контрольованої). Вона проявляє певну активність, відчувши або усвідомивши необхідність або бажання змінити що-небудь у собі. Тобто у процесі соціалізації людина так чи інакше самозмінюється.

Отже, самозміна – це процес і результат більш-менш усвідомлених, планомірних і успішних зусиль людини, спрямованих на те, щоб стати іншою (рідше – повністю, як правило – частково).

Соціалізація проходить під впливом величезної кількості різноманітних умов, які так чи інакше відбиваються на розвитку людей. Ці умови прийнято називати факторами.

Фактор (від лат. *facio* – роблю) – це умова, рушійна сила, причина якогось явища, процесу. Вивчаючи соціалізацію людини, слід визначити, в яких умовах відбувається цей процес.

Фактори соціалізації умовно об'єднано у чотири групи:

1. *Мегафактори.* «Мега» – «дуже великий» – космос, планета, світ, Інтернет, які тією чи іншою мірою прямо, а в основному через інші групи впливають або можуть впливати на соціалізацію усіх жителів Землі.

2. *Макрофактори.* «Макро» – «великий» – країна, етнос, суспільство, держава, які впливають на соціалізацію людей, що живуть у певних країнах (цей вплив має як прямий характер, так і опосередкований іншими групами факторів).

3. *Мезофактори*. «Мезо» – «середній, проміжний – умови соціалізації великих груп людей, що відрізняються за місцевістю та типом поселення, у яких вони живуть (регіон, село, місто, селище), за приналежністю до аудиторії тих або інших мереж масової комунікації (радіо, телебачення та ін.) і за належністю до тих або інших субкультур.

4. *Мікрофактори*. Як прямо, так і опосередковано на соціалізацію впливають мезофактори через мікрофактори. До них належать фактори, що безпосередньо впливають на конкретних людей, які з ними взаємодіють, – сім'я, сусідство, групи однолітків, виховні організації, релігійні організації, різні суспільні, державні та приватні організації, мікросоціум.

Отже, мікрофактори – це конкретні умови життя кожної особистості, її розвитку в соціально-орієнтованих установах, громадських об'єднаннях і організаціях.

Мікрофактори впливають на розвиток людини через так званих *агентів соціалізації*, тобто осіб, у безпосередній взаємодії з якими протікає її життя. На різних вікових етапах склад агентів специфічний.

Агенти первинної соціалізації – люди, які складають найближче оточення особи (батьки, родичі, друзі). Вони виконують багато функцій (батько – вихователь, друг, опікун, учитель тощо), їхні функції взаємозамінні (скажімо, батько за певних умов може взяти на себе виконання функцій матері щодо дитини). Разом із тим, кожен агент дає індивіду в процесі соціалізації саме те, що він може дати. Наприклад, батьки можуть дитині замінити друзів, але вони не зможуть навчити її того, що вона вчиться у своїх друзів: битися, хитрувати, порушувати певні соціальні норми, бути лідером у групі тощо.

Агенти вторинної соціалізації – представники адміністрації закладу освіти, підприємства, партій, засобів масової інформації та ін. Контакти з цими агентами є короткими, а їхній вплив, як правило слабший, ніж в агентів первинної соціалізації. Кожен із них виконує не більше однієї-двох функцій. Їхні функції спеціалізовані, а тому не можуть бути взаємозамінними (наприклад, функції поліцейського і священика). Особливістю цих агентів є те, що вони, як правило, отримують грошову винагороду за виконання своїх функцій.

Формування особистості відбувається у межах інститутів соціалізації – установи, які впливають на процес соціалізації, спрямовують його. Вони розвивають особистість, розширюють її знання про світ, її розуміння того, якою є бажана і небажана соціальна поведінка [2, 4, 7, 9].

Одні інститути соціалізації універсальні, їх впливу піддається переважна більшість людей: *сім'я* (у сім'ї формуються особистісні риси і мотивація, базові цінності і моделі поведінки), *освітні установи* (у межах цих інститутів дитина стикається з різноманітністю точок зору і моделей поведінки, розуміє, що таке статусна ієрархія, вчиться будувати відносини і засвоювати новінавички), *засоби масової інформації* (супроводжують людину все життя. Періодична преса, радіо, телебачення, електронні сет є для більшості з нас джерелом інформації і моделі поведінки. Як правило, їх вплив комбінується з впливом сім'ї та освітніх установ).

Інші інститути – релігійні установи, політичні організації, армія, місце роботи – більш спеціалізовані. Більшість людей потрапляють в ці інститути вже дорослими, зі сформованими цінностями і формами поведінки. Проте їх вплив може виявитися досить важливим [3, 4, 5].

Функціонування цих інститутів визначається:

- системою норм, які регулюють певну поведінку індивіда;
- наявністю засобів і умов, що забезпечують успішне виконання нормативних наказів і здійснення соціального контролю;
- інтеграцією інституту в соціальні, політичні, ідеологічні і ціннісні структури суспільства, що дозволяє узаконити формально-правову основу того чи іншого інституту.

Соціалізація людини здійснюється широким універсальним набором засобів, змістовно специфічних для того або іншого суспільства, соціального шару або віку людини, а саме:

- способи вигодовування дитини та догляду за нею;
- мову і мовлення агентів соціалізації;
- сформовані побутові та гігієнічні вміння і уявлення;
- продукти матеріальної культури, що оточують людину;
- елементи духовної культури (колискові пісні, казки, прикмети, забобони, звичаї, добутки літератури

і мистецтва та ін.);

— стиль і зміст спілкування у родині, у групах однолітків, у виховних та інших організаціях;

— методи заохочення і покарання у родині, у групах однолітків, у виховних, професійних та інших організаціях;

— послідовне залучення людини до численних видів і типів відносин в основних сферах її життєдіяльності: спілкуванні, грі, пізнанні, предметно-практичній та духовно-практичній діяльності, спорті, а також у сексуальній, сімейній, професійній, рекреаційній, суспільній, релігійній та іншій сферах.

Засобів соціалізації дуже багато. Вони залежать від конкретного суспільства, віку людей, особливостей спілкування, традицій. Чим більше різних засобів соціалізації, тим ефективніше буде здійснюватися цей процес [1, 4, 6, 7].

Кожне суспільство, кожна держава, кожна соціальна група виробляють у своїй історії набір позитивних і негативних формальних і неформальних *санкцій* – способів переконання, приписань і заборон, мір примуса та тиску аж до застосування фізичного насильства, системи способів вираження визнання, відмінності, нагород.

Так, *формальні негативні санкції* – це арсенал покарань, передбачених законом, а саме всякого роду застереження, зауваження, штрафи, арешт, позбавлення цивільних прав, конфіскація майна, страта тощо.

Неформальні негативні санкції – це вираження подиву, глузування, відмова подати руку, моральний осуд, відмова підтримувати товариські відносини, недобррозичливі плітки тощо.

За допомогою цих способів і мір поведінка людини та цілих груп людей приводиться у відповідність із прийнятими у даній культурі зразками, нормами, цінностями.

Соціалізованість – це досягнення людиною певного балансу пристосування та відокремлення у суспільстві.

Про міру *пристосування* людини до суспільства свідчить ряд ознак:

— ступінь оволодіння знаннями, уміннями та установками, необхідними для реалізації рольових очікувань і приписань, характерних для суспільства в різних сферах життєдіяльності (сімейній, професійній, соціальній, дозвілєвій та ін.);

— наявність і міра оформленості реалістичних у даному суспільстві життєвих цілей і уявлень про соціально-прийнятні шляхи та способи їхнього досягнення;

— необхідний на даному віковому етапі рівень освіти.

Як ознаки *відокремлення* людини в суспільстві можна розглядати наступні:

— наявність власних поглядів, здатність змінювати їх і виробляти но (ціннісна автономія);

— наявність і характер Я-концепції, рівень самоповаги та самоприйняття, почуття власної гідності (психологічна автономія);

— реалізація вибірковості в емоційних прихильностях, їхнє заощадження і/або змінюваність (емоційна автономія);

— міра готовності і здатності самостійно вирішувати власні проблеми, протистояти тим життєвим ситуаціям, які заважають самозміні, самовизначенню, самореалізації, самоствердженню; гнучкість і одночасно стійкість у мінливих ситуаціях, уміння творчо підходити до життя – креативність (поведінкова автономія).

Міра збалансованості пристосування та відокремлення людини в соціумі і змістовні характеристики названих вище ознак пристосування і відокремлення багато в чому визначають систему тимчасових зв'язків людини як особистості з усією соціальною дійсністю і з її окремими сегментами, що складається на кожній стадії соціалізації.

Результати соціалізації залежать від управління цим процесом: наявності зворотного зв'язку, застосування засобів непрямого, перспективного управління, заздалегідь спроектованих ситуацій спільної продуктивної діяльності.

Для успішної соціалізації, для досягнення в житті людині повинні бути притаманні такі основні характеристики:

— прагнення до самоморозвитку і самоактуалізації;

— готовність приймати самостійні рішення в ситуаціях вибору;

- успішна презентація індивідуальних здібностей;
- культура спілкування;
- зрілість і моральна стійкість.

Інститути соціалізації, що стоять за впливом на соціалізацію людини на другому місці після сім'ї, це заклади освіти. Значна роль у цьому контексті належить закладам позашкільної освіти, діяльність яких охоплює вільний час дітей та молоді, заснована на принципі вільного вибору, особистісно орієнтованому підході до інтересів і здібностей кожного вихованця, є різноспрямованою та поліваріативною. Отже, такі інститути соціалізації як заклади позашкільної освіти орієнтовані на соціальне виховання, формування гармонійно розвинутої, соціально адаптованої особистості, що має високий рівень самореалізації у суспільстві.

У закладах позашкільної освіти реалізуються програми, які мають соціально-педагогічну спрямованість, орієнтовні на розвиток особистості, її комунікативних та інтелектуальних здібностей, соціальних якостей. Така діяльність сприяє соціалізації та індивідуалізації дітей і підлітків, надає можливості спробувати себе у різноманітних соціальних ролях, сприяє соціальному становленню особистості. Програми економічної та правової освіти, гуманітарного та соціально-реабілітаційного напрямів, орієнтовані на розширення соціальних знань і практичних навичок, підготовку вихованців старшого шкільного віку до особистісного й професійного самовизначення й самореалізації тощо [1, 3, 5, 8 та ін.].

Позашкільна діяльність є важливим стимулом для творчого розвитку дітей, підлітків і юнацтва, розквіту їх здібностей, розширення діапазону інтересів, творчої активності. Активні форми комунікації сприяють залученню вихованців до обласних, Всеукраїнських, міжнародних заходів, а саме: акцій, конкурсів, фестивалів, виставок тощо. Формування комунікативних навичок забезпечує підвищення ефективності взаємодії особистості вихованця з суспільством у цілому.

Висновки. Отже, соціалізація є надзвичайно важливим процесом як для суспільства, так і для окремих індивідів. У цьому процесі не тільки людина набуває якостей, необхідних для життєдіяльності в суспільстві, але й відбувається становлення всього соціального досвіду, тобто світу людини. Соціалізація особистості забезпечує спадкоємність історичного розвитку.

В освітньому середовищі закладу позашкільної освіти спеціально створюються й моделюються умови для самореалізації та самоствердження особистості, становлення її як свідомого суб'єкта соціальних відносин, що дозволяє говорити про нього як чинник соціалізації. Отже, середовищний підхід в умовах закладу позашкільної освіти має певні переваги, так як дозволяє усвідомлено створювати педагогічні умови цілеспрямованої дії на активну соціалізацію особистості. Середовище ЗПО є засобом та технологією опосередкованого управління (через середовище) процесом соціалізації вихованця.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості [Текст] : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Гарасимів Т.З. Особистість та проблеми її соціалізації / Т.З. Гарасимів // Форум права. – 2009. – №3. – С.156-161.
3. Гримова А. Соціалізація – навчання жити в суспільстві [Текст] / А. Гримова, А. Гречишкіна // Дошкільне виховання: Науково-методичний журнал для педагогів і батьків. – К., 2008. – № 3. – С.10-13
4. Зозуляк-Случик Р.В. Основи соціалізації особистості : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка». 2-е вид., переробл. та доповн. ІваноФранківськ : НАІР, 2022. 223 с.
5. Кравченко Т.В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Т.В. Кравченко. – К., 2010. – 40 с.
6. Кравченко Т.В. Сучасні характеристики соціалізації [Текст] / Тамара Володимирівна.Кравченко // Педагогіка і психологія / Вісник АПН України /. – К., 2007. – № 3. – С.11-19.
7. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : навч. посібн. / Л.Е. Орбан- Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 446 с.

8. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального простору : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С.В. Савченко. – Луганськ, 2004. – 61 с.

9. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.

Жижченко Л. Б.,
кандидат філологічних наук,
керівник гуртка «Літературна творчість»

ВИХОВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ГУРТКА «ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ»

У статті порушено питання виховання сімейних цінностей засобами української літератури. На матеріалі художніх творів проаналізовано конфлікти батьки-діти, людина-соціум, матеріальне-духовне. Розкрито чинники, які порушують щастя людини.

Ключові слова: позашкільна освіта, гурток «Літературна творчість», керівник гуртка, вихованець, сім'я, цінності, духовне і матеріальне, обов'язок, конфлікт.

Постановка проблеми. Сімейне виховання є одним із найважливіших аспектів виховання дітей. Ця тема має вагоме значення як у світовій, так і в українській літературі. Останнім часом, на жаль, все частіше лунають думки, що сім'я, як соціальний феномен, утратила своє значення. Сучасна людина прагне лише свободи стосунків між статями й втрачає бажання брати відповідальність за сім'ю. Однак неможливо виховати гармонійну особистість, коли людина не піклується про свою родину. Тож важливо під час вивчення текстів художньої літератури виховувати такі морально-етичні цінності, як: любов до батьків і рідних, повагу до старших, уміння поважати вибір іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сімейного виховання досліджували Г. Сковорода, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович та ін. Різні аспекти сімейного життя літературних героїв досліджували вітчизняні літературознавці Н. Бернадська, Г. Грабович, Г. Клочек, Р. Мовчан, В. Неділько та ін.

Метою статті є узагальнення художніх творів української літератури, в яких порушуються питання сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Література і життя. Як пов'язані ці поняття. Літературу не можна сприймати відокремлено від життя. Художній твір – друга паралельна реальність, у якій багато аспектів життя переосмислюються по-іншому. Досить часто потреба писати виникає як результат глибоких вражень, спостережень над життям, увиразненням досвіду митця. Безперечно, будь-який літературний твір – це мистецька цінність, а література, як вид мистецтва, виконує, насамперед естетичну функцію. Проте важливими функціями літератури є функція пізнавальна та виховна. Герої, ідея, проблема в художньому творі – це, насамперед, авторська життєва позиція, розуміння тих чи інших морально-етичних конфліктів. Враховуючи зазначене, завдання керівника гуртка полягає в допомозі вихованцям перетворити читання художніх текстів на процес пошуку відповідей на актуальні проблеми сьогодення. У результаті такого творчого пошуку діти як читачі вступають у діалог з автором і приходять до власних суджень та висновків про прочитане.

Через проникнення в психологію дійових осіб літературних творів, через з'ясування учнями складних людських стосунків, відбувається формування духовного світу особистості, усвідомлення її критичного ставлення до себе, прагнення до самовдосконалення, до відповідальності за власний життєвий вибір.

До важливих проблем, над якими не можуть не замислюватися старшокласники, належить проблема створення власної сім'ї. На жаль, в українській літературі не так багато прикладів благополучної, щасливої родини. А саме така сім'я могла б стати зразком для наслідування. Проте негативний досвід також має неабияке значення для розуміння суті речей. Аналізуючи проблеми сім'ї на сторінках художніх творів української літератури, можна знайти переконливі відповіді на не прості «сімейні» питання. Як бути добрим чоловіком, дружиною, дбайливим батьком, матір'ю, уважним сином, дочкою, братом, сестрою та ін. Важливим є виховання в підлітків шанобливого ставлення до сім'ї, як особистісної цінності, бо «... без сім'ї... особа не може повною мірою реалізувати свою природу, особистісні якості і не може бути повною мірою щасливою.» [3, с. 375-376]. Сім'я – один із

найдавніших і найголовніших соціальних інститутів людства. Держава складається із сімей. І чим міцніша сім'я, тим міцніша держава.

Структура особистості, світонастанова людини, ставлення до інших людей витворюються під впливом переживань у ранньому дитинстві. Типи емоційних стосунків дитини з батьками, з братами і сестрами та іншими членами родини стають прототипами ставлення дорослої людини до приятелів, до своєї дружини, до чоловіка та ін. Про сім'ю та сімейне виховання в українській літературі писали І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, А. Свидницький, Л. Костенко та ін.

Так, у повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуй-Левицький розповідає історію життя української сім'ї після реформи 1861 р. У сім'ї Кайдашів є двоє синів: Карп і Лаврін, які мають різні характери, різні уявлення про те, якою буде їхня дружина. Як виховувалися хлопці в дитинстві та що саме спричинило розвиток дрібновласницьких інстинктів, індивідуалізм, бажання верховодити – автор не розповідає. У повісті наявний вічний конфлікт батьків і дітей. Основною причиною конфлікту між старшими та молодшими Кайдашами є нескінченна суперечка за «моє» і «твоє». Внаслідок сутичок і боротьби за приватну власність люди стають жорстокими, жалюгідними, руйнують родинні зв'язки, плямують власну гідність та гідність близьких їм людей. Старі Кайдаші викликають співчуття. Вони все своє життя чесно працювали, рослили синів. Дорослим хлопцям врахувати б це, тим паче, що старий Кайдаш і вимагає не так багато: поважати матір. Однак І. Нечуй-Левицький у повісті показує, що порушилася віковична українська традиція шанобливого ставлення до батька-матері у дітей. За сімейними чварами спостерігають і онуки. Ні Лаврін, ні Карпо у своїх сім'ях не зможуть виховати у дітей повагу до себе, бо зневажали своїх батьків. І в нашому сьогоденні нерідко бачимо, як спілкуються брат із сестрою, як через заздрість не можуть поділити спадок батьків і, врешті-решт, стають ворогами. «Кайдашеві звички», на жаль, ще живуть серед нас. Кайдаші були неосвічені затуркані люди, а що їх рівняє з нашими сучасниками, які за «моє» готові на все?

Тема сім'ї та особистого щастя людини художньо досліджується у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні» в контексті складних відносин в українському суспільстві. У цьому творі описується історія деяких родин і лише одна сім'я, Грицька і Христі – благополучна, подружжя живе в мирі та злагоді. Оскільки головна сюжетна лінія пов'язана з образом Чіпки Варениченка, старшокласникам пропонується уважно проаналізувати суспільні, родинні та особистісні причини морального занепаду особистості головного героя. Керівник гуртка дає окремі поради, які допоможуть розкрити проблеми, відповіді на запитання, зокрема, такі:

- Яка атмосфера панує в сім'ях героїв?
- Чи допомагає сім'я у небезпечних ситуаціях?
- Які стосунки між чоловіками і жінками описані в романі?
- Чи поважає молодше покоління старших?
- Яка роль жінки в сім'ї та соціумі?
- У якій сім'ї хотіли б жити? Чому?
- Які б «рецепти щастя» порадили героям?

Відповіді на ці питання спонукають вихованців звертатися до тексту, простежити поведінку персонажа у різних життєвих ситуаціях. Коли йдеться про головного героя Чіпку Варениченка, то відзначимо вагому роль соціальних чинників, несправедливість і жорстокість світу, які породили в серці молодого хлопця злобу та ненависть до людей.

Мати Чіпки Марія Жуківна була бідною некрасивою дівчиною. Пізніше вона виходить заміж за Остапа Хруща, який вже мав сім'ю. Чіпка народився, коли батька за перелюб віддали в москалі. Народне звичаєє право такі стосунки між чоловіком і жінкою не схвалювало. Тому коли народився Чіпка, його одразу прозвали виродком. Діти не брали його до свого товариства, а мати, обтяжена працею, нарікала на долю та сварила сина за те, що просив їсти, інколи зважувалась на прокльон. Можливо, й не дивним з огляду на складне, проте не типово для українця було ставлення Чіпки до матері. Хлопець не любив її, не зважав на її слова, а з роками ця неприязнь переросла у справжню ненависть та неповагу. Конфлікт з матір'ю загострюється до того, що мати змушена поскаржитися на сина у волость. Та навіть після арешту він не кається. Коли його заарештованого ведуть селом і Грицько приходять привітатися, Чіпка відвертається. Страшно звучать його останні слова: «Грицьку! Поклонись матері, скажи: хай мене дожидає в гості, коли не сконає до того часу...». Із погляду споконвічного непорушного закону українського народу «Шануй батька і матір свою», – ці слова засвідчують моральне відродження Чіпки. Єдиною світлою згадкою у житті Чіпки була бабуся. Вона

завжди ніжна й турботлива вчила онука вибачати людям провини та любити їх. І хоча Чіпка «і пообіцяв бабці: «Я, бабусю, буду добрий... Я злого не робитиму», – слова свого не дотримав. Ні хліборобом, ні козаком Чіпка не став. Ненависть і бажання помсти призвели до цілковитої безконтрольності дій і вчинків, повної втрати сумління.

Панас Мирний, автор роману, очевидно всю відповідальність покладає на соціальні умови та спадкові гени за життєвий вибір Чіпки (непевний батько). Утім надзвичайно слухним є також питання про особисту відповідальність людини, здатність до самоаналізу і самоконтролю. Важливо у процесі обговорення твору спонукати старшокласників до усвідомлення необхідності формувати себе як гармонійну особистість через самовиховання. Уособленням народних уявлень про щасливе подружжя є сім'я Грицька та Христі. І хоча вони буди сиротами, працюючи чесно, стали поважними господарями: «З жінкою Грицько жив мирно, люб'язно: ні лайки, ні сварки не чула їх простора весела хата. В будні – обоє вони працювали; в свято – ходили в путі до церкви; по обіді – спочивали, або куди в гостину ходили, або в себе приймали гостей...» [1, с. 61]. Отже, у романі «Хіба режуть воли, як ясла повні» П. Мирний утверджує народні погляди на чесне, духовно здорове життя сім'ї.

У творі А. Свидницького «Люборацькі» прослідковується паралель між загибеллю роду та занепадом нації. Причин виродження роду – зверхнє ставлення до українського світу, бажання надати собі особистісну цінність через іншу культуру (польську, російську). В авторському відступі письменник зазначає: «Ми себе забули і своєї мови цураємось», на противагу ляхам, які «не цураються своїх звичаїв».

Показуючи повсякденне життя, звички родини Люборацьких письменник переконливо доводить, що «нормальне життя нації може початися в системі життєвих законів та суспільної організації, <...> а деградація з'являється в разі аномалій» [3, с. 25]. У творі автор показує родину священика Лаборацького у трьох поколіннях: О. Гервасія та його дружини, їхніх дітей – Масі, Антося, Орисі, Теклі, їхнього онука, сина Орисі – Фоні. Сім'я як цілісність руйнується через сторонні впливи. Маса, навчаючись у польському пансіоні, повністю ополячилась. Із чуйної та роботящої дівчини перетворилася в неробу («запаніла»). Говорить тільки по-польськи, соромиться своєї матері. Антося, навчаючись у православної духовній семінарії, підпадає під русифікаційний вплив. Схоластичне тогочасне навчання будувалося на приниженні людяності, але хлопець мріє відкрити школу та відстоювати рідну культуру. Проте «деградація бере верх і все добро, яке в ньому ще не пригасло, добро, що йде від природи, гине завдяки чужій освіті, яка нищить у людині її духовне закладання, і завдяки тому, що він значно більше відірвався від питомого кореня, який ще прочитувався в його батьках» [4, с. 26]. У романі «Лаборацькі» А. Свидницькому вдалося відобразити процес загибелі української родини через занепад нації.

До окремої групи можна об'єднати твори «Лісова пісня» Лесі Українки та «Маруся Чурай» Ліни Костенко. У цих творах звучать роздуми про те, на яких же підвалинах має будуватися сім'я. Що визначає основу стосунків закоханих: духовне чи матеріальне? Мавка та Лукаш – це духовне поєднання людей. Лукаш і Килина – приземлене, матеріальне, яке руйнує сутність людини. Ганна та Гордій Чураї (батьки Марусі Чурай) щиро кохали один одного. Донька народилася з великої любові. Через те Маруся Чурай не спокушається багатством, а правдиво любить Гриця. Бобренчиха (мати Гриця) – бездуховна жадібна жінка, яка перетворила чоловіка з козака на хорунжого «домашніх поругов». Втрутилася ненаситна жінка і в життя сина, порадивши йому заради багатства одружитися з Галею Вишняківною.

Висновки. Отже, українська література показує численні типи людської поведінки на прикладі героїв у сім'ї, які переконливо доводять, що основу гармонійної сім'ї складає жертвна любов та повага.

Література

1. Мирний Панас та Білик Іван. Хіба режуть воли, як ясла повні. – К. : Радянський письменник, 1967 р. – 334 с.
2. Свидницький А. П. Люборацькі / А.П. Свидницький – К. : А.С.К., 2006. – 460 с.
3. Філософія: Навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко та ін. За ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 1997. – 584 с.
4. Шевчук Валерій. Класик «розумового багатопису». Передмова до видання: А Свидницький Люборацькі. – К. : А.С.К., 2006. – с. 5-46

СТВОРЕННЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ РОБОТИ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ МОЛОДІЖНОГО ЛІДЕРСТВА

У статті висвітлені підходи, форми та методи створення і впровадження в практику роботи гуртка «Лідерство – запорука успіху» моделі ефективного лідерства.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Які б оцінки не виносили нашому часові, безсумнівно одне – це час справжніх лідерів. Необхідно визначити стратегію пошуку і навчання тих підлітків, які мають організаторські здібності, усвідомлюють себе потенційними лідерами у суспільстві. Сьогодні стрімко займають місця під сонцем ті, хто має твердий розум, чітку мету та велике бажання досягнути успіху.

Наш час потребує лідерів нової формації, людей компетентних, відповідальних. Отже, необхідно виявляти і підтримувати учнівську молодь, чий особистісні переконання спрямовані на соціально значущі справи; молодь, яка має організаторські здібності, усвідомлює себе потенційним лідером, має бажання використовувати свою енергію та здібності заради інших.

Лідерству можна навчитися, якщо особистість буде відповідальна за вирішення якоїсь проблемної ситуації, особливо на рівні прийняття рішень. У підлітковому віці це, насамперед розв'язання певних проблем громади, участь у громадському житті.

Мета статті: розглянути форми та методи формування ефективного моделі молодіжного лідерства.

Виклад основного матеріалу. Виховання життєздатного покоління, становлення молоді як творчої сили суспільства неможливе без її практичної самодіяльності, самоврядування, без розвитку лідерства як такого.

Лідерів глибоко вражають ті соціальні проблеми, з якими вони стикаються. Ми завжди обговорюємо з дітьми питання, пов'язані з благодійними проектами, вони вчать не бути осторонь, доторкнутися до тої чи іншої проблеми і уміють допомогти в її вирішенні. Соціальний досвід, який вони здобувають, зумовлює, що в майбутньому така людина матиме свідому громадянську позицію.

Головна мета у цьому напрямі гуртка «Лідерство – запорука успіху» - створення і впровадження в практику роботи ефективного моделі молодіжного лідерства; виховання моральних якостей, громадянської та соціальної відповідальності молоді; формування особистості патріота-громадянина України, який підготовлений до життя і чітко орієнтується в сучасних реаліях; допомога навчальним закладам району в організації роботи учнівського самоврядування; надання методичної допомоги щодо організації роботи учнівських проектів та суспільних акцій.

На керівника гуртка покладено наступні функції:

- навчально-методична, зміст якої полягає в організації навчання лідерів, забезпеченні методичними матеріалами, навчальними програмами;
- координаційна, яка полягає в об'єднанні та координації зусиль, органів учнівського самоврядування, батьківської громадськості;
- дослідна, яка реалізується через здійснення досліджень моніторингу стану та динаміки розвитку учнівського самоврядування;
- інформаційна, яка полягає у створенні позитивного іміджу органів учнівського самоврядування.

Діяльність гуртка спрямована на виховання гармонійної особистості та заснована на законах творчості, які передбачають залучення молоді до реальної співтворчості, інтелектуального діалогу, гармонізації спілкування, успіху, можливості почуватися вільно.

Діяльність гуртка сприяє розвитку незалежного мислення, розробці прийомів співтворчості та інтелектуальної напруги, передбачає експериментування молоді, ігри, гнучке й гармонійне поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності, самостійної та педагогічно скерованої.

Так, пріоритетними у проведенні форм роботи є активні методи, що спрямовані на самостійний пошук істини та сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості: ситуаційно-рольова

гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, бесіда, тематичний зошит, усний журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, інсценізація, вікторина, екскурсія, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування тощо.

Враховуючи нову соціальну позицію молоді, завданнями керівника є розвиток вольової поведінки, навчання умінню володіти своїми емоціями, усвідомлювати їх тощо. Рекомендовано спрямовувати виховну діяльність на формування їхнього вміння оцінювати власні можливості, ставити мету, навчатися розробляти власні програми самовдосконалення.

Рекомендованими формами роботи є відверта розмова, тренінг, гра-експрес, рольова гра, вікторина, веселі старты та естафети, колективна творча справа (КТС), проект, колективне ігрове спілкування, похід, спартакіада, турнір, гра-анкета, колаж, ігрова програма, пошукова гра, екологічна стежка, художня галерея, конкурс-ярмарок, трудовий десант, інтелектуальна гра тощо.

Працюючи з вихованцями, слід звернути увагу на розвиток мислення старшокласників, на становлення нових мотивів професійного та життєвого самовизначення, допомагати їм визначати та складати плани свого індивідуального розвитку.

Слід враховувати їх вікові особливості (потребу в життєвому самовизначенні, спрямованості на майбутнє, визначенні свого життєвого шляху, майбутньої професії), рекомендовано проводити такі форми уроків, як: диспут, брифінг, відверта розмова, етичний тренінг, конкурс, ділову зустріч, етичний тренінг, тестування, екологічний десант, турнір ораторів, моделювання розвивально-виховних ситуацій, проект, брейн-ринг, сократівську бесіду, філософський стіл, дебати, бенефіс, колаж, презентація, прес-шоу, круглий стіл, прес-конференція, фоторепортаж, презентація-захист, відкрита кафедра, тематичний діалог, захист проектів, поетична вітальня, самотестування тощо.

Інтерактивні форми передбачають обов'язкове включення аудиторії, яка стає учасником дійства, і його умови потребують від глядача певних дій, знань, вчинків. Інтерактивні форми дають змогу одночасно як подавати інформацію й формувати певні навички, так перевіряти наявний рівень знань та вмінь.

Театралізовані форми роботи - найскладніші й найцікавіші форми. Вони розкривають тему за допомогою художніх образів, засобів театралізації, використання творчих здібностей. Під час їх підготовки відбувається креативна діяльність педагогів та учнів.

Літературно-музична композиція - композиційно побудоване подання літературного матеріалу (у нашому випадку – необхідної інформації) у музичному оформленні. Намагайтеся подавати інформацію не в лекційній, розповідній манері, а за допомогою виразних сценічних прийомів.

Концерт - поєднання різних за жанром художніх номерів у одній програмі.

Публіцистична вистава (раніше дана форма роботи мала назву агітбригада) - цей жанр народився як можливість вести агітаційну роботу за допомогою сценічних прийомів. Віршовані тексти, відомі пісні які набули нового змісту, використання прийому «апорт» (яскраві словесні заклики, звернення до глядача), театралізовані мініатюри - ось ознаки цього жанру.

У ньому документальний, публіцистичний зміст набуває художніх форм. Публіцистична вистава - це монтаж різноманітних епізодів, сценічних жанрів, деякі з них можуть мати навіть гумористичний гатунок. У цілому, така вистава може стати насправді дієво – профілактичною, якщо інформація в ній буде викладена яскраво і переконливо.

Пластично-хореографічна вистава. Це вистава, де основним засобом вираження інформаційно-просвітницького матеріалу є пластика: рухи тіла, міміка, жест. Така вистава ведеться мовою символів і потребує виразних костюмів, реквізиту, можливо гриму, яскравих театральних атрибутів (свічки, тканини, стрічки тощо). Сюжет такої вистави повинен бути ясным і зрозумілим навіть без слів, у ньому має бути яскраво виражена боротьба позитиву й негативу.

Така вистава потребує також дуже виразного музичного рішення, а при можливості і використання сучасних технічних засобів, художнього освітлення, цікавих, ефектних мізансценічних рішень (мізансцена - розташування фігур на сцені). Дійовими особами можуть бути як герої-люди (школяр, наркоман, лікар), так і герої-символи (птаха, ангел смерті, душа). Пластична дія вистави буде зрозумілішою для глядача, якщо її підтримати коментарем - голосом, який звучить «за кадром» і дає змогу ширше і глибше розкрити зміст вистави.

Інтерактивна вистава. Цей жанр обов'язково передбачає включення в події вистави глядачів, які цю виставу дивляться (interaction - взаємодія). Хід інтерактивної вистави потребує від глядача певних дій (можливо, голосування, відповідей на поставлені питання, виконання певної ролі в окремих

сценах). Така вистава, як і всі інші, повинна розвиватися за чітким сюжетом, але тут сюжет передбачає й участь глядача, який, можливо, впливає й на розвиток самого сюжету.

Інтерактивна вистава є дуже ефективною в соціальному театрі, бо створює відчуття задіяності усіх присутніх в аудиторії, дає можливість не тільки акторам театру, а і глядачеві брати участь у продуктивній діяльності.

Вистава форум-театру. Форум-театр - методика інтерактивної роботи серед різних шарів суспільства, направлена на вирішення соціальних проблем. Сценічна вистава форум-театру пропонує для розгляду соціальну проблему, а кожен персонаж гри виконує певну соціальну роль. Головний герой – «жертва» ситуації, інші персонажі – його оточення: сім'я, школа, члени суспільства.

Можлива участь лікаря, міліціонера, психолога, вчителя. Кількість персонажів зумовлена сценарієм, конкретною ситуацією. Джокер – головна дійова особа форуму-театру. Він веде захід від початку до кінця, від нього залежить успішність форуму-театру. Під час участі в форум-театрі глядачі мають можливість не лише познайомитися з важкою ситуацією, як у інтерактивному театрі, або отримати інформацію, як під час тренінгу, а й розробити алгоритм, створити модель успішної поведінки в складній, на перший погляд безвихідній, ситуації.

Читацька конференція – важливий засіб пропаганди художньої та науково-популярної літератури серед учнів. Конференція допомагає учням глибоко зрозуміти зміст та образи твору, особливості мови та стилю, більше знати про особистість письменника, дати правильну естетичну оцінку подіям, описаним у творі. Структура проведення читацької конференції залежить від теми, класу.

Тематичні вечори – присвячуються суспільно-політичним подіям, державним святкам, пам'ятним і знаменним датам у житті народів України. Цінність тематичного вечора полягає в тому, що в його підготовці та проведенні беруть участь самі учні, вони проявляють ініціативу, самостійність, ерудованість у доборі теми, запрошують гостей, оформляють приміщення, готують книжкові виставки, художню самодіяльність, підбирають кінофільми тощо.

Інтерактивні ігрові форми передбачають обов'язкове включення аудиторії, яка стає учасником дійства, і його умови потребують від глядача певних дій, знань, вчинків. Інтерактивні форми дають змогу одночасно як подавати інформацію й формувати певні навички, так перевіряти наявний рівень знань та вмінь.

Ігрова програма є основним засобом вираження у цій формі гра. Саме через гру подається зміст, за допомогою неї моделюються різні ситуації, у яких формуються й відпрацьовуються необхідні навички. Ця форма допомагає створити атмосферу активних, позитивних дій, яскраво виразити ідею програми. Сюжет ігрової програми (як і у випадку тематичного концерту) потребує певної логіки і сценічного рішення.

Інтерактивна акція. На відміну від ігрової програми, не мають певного сценарію, а лише сценарний план. Це низка заходів інформаційно-просвітницького спрямування (наприклад, розповсюдження спеціальної літератури, буклетів, пам'яток, тематичних календарів, наліпок; «обмін» знань на «товар»; презентація організацій, діяльність яких спрямована на попередження негативних явищ в освітньому середовищі тощо).

Ток-шоу. Інтерактивна програма (від англ. talk show – розмовне шоу), в якій один або декілька запрошених учасників ведуть обговорення запропонованих ведучим тем. Як правило, при цьому присутні запрошені у студію глядачі. Іноді глядачам надається можливість задати питання або висловити свою думку.

В умовах закладу освіти: «уявна телепередача», але з обов'язковим запрошенням до участі в заході спеціалістів відповідного профілю, залежно від питання, яке виносить на обговорення, а також експертів – людей, в житті яких були подібні ситуації. Спілкування учасників ток-шоу з аудиторією повинно бути діалогічним, рухливим, цікавим.

Для активної молоді дуже важливим є розуміння, що лідерство сьогодні – це перш за все відповідальність, емоційна компетентність та вміння працювати в команді.

Виконуючи функції організаторів, молодь проходить школу громадянства, набуває навичок суспільної діяльності, на власному досвіді осягає складне мистецтво управління справами. Відповідаючи за різні розділи роботи, беручи участь у діяльності різних секторів, вони організовують своїх товаришів на виконання тих чи інших завдань, планують, контролюють та перевіряють одне одного.

Беручи участь у роботі активної суспільної діяльності, вони набувають цілого ряду звичок та навичок, умінь та знань. А також вчаться вмінню керівництва, веденню ділових документів. У них

розвиваються певні моральні якості та риси характеру: особиста відповідальність за доручену справу, принциповість, вимогливість до себе і своїх товаришів.

Висновки. Виховання сучасного лідера є умовою підготовки молодого покоління до керування власним життям. Специфіка лідерства полягає в тому, що роль лідера не тільки дають, а беруть самостійно. Іншими словами, лідером може стати той, хто крім відповідного соціально-психологічного складу має достатню мотивацію лідерства, тобто бажає виконувати цю роль.

Основним засобом поведінки лідера у процесі керівництва є неперервна дія на керівний об'єкт, колектив чи окрему особистість. Ефективність цього діяння багато в чому визначається рівнем компетентності лідера та його особистісними особливостями.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка, К., 2007. - 235с.
2. Климчук Н., Никонов В., Писанкова Ю., Солей С. Твое будущее зависит от тебя. – Методическое пособие. – Гродно. – 2001.
3. Денисова О. І., Ковчанич Г. Г. Модуль. Як стати лідером. – Київ. – 2001
4. Лидер будущего: новое видение стратегии и практика/ Г. Лактионова, Н. Зве рева, Л. Старикова. – Методическое пособие по проведению тренинга. – Науковий світ. – 2001.
5. Михайлюк Т. Як стати лідером/ Лицейське самоврядування в сільських загальноосвітніх закладах. – Сільські школи України. - №2. – 2003. – с.3-6.

Канзюба О. М.,
директор Донецького обласного
палацу дитячої та юнацької творчості

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Доведено потенціал середовищного підходу як чинника соціалізації особистості виховання в умовах ЗПО, що дозволяє моделювати педагогічні умови для її становлення як свідомого суб'єкта соціальних відносин.

Ключові слова: соціалізація, середовище, середовищний підхід, освітнє середовище закладу позашкільної освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Важливою метою сучасного українського суспільства є формування особистості, яка поєднує в собі активність, незалежність, індивідуальність з громадянською відповідальністю і соціальною зрілістю. Означені якості формуються саме в процесі соціалізації. Соціалізація забезпечує входження людини у соціальні спільноти та колективи, комфортне співіснування в них, усупільнення її діяльності, способу життя і думок, що забезпечує формування особистості як представника певних соціальних спільнот та груп.

Враховуючи вищезазначене, одним із найбільш впливових чинників соціалізації особистості є позашкільна освіта, яка успішно виконує триєдину функцію (освітню, розвивальну, соціалізуючу) й у своїй діяльності використовує багатогранність змісту і форм роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Аналітичний огляд літературних джерел засвідчив, що до проблеми соціального становлення людини зверталися провідні вчені різних напрямів, а саме: А. Бандура, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Ч. Кулі, Дж. Мід, Р. Парк, Т. Парсонс, Г. Тард.

Соціально-педагогічні аспекти соціалізації у своїх наукових доробках розкривають Т. Алексєєнко, О. Безпалько, В. Болгаріна, Т. Василькова, Ю. Василькова, М. Галагузова, М. Євтух, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, С. Литвиненко, Л. Міщик, А. Рижанова, С. Хлебик, Л. Штефан та ін.

На сучасному етапі питання виховання та соціалізації дітей у закладах позашкільної освіти відображені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених О. Асмолова, В. Вербицького, А. Золотарьової, Б. Купріянова, Л. Логінової, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та ін.

Дослідженнями «середовищної» проблеми займалися А. Бандура, Р. Бейкер, П. Белл, Л. Виготський, П. Гамп, Г. Ковальов, Дж. Роттер, С. Рубінштейн, Д. Стоколс, Е. Толмен, М. Хейдметс, В. Рибалка. Обґрунтування теорії середовищного підходу в освіті надав Ю. Мануйлов,

полісередовищного – М. Федоров. Концепція середовищно зорієнтованого навчання належить Т. Менг.

Метою статті є обґрунтування середовищного підходу в соціалізації вихованців закладу позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Успішна соціалізація молодого покоління була актуальною на різних етапах розвитку людства. З погляду нашого дослідження звертаємо увагу на соціальне середовище як визначальний чинник соціалізації. Так, Б. Паригін стверджує, що соціалізація становить «багатогранний процес, який містить у собі як біологічні передумови, так і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище та передбачає соціальне пізнання, соціальне спілкування, опанування навичок практичної діяльності, включаючи як предметний світ речей, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, обов'язків тощо, активну перебудову навколишнього (як предметного, так і соціального) світу» [8, с. 165].

І. Кон акцентує увагу на тому, що саме «у процесі соціалізації індивіди не просто адаптуються до середовища і засвоюють наявні в ньому соціальні ролі та ідентичності, але й навчаються «встановлювати, підтримувати та змінювати такі ідентичності», перетворюючи тим самим самих себе і навколишній світ» [4, с. 152].

Г. Андрєєва зазначає, що соціалізація – двобічний процес, який містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, процес активного відтворення індивідом систем соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище [1, с. 176].

На думку А. Капської соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, який супроводжується засвоєнням і відтворенням культури суспільства внаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах [11].

У рамках нашого дослідження важливим є позиція С. Савченко, який розглядає соціалізацію як соціально-педагогічне поняття, яке відображає перебіг соціального формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі та невід'ємну частину цілісного освітнього процесу в усіх типах закладів освіти в системі освіти України [10, с. 61].

Т. Кравченко було простежено тісний зв'язок між соціалізацією і вихованням у контексті діяльнісного (самостійне стихійне пізнання дійсності – занурення у спеціально організовані виховні ситуації – реальна взаємодія із соціумом) та синергетичного (цілеспрямована підтримка саморозвитку дитини з метою забезпечення здійснення нею суспільно ціннісного вибору в моменти біфуркації) підходів [5, с. 13].

Враховуючи зазначене, соціалізація здійснюється через інститути соціалізації – установи, які впливають на процес соціалізації, спрямовують його. Інститути соціалізації, що стоять за впливом на соціалізацію людини на другому місці після сім'ї, це заклади освіти. Значна роль у цьому контексті належить закладам позашкільної освіти, діяльність яких охоплює вільний час дітей та молоді, заснована на принципі вільного вибору, особистісно орієнтованому підході до інтересів і здібностей кожного вихованця, є різноспрямованою та поліваріативною. Отже, такі інститути соціалізації як заклади позашкільної освіти орієнтовані на соціальне виховання, формування гармонійно розвинутої, соціально адаптованої особистості, що має високий рівень самореалізації у суспільстві.

Необхідно зазначити, що визначаючи позашкільну освіту як соціокультурне явище, вчені констатують, що вона включає в себе соціальне середовище, де відбувається процес навчання і виховання. При цьому певна система взаємин людей, організаційні форми мають прямий зв'язок з результатами освітньої діяльності.

Аналіз психолого-педагогічних джерел з означеної проблеми дозволяє констатувати, що соціальне середовище розвитку є одним із важливих чинників соціального становлення особистості (Д. Ельконін, Л. Виготський, А. Петровський та ін.). Так, соціокультурне середовище, на думку А. Петровського, є джерелом розвитку особистості, а не «чинником», що безпосередньо визначає поведінку. У руслі означеної теорії важливим є розуміння, що цілеспрямований вплив на процес соціалізації не обмежується передачею знань, формуванням відповідного поведінкового репертуару, а простягається до сфери емоцій, смислів, розуміння. О. Безпалько розглядає соціальне середовище як необхідну та обов'язкову умову соціалізації особистості, зазначаючи, що саме його сфери – соціальна, політична, духовна – формують певні очікування щодо поведінки особистості [2].

Отже, соціальні інститути перетворюють ці очікування на цілі, завдання, зміст соціального виховання. І саме заклади позашкільної освіти виконували роль інституту соціального виховання в історичному контексті і на сучасному етапі таке виховання є важливою соціальною функцією позашкільної освіти.

Необхідно звернути увагу й на те, що продуктивним у розгляді проблеми впливу середовища на соціалізацію особистості є середовищний підхід, який бере свій початок у працях К. Ушинського, А. Лазурського, П. Лесгафта. Представники зазначеного підходу трактують середовище як засіб виховання, як технологію опосередкованого управління (через середовище) процесом формування і розвитку дитини, а не просто як умову чи фактор. Він є особливим способом пізнання і розвитку особистості дитини, системою взаємодії з середовищем, яка перетворює його на засіб діагностики, проєктування і продукування виховного результату. Середовищний підхід забезпечує створення простору, у якому, завдяки цілеспрямованій превентивно-виховній діяльності, уможлиблюється розвиток соціальності індивіда задля його ефективного становлення і перетворення на суб'єкт соціального розвитку самого себе і соціуму [6].

І. Бех, як один із фундаментальних дослідників позашкільної освіти, розглядає позашкільне середовище як значущий сегмент соціального буття підростаючої особистості, в якому вона вдосконалює набуті навчально-виховні здобутки і засвоює ряд додаткових здібностей та цінностей, необхідних для дорослого життя.

Науковець виокремлює такі структурні компоненти позашкільного виховного простору:

- демократизація соціобуття вихованців;
- гуманізація соціобуття вихованців;
- індивідуалізація соціобуття вихованців;
- культивування творчих можливостей вихованців;
- формування особистісно-конструктивних відносин;
- продуктивна життєдіяльність вихованців [3].

У закладах позашкільної освіти реалізуються програми, які мають соціально-педагогічну спрямованість, орієнтовні на розвиток особистості, її комунікативних та інтелектуальних здібностей, соціальних якостей. Така діяльність сприяє соціалізації та індивідуалізації дітей і підлітків, надає можливості спробувати себе у різноманітних соціальних ролях, сприяє соціальному становленню особистості. Програми економічної та правової освіти, гуманітарного та соціально-реабілітаційного напрямів, орієнтовані на розширення соціальних знань і практичних навичок, підготовку вихованців старшого шкільного віку до особистісного й професійного самовизначення й самореалізації тощо.

Зокрема, відповідно критерію «прогнозований результат» фіксуються характеристики вихованця закладу позашкільної освіти як результат освітньої діяльності, а саме: упевненість у собі; якості, що дають змогу правильно вибрати необхідну соціальну роль, прийняти, зрозуміти та полюбити себе, підвищити самооцінку; лідерські якості; культура міжособистісних відносин; відчуття причетності до суспільної справи, відповідальність за результат своєї роботи як частини загальної справи; вміння встановити зрілі соціальні стосунки з однолітками, соціумом, навички розв'язання конфліктів; психологічна культура особистості; наполегливість; вміння переконувати, прагнення взяти відповідальність на себе; вміння «тримати удар» та швидко включатися у нову діяльність; вміння самостійно вирішувати життєві труднощі, узагальнювати життєвий досвід; повага до батьків, турбота про молодших, хворих; правова культура, повага до Конституції України, Законів України, державної символіки; вихованість, високі моральні якості; громадянська відповідальність; національна самосвідомість, патріотизм; сформовані ціннісні установки і смисложиттєві орієнтації; усвідомлення самоцінності та індивідуальності кожної людини, ціннісне ставлення до навколишнього світу тощо.

Активні форми комунікації сприяють залученню вихованців до обласних, Всеукраїнських, міжнародних заходів, а саме: акцій, конкурсів, фестивалів, виставок тощо.

Формування комунікативних навичок забезпечує підвищення ефективності взаємодії особистості вихованця з суспільством у цілому.

Таким чином, в освітньому середовищі закладу позашкільної освіти спеціально створюються й моделюються умови для самореалізації та самоствердження особистості, становлення її як свідомого суб'єкта соціальних відносин, що дозволяє говорити про нього як чинник соціалізації.

Висновки. Отже, середовищний підхід в умовах закладу позашкільної освіти має певні

переваги, так як дозволяє усвідомлено створювати педагогічні умови цілеспрямованої дії на активну соціалізацію особистості. Середовище ЗПО є засобом та технологією опосередкованого управління (через середовище) процесом соціалізації вихованця.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М. : Аспект- Пресс, 1996. – 376 с.
2. Беспалько В. П. Проблемы развития современных педагогических систем / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1980. –186 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості [Текст] : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. –848 с.
4. Кон И.С. Ребенок и общество : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.С. Кон. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 336 с.
5. Кравченко Т.В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Т.В. Кравченко. – К., 2010. – 40 с.
6. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы в психологии / Б.Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 446 с.
7. Мануйлов Ю. С. Средовой поход в воспитании: к определению понятия / Ю. С. Мануйлов // Воспитательная система массовой школы: проблемы гуманизации – М., 2002. – С.98-110.
8. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории / Б.Д. Парыгин. – М. : Мысль, 1971. – 351 с.
9. Рожков М. Й. Концепция социализации ребенка в работе детских организаций / М. Й. Рожков. – М.: Академия, 1991. – 87 с.
10. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального простору : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. В. Савченко. – Луганськ, 2004. – 61 с.
11. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.

Коваленко О.С.
керівник гуртка «Народна творчість»

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

У статті досліджено виховний потенціал соціокультурного простору закладу позашкільної освіти у площині патріотичного виховання. Визначені компоненти виховного потенціалу ЗПО. Акцент зроблено на можливості декоративно-ужиткового мистецтва щодо формування світогляду, якостей свідомого громадянина-патріота.

Ключові слова: соціокультурний простір, патріотичне виховання, декоративно-ужиткове мистецтво, національні ремесла.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Згідно Закону України «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між , взаємоповаги між націями і народами» [3].

У загальній системі освіти заклади позашкільної освіти (ЗПО) виконують не додаткову, а, за певних умов, випереджувальну функцію. Ефективність виховання молоді у ЗПО обумовлена багатством змісту, форм та методів виховної діяльності в гуртках та творчих об'єднаннях.

Поєднання колективних, групових та індивідуальних занять дозволяє забезпечити цілісний підхід до виховання особистості. Роль і значення позашкільної освіти у всебічному розвитку особистості посилюються тим, що вона сприяє громадянському вихованню, задоволенню різнобічних інтересів, стимулює розвиток творчої обдарованості й індивідуальності, залучає дитину до загальнолюдської та національної культур, невід'ємною складовою яких є декоративно-ужиткове мистецтво.

Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор. Різні підходи до визначеної проблеми розглянуті у працях Т. Алексеєнко, І. Беґа, О. Батухтіної, О. Кононко, М. Триняк, які ми використовували в процесі дослідження. Проте ми робимо акцент на можливостях та виховному потенціалі соціокультурного простору закладу позашкільної освіти.

Мета дослідження: визначити виховні можливості соціокультурного простору закладу позашкільної освіти щодо патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурний простір ЗПО містить значний виховний потенціал, який ми розглядаємо як виховні можливості закладу, які можуть бути використані для досягнення мети виховання особистості. Виховний потенціал ЗПО включає наступні компоненти, а саме: ціннісно-цільовий (можливості, обумовлені провідними принципами, соціальними функціями, освітніми та виховними завданнями позашкільної освіти); організаційний (можливості, що пов'язані з організаційними особливостями діяльності ПНЗ); змістовний (можливості, зумовлені специфікою змісту, форм і методів позашкільної освіти) [6 , с.7].

Декоративно-ужиткове мистецтво є невичерпним джерелом для виховання підростаючого покоління, формування свідомого громадянина-патріота. Завдяки його символічній, образній мові, як одного з різновидів народного мистецтва, ми пізнаємо історію, світогляд, моральні вартості наших предків. Виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва міститься у самій його суті і пояснюється тим, що емоційна сторона свідомості, естетичні ідеали особистості – первинні стосовно інтелекту в формуванні духовних інтересів, ставлення до світу взагалі. З-поміж інших видів мистецтва, декоративно-ужиткове є унікальним у вирішенні завдань як художнього так і особистісного розвитку, громадського і духовного становлення підростаючого покоління як у загальноосвітній школі, так і в ЗПО.

Завдяки символічній мові мистецтва, ми маємо можливість пізнавати історію, світогляд, моральні цінності наших предків. Наприклад, в своїй роботі О. Красовська зазначає: «Пройшовши крізь століття слова, символи, знаки нароцують на свій стрижень кристали досвіду, фантазії нашого народу, вони стають «сокровенними». Якщо дитина не виховується на основі етнокультури, це ускладнює можливість її пізнішого входження в чарівний світ народного мистецтва. Внаслідок цього людина не встановлює глибинного зв'язку зі своєю культурою, не розуміє її, не вважає рідною» [5 , с.79].

Вивчаючи народне мистецтво, дослідники Є. Антонович, О. Найден, В. Щербаківський зазначили, що твори декоративно-ужиткового мистецтва крім функціонально-ужиткових якостей, пов'язаних з їх безпосереднім використанням у побуті, несуть у собі інформацію національного, соціального змісту.

Використання засобів декоративно-ужиткового мистецтва в соціокультурному просторі ЗПО дозволяє певною мірою вирішити проблему громадянського, національно-патріотичного виховання. Цікавий зміст, багатство фантазії, яскраві художні образи привертають увагу дитини, доставляють йому радість і в той же час роблять на нього свій виховний вплив.

Виготовляючи різні вироби національних народних промислів та творів ужиткового мистецтва, вихованці, з одного боку формують себе як творчу особистість, а з іншого – як особистість певної нації з відповідними потребами, інтересами та здібностями. Заняття декоративно-ужитковим мистецтвом сприяють вихованню в дітях культури сприйняття матеріального світу, формуванню естетичного ставлення до дійсності, допомагають краще пізнати інші види мистецтва, вчать цінувати і поважати працю.

Виділимо мистецтво як могутній засіб виховання, цінність якого полягає в тому, що в ньому в концентрованому вигляді, естетичній формі навечно матеріалізується непомітний для ока і часто незбагнений для розуму національний дух – вищий вияв творчого генія народу. Оволодіваючи мистецтвом, народними ремеслами, молодь засвоює надбання рідного народу. Мистецтво формує у дитини національну свідомість, допомагає сприймати і переосмислювати явища і процеси дійсності. Звичайно, національна свідомість формується не лише внаслідок цілеспрямованого виховного впливу,

а й розвивається у процесі безпосереднього спілкування з явищами природи, довкілля, мистецтвом, у ході художньо-творчої діяльності.

Вивчення етнографічно-краєзнавчих матеріалів переконливо доводить, що декоративно-ужиткове мистецтво має значний потенціал щодо етнокультурного виховання, формування етнічних цінностей у підростаючого покоління. Формування інтересу до народів, які мешкають на території рідного краю, його традицій, звичаїв сприяє вихованню свідомого юного громадянина, який шанобливо ставиться до духовних і матеріальних надбань свого народу.

Дослідниця Л. Калуська у своїх роботах наголошує на тому, що народні ремесла є засобом виховання дітей. Свій вибір науковець обґрунтовує тим, що народні ремесла є одним з видів українського декоративно-ужиткового мистецтва, у якому відбилися регіональні особливості й традиційні заняття людей певної місцевості України. За їх допомогою можна формувати емоційно-ціннісне ставлення до рукотворного національного багатства, виховувати інтерес до історії свого краю, гордість за майстрів, які живуть на рідній землі, бажання і собі навчатися виготовляти подібні речі [4]. Важливим є те, що народні ремесла постають у контексті традиційного національного виховання як засіб ранньої етнізації і соціалізації дитини.

Протягом останнього десятиліття значно підвищився інтерес до народних традицій та їх регіональних особливостей, а саме:

- проводяться виставки виробів народних умільців;
- відроджується роль рушників, вони продовжують своє життя в сучасних обрядах;
- усе частіше зустрічаються народні мотиви в оздобленні сучасного одягу, оселі;
- набувають популярності народні свята тощо [5].

Слід зазначити, що сучасне звертання педагогіки до народних традицій зовсім не означає нехтування сьогоденням. Тільки осмисливши минуле, пізнавши витoki своєї культури та історії, можна й чіткіше зрозуміти сьогодення і уявити майбутнє.

Любов дитини до рідної землі починається з пізнання найближчого середовища (природного й соціального). Дитина набирається вражень та знань про навколишнє, зокрема: про близьких людей та про свою малу Батьківщину, що залишають у її душі незабутні спогади на все життя. Саме тому, на нашу думку, формування інтересу до рідного краю, традицій, обрядів, звичаїв, народів, сприяє вихованню свідомого громадянина, який шанобливо ставиться до духовних і матеріальних надбань свого народу. Розпочинати формування етнічних цінностей краще за все, на нашу думку, необхідно з ознайомлення дітей з найближчим оточенням. Тобто з тих речей, які вони можуть побачити вдома (наприклад, вишита серветка, тканий килимок, предмети народного одягу, іграшки тощо) і які викликають позитивні емоції.

У результаті ознайомлення дітей з зазначеними традиціями у дітей мають сформуватися знання, які сприятимуть розвитку позитивного ставлення до традицій, поваги до старшого покоління, до своєї малої Батьківщини. На тлі цих емоцій необхідно розширювати знання дитини, пов'язуючи близьке з далеким: квіти коло хати – з народними традиціями їх використання, улюблені вироби (речі) рідних людей з народними ремеслами краю, пейзажі – з історичним минулим.

На основі отриманих знань мають виникнути нові емоції – пов'язані вже не лише з найближчим оточенням, а зі своїм народом, країною. Що, у свою чергу, сприятиме вихованню таких ціннісно важливих якостей як взаємоповага, працьовитість, повага до звичаїв і традицій, терпимість, демократизм, родинність тощо.

Залучення дітей до національних традицій та звичаїв, підготовки і відзначання свят народного календаря пробуджує у них любов до рідної землі, повагу до людей праці, формує вміння плідно працювати, шанувати історію, збагачувати культуру свого народу. Участь вихованців у святах народного календаря сприятиме тому, що вони глибше відчуватимуть нерозривність з рідною природою, намагатимуться власною працею примножувати багатства рідного краю, прагнутимуть зберігати та розвивати трудові та святкові традиції.

Висновки. Соціокультурний простір закладу позашкільної освіти в умовах залучення вихованців до народного декоративно-ужиткового мистецтва, свят, обрядів, урочистостей народного календаря, традицій рідного краю має суттєвий виховний потенціал щодо формування юного громадянина-патріота. Завдяки символічній мові мистецтва маємо можливість пізнавати історію,

світогляд, моральні цінності наших предків, глибше відчувати свою нерозривність із рідною природою, намагання примножувати багатства своєї Батьківщини.

Література

1. Батухтіна О.Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Батухтіна Ольга Геннадіївна. - К., 1999. - 232 с.37
2. Бех І.Д. Почуття громадянськості у вчинковому вираженні / І. Д. Бех // Формування громадянської компетентності учнівської молоді : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8-9 лют. 2005 р.) – Х. : ХОНМІБО, 2005. – С. 8-19.
3. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : навч.-метод. посіб. / П.Р. Ігнатенко, В.Л. Поплужний, Н.І. Косарева, Л.В. Крицька. – К. : ІЗМІН, 1997. – 252 с.
4. Калуська Л.В. Народні ремесла як засіб морально-трудового виховання старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Калуська Любомира Василівна. - Івано-Франківськ, 1994. - 169 с.
5. Триняк М.В. Спілкування українських школярів із зарубіжними однолітками як фактор формування рис громадянськості : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М.В. Триняк. – Х., 1999. – 18 с.
6. Українські традиції звичаї / авт.-упоряд. А.П. Ярещенко. – Х. : Факт, 2008. – 232 с.

Кулик Н. М.

кандидат технічних наук,
керівник гуртка «Стань творцем свого життя»

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена особливостям компетентнісного підходу у позашкільній освіті. Досліджено механізм формування соціальної компетентності вихованців гуртків позашкільних навчальних закладів та визначено основні соціальні компетенції, які формуються в умовах позашкільної освіти.

Ключові слова: *компетенція, соціальна компетенція, компетентнісна освіта, позашкільний навчальний заклад.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Майбутнє України – за поколінням, що нині опановує уроки життя, якість якого залежить від рівня розвитку життєвої компетентності.

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, сучасний учень повинен володіти певними якостями і уміннями: мати досвід пізнання самого себе, розуміння інших людей, механізмів і законів, що впливають і на людські відносини, вміння ідентифікувати себе як члена суспільства, громади, групи, творчо використовувати набуті знання і вміння в оточуючій його дійсності, бути здатним генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, творчо мислити, уміння здобувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення, бути комунікабельним, володіти навичками конструктивного спілкування, правильного розуміння бажань, очікувань і вимог інших людей, урахування їх прав, вміння конструктивно розв'язувати конфлікти, вміння долати труднощі та відстоювати свої права, бути готовим до вибору майбутньої професійної діяльності, бережливо ставитись до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності, вміння розробляти власний життєвий проект тощо. У формуванні визначених якостей, становленні особистості як творця і проектувальника власного життя важливе місце займає процес вироблення в учнівської молоді різноманітних життєвих навичок, необхідних для розвитку життєвої компетентності особистості та для успішної адаптації її в суспільстві.

Мета статті: з'ясувати особливості компетентнісного підходу в умовах позашкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Похідні засади орієнтації на компетентнісний підхід у системі освіти висвітлені в працях Т.Шатського, І. Фруміна, В. Краєвського, теорії і практиці розвивального навчання, концепції життєтворчості І.Єрмакова. За теорією сучасної української педагогіки компетентнісний підхід протистоїть знаннєвому.

Орієнтація на компетентнісну освіту в сучасних умовах є новим утворенням для позашкільної освіти, яке ще залишається малодослідженим. Для позашкільних навчальних закладів показово, що освітній мінімум розробляється на основі цілей навчання. За В. Краєвським він охоплює чотири елементи змісту освіти:

- досвід пізнавальної діяльності, який фіксується у формі результатів – знань.
- досвід здійснення відомих способів діяльності – у формі вмінь діяти за зразком.
- досвід творчої діяльності – у формі приймати нестандартні рішення в проблемних ситуаціях.
- досвід здійснення емоційно-ціннісних відносин – у формі особистісних орієнтацій.

Засвоєння цих типів досвіду дозволяє сформувати у вихованців позашкільних навчальних закладів здібності здійснювати складні види цілеспрямованих дій. Особа, котра знаходить, знайшла чи знайде вихід із ситуації, – компетентна. Тобто компетентність – це характеристика, яка дається в результаті оцінки ефективності чи результативності дій, спрямованих на вирішення певного кола значимих для даних дій завдань чи проблем. Тому поняття компетентності ширше за знання чи вміння та навички, воно включає їх, але це не тільки сума знань, умінь та навичок, це поняття іншого смислового розуміння. А. Хуторський вказує на те, що компетенція означає коло питань, у яких людина добре поінформована, володіє пізнанням і досвідом. Відповідно компетентна в певній галузі людина володіє певними знаннями і здібностями, які дозволяють їй обґрунтовано судити про цю галузь, ефективно діяти в ній. Компетенція – це сукупність взаємозв'язаних якостей особистості – знань, умінь, навичок та пов'язаних з ними способів діяльності, які задаються стосовно до певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності відповідно до них.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід в освіті – це спроба привести освіту відповідно до потреб ринку праці. Збільшується попит на додаткову освіту, яку надають позашкільні навчальні заклади, школи мистецтв, культурно-освітні заклади.

В умовах соціально-економічних перетворень зростає вплив соціуму на формування особистості. Тому важливо для позашкільних навчальних закладів сприяти розвитку соціальних компетенцій.

Соціальна компетентність розглядається як:

- здатність працювати самостійно без постійного керівництва;
- здатність брати на себе відповідальність за власною ініціативою;
- здатність проявляти ініціативу, не запитуючи в інших, чи варто це робити;
- готовність бачити проблеми і шукати шляхи їх вирішення;
- уміння аналізувати нові ситуації, застосовувати наявні знання для такого аналізу;
- здатність уживатися з іншими людьми;
- освоєння будь-яких знань за власною ініціативою;
- уміння приймати рішення на основі власних суджень.

На основі практичного узагальненого досвіду авторитетних думок вчених виділяють такі компетенції:

- автономна рефлексивна діяльність;
- інтерактивне використання засобів;
- участь у роботі неоднорідних груп;
- критичне мислення;
- вирішення задач.

Наповнення ключових компетенцій пов'язується з компетенціями, які стосуються життя в полікультурному суспільстві (здатності жити з людьми інших культур, мов, релігій) та соціальними компетенціями (здатність брати на себе відповідальність, участь у спільному прийнятті рішень, регулювати конфлікти мирним шляхом, участь у функціонуванні та покращенні демократичних процесів).

Для позашкільних навчальних закладів важливо «сприяти становленню людини як суб'єкта і проектувальника життя, усвідомленню молодою людиною свого життєвого шляху» (за І. Єрмаковим).

Висновок. Особливістю для позашкільної освіти за компетентнісно-зорієнтованою методикою навчання є зміщення на самостійне навчання вихованців, відповідальність і життєва активність. Це моделювання життєвих ситуацій відповідно до проблем, у яких вони задані. Тобто в позашкільний педагогічний процес відбувається включення проблемних ситуацій, які формують здатність

особистості вихованця до практичної діяльності на основі боротьби мотивів, прийняття рішень, які змінюють ситуацію на задоволення інтересів і потреб особистості залежно від навколишнього світу. Необхідно звернути увагу на завдання, які слід вирішити. Їх існує багато, а видів компетенцій, за допомогою яких можливо досягнути вирішення завдань, суттєво менше; одні й ті ж види компетентностей потрібно застосовувати для досягнення різних завдань. Для того, щоб вихованці могли успішно досягнути поставлених цілей, педагоги позашкільних навчальних закладів формують і розвивають якості, які формують соціальні компетентності:

- здатність приймати правильні рішення (передбачення результатів різних дій, уміння працювати з іншими, повага і довіра до здібностей та можливостей інших);
- персональна відповідальність (формування потреби вирішувати прикладні (практичні) завдання стосовно до суспільно значимих цілей, здатність приймати персональну відповідальність за зміни в соціумі, готовність приймати відповідальність на себе при узгодженні колективних рішень);
- здатність до спільних дій заради спільної мети (співробітництво з іншими, позитивні установки щодо колег, виконання різних ролей в групах, компромісність рішень, визнання важливості колективних цілей);
- здатність спонукати інших працювати спільно заради досягнення мети (брати на себе роль лідера, формулювання групової мети і організація її досягнення, створення ситуацій розвитку життєвих компетенцій);
- здатність слухати інших і брати до уваги те, що вони говорять (уміння не тільки слухати, а розуміти те, що не договорюють, здатність вловлювати ключові фрази, шукати додаткову інформацію, готовність визнати правоту свого негативного ставлення, визнання головних і другорядних цілей)
- готовність дозволяти іншим приймати самостійні рішення (довіра до компетентності інших, розвиток багатьох видів компетентностей, здатність критично оцінювати власні судження);
- здатність вирішувати конфлікти і пом'якшувати протиріччя (чуттєвість до невисловлених протиріч, розпізнання пріоритетів, потреба до оцінки наслідків дій, оцінка протилежних рішень, повага до компромісів);
- самостійність мислення, оригінальність (оцінка ініціатив, прагнення до самодовершеності, оцінка власної відмінності від інших, готовність винести незадоволення, відстоювання власних ідей, реакція на байдужість);
- здатність якісно працювати в ролі підпорядкованого (розуміння загальних принципів діяльності, цілісна картина дій, самонавчання, готовність діяти на рівні досягнутого взаєморозуміння, відданість загальній справі);
- адекватна поведінка і самоконтроль, уміння запобігати почуттям гніву і безсилля, позбавлятися поспішних рішень, діяти без нападів та критики.

Література

1. Єрмаков І.Д. Життєві компетентності особистості: від теорії до практики//І.Д.Єрмаков – Наука, 2011. – С. 268.
2. Краєвський В.В. Методологія педагогічного дослідження.// В.В. Краєвський – Либідь, 2009. – С.327.

Ліхута О.В.,
методист методичного відділу,
керівник гуртка
«Школа успіху»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті, на основі теоретико-методологічного аспекту, досліджено термін «соціалізація», подано класифікацію чинників соціалізації, описано фактори, що впливають на соціалізацію особистості, увагу акцентовано на стадіях соціалізації особистості, виокремлено види та засоби соціалізації та виділено функції процесу соціалізації.

Соціалізація – це процес входження індивіда в суспільство через різні спільноти, колективи, групи завдяки засвоєнню норм, ідеалів, цінностей шляхом виховання та навчання.

Ключові слова: *соціалізація, соціалізація особистості, методологія, теоретико-методологічний аспект.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Поняття «соціалізація» увійшло в науковий тезаурус всередині ХХ століття, зокрема воно зустрічається у працях А. Госліна, І. Толмена, Маккобі.

Соціалізація забезпечує входження людини у соціальні спільноти і колективи, комфортне співіснування в них, усупільнення її діяльності, способу життя і думок, що забезпечує формування особистості як представника певних соціальних спільнот і груп, соціальних прошарків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Фундаторами теорії соціалізації вважаються такі вчені як, Б. Ананьєв, Г. Андреева, С. Батенін, А. Валлон, Ф. Гіддінгс, Дж. Дьюї, Е. Дюркгейм, В. Каптерев, І. Кон, О. Лазурський, А. Мудрик, Б. Паригін, Т. Парсон, Ж. Піаже, А. Ребер, С. Рубінштейн, Г. Тард. Сучасними розробниками теорії соціалізації є Т. Алексеєнко, Н. Лавриченко, В. Москаленко, С. Савченко.

Мета статті полягає у дослідженні теоретико-методологічного аспекту соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу. Процес розвитку особистості відбувається в активній взаємодії людини та соціального середовища. Відповідно, для характеристики цього активного входження людини в систему соціальних відносин використовується поняття «соціалізація».

В сучасній науковій літературі існує доволі широкий набір визначень «соціалізації», які різняться залежно від того, як розуміють їхні автори сутність й структуру особистості як психосоціогенної істоти.

Так, *соціалізація* (від лат. *socialis* – суспільний):

- це «процес, через який безпорадне маля поступово перетворюється на особу, яка розуміє і саму себе, і довкілля, набуває знань і навичок, притаманних культурі, в якій він (або вона) народився» [4, с. 42];
- «процес інтеграції індивіда у суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальні інститути, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально-значущі риси особистості» [6, с. 194];
- «процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості» [3, с. 236–237];
- «процес засвоєння індивідом знань, досвіду, норм і цінностей, включення його до системи соціальних зв'язків і відносин, необхідних для його становлення і життєдіяльності в даному суспільстві» [5, с. 43];
- «спосіб формування умінь і соціальних установок індивідів, які відповідають їх соціальним ролям; процес становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі» [6, с. 474].

Важливим у дослідженні соціалізації особистості є визначення методології, з позиції якої аналізується цей феномен.

Методологія – це своєрідна парадигма, яка є системою взаємопов'язаних категорій та принципів, що відображаючи об'єкт пізнання, виконують функцію інструментів дослідження його змісту, закономірностей та тенденцій розвитку змін.

З методологічної точки, соціалізація особистості відбувається під впливом певних *чинників* (Н. Черниш):

- сукупність ролей і соціальних статусів, що їх суспільство пропонує людині;
- соціальні спільноти, у межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі й набути конкретного статусу;
- система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві та які молоді покоління успадковують від старших;
- соціальні інститути, які забезпечують виробництво і відтворення культурних зразків, норм і цінностей та сприяють їх передаванню і засвоєнню;
- загальну ситуацію у країні, яка може коливатися від жорсткого запрограмованого процесу формування нормативного чи ідеального типу особистості до переважаючої стихійності суспільних впливів на індивіда [7, с. 197].

Отже, ці чинники взаємодіють між собою і формують унікальну соціалізацію кожної особистості.

Натомість, А. Мудрик групує *фактори*, що впливають на соціалізацію особистості, виокремлюючи:

- макрочинники (космос, планета, етнос, суспільство, держава);
- мезочинники (місто, село, місцевість, регіон, засоби масової інформації, приналежність до певної субкультури);
- мікрочинники (сім'я, клас, друзі, школа, сусіди, ровесники, приватні державні організації) [2].

Ці фактори спільно впливають на формування соціальної поведінки, соціальної свідомості та ідентичності особистості.

Оскільки, процес соціалізації особистості триває все життя, відповідно, змінюються і стадії соціалізації. На кожній стадії соціалізації, особистість стикається з низкою проблем. Так, Е. Еріксон вирізняє такі основні проблеми соціалізації особистості на кожній з восьми стадій життєвого шляху людини:

- стадія 1 – дитячий (немовлячий) період; основна проблема – довіра або недовіра;
- стадія 2 – вік 1–2 роки; основна проблема – автономія або сором і сумнів;
- стадія 3 – вік 3–5 років; основна проблема – ініціатива або почуття провини;
- стадія 4 – молодший шкільний вік; основна проблема – старанність або недбайливість;
- стадія 5 – підлітково-юнацький вік; основна проблема – становлення індивідуальності (ідентифікація) або рольова дифузія (невизначеність у виборі ролей);
- стадія 6 – молоді роки; основна проблема – інтимність або самотійність.
- стадія 7 – середній вік; основна проблема – продуктивність (творча) або стагнація (творчий застій);
- стадія 8 – старість; основна проблема – умиротворення або відчай [1, с. 64-65].

Важливо зауважити, стадії соціалізації особистості допомагають визначити вплив оточуючого соціуму на формування і розвиток особистості. Суперечливість, взаємодія та закріплення соціальних норм і цінностей відбуваються протягом усього життя, але найбільш інтенсивні зміни спостерігаються на ранніх стадіях соціалізації.

За допомогою теоретико-методологічного аспекту нами було також досліджено *види соціалізації особистості*:

- первинна;
- маргінальна;
- вторинна;
- ресоціалізація.

Первинна соціалізація відбувається в перші роки життя в сім'ї чи іншому найближчому оточенні дитини; пов'язана з формуванням узагальненого образу дійсності і засвоєнням певних моделей поведінки в різних ситуаціях і з різними людьми. В подальшому відбувається корекція набутого досвіду у процесі первинної соціалізації.

Маргінальна (проміжна) соціалізація найактивніше відбувається у підлітковому віці та в різних маргінальних групах. Тісно пов'язана з потребою самоутвердження особистості у найближчому оточенні та з груповою і статевою ідентичністю.

Вторинна соціалізація відбувається у процесі професійного становлення особистості, набуття статусу і специфічно-рольової поведінки.

Ресоціалізація – (ре- приставка, яка означає повторну, відновлюючу дію, протилежну, зворотну) – підготовка до повернення індивіда у звичну культуру, середовище, відновлення соціальних зв'язків. Відбувається у процесі спеціально організованої роботи з особами, які втратили все це в результаті фізичних і психічних травм.

Цілком логічно, що види соціалізації особистості сприяють її інтеграції в суспільство, розвитку соціальних навичок та підтримці стабільних відносин з оточуючими.

Доведено, що залежно від потреб та інтересів кожної особистості, існує достатньо активних засобів, які можна використовувати для соціалізації.

На сьогодні активними *засобами* соціалізації особистості є:

- спосіб життя;
- елементи духовної культури;
- типи і види стосунків у різних сферах життєдіяльності;
- масмедіа.

Всі вони мають велике значення для процесу і результату соціалізації, оскільки, ці засоби допомагають нам відповідати на питання, хто ми є, які цінності ми маємо та як поводитися у соціальних ситуаціях.

На основі дослідження можна виділити провідні *функції* процесу соціалізації:

1. функція конструювання особистості;

2. функція соціальної адаптації як засвоєння індивідом соціальних норм, суспільних цінностей конкретно-історичного суспільства з метою організації і здійснення сумісної з членами цього суспільства життєдіяльності;

3. функція інкультурація, яка полягає у засвоєнні традицій певної культури суспільства з метою передачі їх наступному поколінню;

4. функція формування ідентичності особистості.

Таким чином, функції процесу соціалізації є надзвичайно важливими для розвитку особистості людини та її успішної інтеграції в суспільство. Соціалізація забезпечує передачу соціального досвіду, цінностей, норм поведінки та ролей, які індивід повинен усвідомлювати, приймати й інтегрувати в своє особисте життя.

Висновки. Отже, на основі теоретико-методологічного аспекту, доведено, що соціалізація особистості – це процес, який охоплює всі аспекти життя людини, що включає її взаємодію з оточуючим соціальним середовищем та залучення до культурних, соціальних, економічних та політичних процесів. Соціалізація допомагає формувати індивідуальну і соціальну ідентичність, виховувати цінності, норми та практики, необхідні для ефективного функціонування у суспільстві. Вона починається з народження і триває протягом усього життя людини.

Література

1. Андрущенко В.П., Бех В.П., Лукашевич М.П., Мигович І.І. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть : монографія. К. : УДЦССМ, 2001. Кн. 1. 342 с.
2. Гарасимів Т.З., Марисюк Н.В. Індивідуальне в соціалізації: Філософсько-правовий вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 837. С. 236-240.
3. Гіденс Е. Соціологія. [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник]; наук. кер. О. Іващенко. К. : Основи, 1999. 142 с.
4. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. К. : Наукова думка, 1995. 463 с.
5. Соціологія / за ред. В.Г. Городяненка. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. 560 с.
6. Соціологія : короткий соціологічний словник / під заг. ред. В.І. Воловича. К. : Український Центр духовної культури, 1998. 730 с.
7. Черниш Н.Й. Соціологія. Львів : Кальварія, 2003. 540 с.

Ляшова О. С.,
керівник гуртка «Калинка»

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНО СПРЯМОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлені цінності, складові, завдання, принципи формування патріотично спрямованого освітнього середовища закладу позашкільної освіти.

Ключові слова: *патріотизм, заклад позашкільної освіти, освітнє середовище, патріотичне виховання.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. У складних умовах сучасного суспільства питання національно-патріотичного виховання дітей є дуже гострим. Етнічна основа – це стрижень, на який повинен нанизуватися будь-який прояв людської життєдіяльності.

Національна гордість, любов до Батьківщини, радість, що переживається під час сприймання об'єктів національної культури, інтереси національного розвитку та інтереси свого народу – без таких національних норм ніяке суспільство не може існувати й розвиватися.

У контексті нових завдань, що постали перед державою, позашкільна освіта покликана формувати у підростаючого покоління риси національної ідеї, яка полягає у формах, методах, функціях та принципах національно-патріотичного виховання. Створення освітнього простору для формування громадянина-патріота – першочергове завдання для закладів позашкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Проблема, пов'язаним із національно-патріотичним вихованням молодого покоління, присвячені численні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. Так, серед класиків педагогічної науки до проблем патріотичного виховання зверталися Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, О. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. У своїх працях вони висвітлювали актуальні для свого часу

проблеми розвитку патріотичних почуттів як складової частини національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини.

Основи національного виховання закладено вітчизняними філософами та громадськими діячами М. Драгомановим, М. Грушевським. Значний внесок у висвітлення проблеми розвитку патріотизму, національної свідомості особистості зробили І. Бех, Н. Косарев, І. Підласний, М. Рагозін, О. Сухомлинська та ін. Способи реалізації принципів національного виховання в практичній діяльності педагогів розглянуто в дослідженнях І. Бека, Л. Качинської, М. Красовицького, А. Розенберга й ін. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали О. Вишневський, О. Гевко, М. Стельмах, М. Щербань та ін.

Виховний потенціал позашкільної освіти розкривається в працях В. Белової, О. Биковської, С. Білоус, В. Вербицького, Я. Кепши, А. Корнієнко, Д. Лебедева, О. Липецького, О. Литовченко, В. Мацулевич, В. Мачуського, Г. Пустовіта, Т. Суценко, Л. Тихенко та інших.

Мета статті є визначення цінностей, складових, завдань, принципів формування патріотично спрямованого освітнього середовища закладу позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Учений-філософ І. Тен (1828–1893) висунув тезу про те, що ключовим у розвитку особистості є її приналежність до певного культурного, соціального, духовного, психологічного, етнографічного природного середовища, пов'язуючи головним чином розвиток здібностей школяра із впливом відповідного оточення. [3] Отже, освітнє середовище – складне та неоднорідне явище соціального життя, яке має різні ознаки – суттєві й другорядні.

Освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів й суб'єктів, які впливають на формування особистості, на її творчий, професійний та особистісний розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності дитини в освітньому закладі та поза його межами.

Складові освітнього середовища закладу позашкільної освіти [2]:

- фізичне оточення (просторово-предметне) - матеріальна база освітнього середовища);
- людський фактор – педагогічний колектив, колектив вихованців;
- змістова – визначає навчальні програми та плани, освітньо-кваліфікаційні характеристики суб'єктів освітнього середовища;
- мотиваційна – опосередкованими зв'язками з реальним світом, які формуються у процесі життєдіяльності вихованця;
- оціночно-результативна – самооцінка досягнутих результатів, участі у конкурсах, виставках тощо.

Завдяки тому, що діти відвідують заклади позашкільної освіти добровільно, самостійно обирають вид діяльності на заняттях, створюються умови для самовизначення, саморозвитку, самореалізації особистості. Національне виховання, творчий розвиток, залучення до фізичної праці формують людські цінності: повагу, любов до людей та праці, моральну стійкість, патріотизм. Участь у конкурсах, виставках присутність на масових заходах сприяє розвитку впевненості, відповідальності, самоконтролю, стриманості. Можна зазначити, що середовище складає поле впливів на дитину: педагогічних, виховних, освітніх, професійних, соціокультурних. Зважаючи на те, що будь-яке середовище чинить певний вплив на людину (позитивний чи негативний), саме у педагогічному контексті цей вплив може бути стихійним. Тому в закладах позашкільної освіти важливо домогтися організації такого освітнього середовища, яке сприяло б розвитку особистісних цінностей зростаючої особистості, у нашому випадку формування громадянина-патріота.

Філософи й політологи визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до Батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, що закріплювалося століттями й тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витoki, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Нині патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість, спроможна перетворювати почуття в конкретні справи та вчинки на користь держави.

Справжній патріот повинен мати активну життєву позицію, своїми справами та способом життя сприяти якісним змінам ситуації в країні на краще. Для формування такої свідомості особистості має бути успішно реалізована цілісна система патріотичного виховання.

Патріотичне виховання належить до пріоритетних напрямів національної системи виховання та передбачає формування патріотичних почуттів, любові до свого народу, глибокого розуміння громадянського обов'язку, готовності відстоювати державні інтереси Батьківщини. До засобів патріотичного виховання належать рідна мова, вітчизняна історія, українська література, рідна природа, українська культурно-духовна спадщина тощо.

В основу формування освітнього середовища ЗПО патріотичного спрямування мають бути покладені історичні й культурні цінності, традиції і звичаї народу, значення яких зростає в умовах європейської інтеграції України. У зв'язку з цим патріотичне виховання є важливим державним завданням.

Метою патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано будувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу; забезпечувати її національну безпеку; знати свої права та обов'язки, цивілізовано відстоювати їх; сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і згоді в суспільстві.

Саме тому зусилля педагогів-позашкільників повинні бути спрямовані на утвердження в Україні патріотизму, посилення моральної складової в загальній системі формування у молоді національної гідності, готовності до виконання громадянських та конституційних обов'язків, особистісних рис громадянина Української держави, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, набуття соціального досвіду, фізичної досконалості, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури.

Завдання щодо формування патріотично спрямованого освітнього середовища ЗПО:

- забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості в Україні відповідно до її інтересів та можливостей;
- виховання правової культури, поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну України та історичних святинь;
- сприяння набуттю молоддю соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань українського народу;
- формування мовної культури, оволодіння та вживання української мови як духовного коду нації;
- формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини; відновлення та вшанування національної пам'яті;
- утвердження в свідомості громадян об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії, спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України, її громадян від княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ Української народної республіки, Січових стрільців, Української повстанської армії до часів незалежності;
- формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, підвищення престижу, розвиток мотивації молоді до державної та військової служби;
- відродження, розвиток українського козацтва як важливої громадської сили військово-патріотичного виховання молоді;
- формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, підвищення престижу, розвиток мотивації молоді до державної та військової служби;
- підтримання кращих рис української нації – працелюбності, прагнення до свободи, любові до природи та мистецтва, поваги до батьків та родини;
- створення умов для розвитку громадянської активності, професіоналізму, високої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності громадянина, держави;

— виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності.

У процесі формування патріотично спрямованого освітнього середовища закладу позашкільної освіти необхідно дотримуватись таких принципів [1]:

— національної спрямованості – передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури;

— гуманізації виховного процесу – педагог зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не форсує її розвиток, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини, виробляє індивідуальну програму її розвитку, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей;

— любові до України, свого народу;

— шанобливого ставлення до української культури;

— здатності зберегти національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

Висновки. Отже, формування патріотично спрямованого освітнього середовища закладу позашкільної освіти має свої цінності, певні особливості, завдання, принципи, дотримання яких дозволить цілеспрямувати роботу з патріотичного виховання.

Література

1. Гонтаровська Н. В., Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Київ, 2012р.

2. Іванюк Г. І. Ідеї національно-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах трансформації суспільства [Електронний ресурс] / Г. І. Іванюк. – Режим доступу: <http://www.lib.iitta.gov.ua/704514/1/.pdf>. – Загол. з екрана. – Мова укр.

3. Пустовіт Г. П. Патріотичне виховання дітей, і молоді в позашкільних навчальних закладах: теоретико-прикладні конструкти / Григорій Петрович Пустовіт // Педагогіка і психологія. – 2015. – № 3 (88). – С. 16-21.

Півень І. П.,

керівник гуртка «Оздоровчий волейбол»

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Стаття присвячена проблемі організації інклюзивного освітнього середовища як чинника соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Представлено зміст понять «освітнє середовище», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «особа з особливими освітніми потребами». Описано групи дітей з особливими освітніми потребами. Окреслено завдання ефективної організації освітнього середовища та виокремлено його структурні компоненти.

Ключові слова: діти з особливими потребами (ООП), інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, соціалізація, заклади позашкільної освіти.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому середовищі все більшої уваги набуває питання підготовки до навчання та навчання дітей з ООП. Така увага держави та громадськості зумовлена тим, що діти означеної категорії не повинні залишатися на узбіччі життя, освіти, культури. Вони мають всі права для отримання загальної та вищої освіти, для розвитку та самореалізації у своєму особистому житті, мати можливість приносити користь державі та суспільству. Усі діти заслуговують на середовище, яке задовольняє їхні потреби бути здоровими, відчувати себе безпечно, захищено від будь-яких проявів жорстокого поводження, нехтування з боку дорослих. Комфортне, емоційно підтримуюче, стимулююче середовище забезпечує кожній дитині інтерес до пізнання, сприяє навчанню, співпраці й особистому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Питанням соціалізації та адаптації дітей з ООП у загальноосвітній простір займалися: В. Бондар, В. Засенко (особистісний підхід у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку); О. Безпалько, Т. Губарева, І. Іванова

(соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів); А. Капська, Н. Краснова, С. Харченко, Л. Харченко (соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями).

Соціально-педагогічний потенціал освітніх інститутів, зокрема закладів позашкільної освіти у цьому контексті представлено у дослідженнях А. Золотарьової, Б. Купріянова, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та ін.

Метою статті є аналіз і узагальнення літературних джерел щодо організації інклюзивного освітнього середовища як чинника соціалізації дітей з ООП.

Виклад основного матеріалу. Багато дослідників називають освітнє середовище «третім учителем», який разом із батьками і педагогами здійснює суттєвий вплив на розвиток і навчання дитини (Ребекка Ізел та Беті Екселбі, 2001). Як стверджують науковці, освітнє середовище має бути привітним і цікавим для дитини. Враховуючи зазначене, завданнями добре організованого освітнього середовища є: підтримка роботи педагога; заохочення до розвитку незалежності та компетентності дітей; збільшення ефективності роботи персоналу; сприяння залученню дітей до щоденних видів діяльності; зменшення проблем з поведінкою дітей; сприяння відповідній соціальній взаємодії між дітьми; забезпечення структурованості та передбачуваності.

Необхідно зазначити, що науковці розрізняють три взаємопов'язані компоненти освітнього середовища, а саме:

– *Фізичне середовище.* Організація і дизайн групової кімнати, що охоплює центри діяльності, навчальні матеріали, іграшки, меблі.

– *Соціальне середовище.* Взаємодія, яка відбувається у дошкільній групі між дітьми, дітьми і педагогами, дітьми, педагогами і батьками.

– *Структурне середовище.* Час, послідовність, тривалість видів діяльності впродовж дня.

У 2013 році Міжнародна асоціація «Крок за кроком» (International Step by Step Association) розробила принципи якісної педагогіки, одним із яких був принцип створення розвивального освітнього середовища. Критерії і показники цього принципу представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Освітнє середовище: основні критерії і показники якості

Критерії	Показники
Середовище сприяє розвитку кожної особистості	<ul style="list-style-type: none"> – Педагог створює таке середовище, де кожна дитина відчуває свою належність до спільноти групи і відчуває себе комфортно. – Педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їхніми почуттями, ідеями та їхнім життям. – Педагог створює атмосферу, де діти можуть вільно висловлюватися та виражати себе. – Педагог створює середовище, яке стимулює дітей розширювати межі пізнання і дій, іти на прийнятні ризики у процесі розвитку та навчання. – У стосунках із кожною дитиною педагог сприяє розвитку почуття довіри, прихильності та індивідуальних взаємин.
Фізичне середовище є привабливим, безпечним, інклюзивним та стимулювальним; спонукає дітей досліджувати, навчатися та бути самостійними	<ul style="list-style-type: none"> – Педагог турбується, щоб середовище було фізично безпечним і легко контрольованим. – Педагог піклується, щоб навколишній простір був привабливим і комфортним для різноманітної діяльності дітей. – Педагог організовує логічно розташовані центри діяльності. – Педагог використовує багато різноманітних та доступних матеріалів, які стимулюють розвиток, спонукають дітей досліджувати, гратись і навчатись. – Педагог адаптує фізичне середовище

	відповідно до потреб окремих дітей/груп дітей.
Середовище сприяє розвитку у дітей відчуття спільноти та їх участі у створенні культури групи	<ul style="list-style-type: none"> — Педагог чітко висловлює свої очікування щодо поведінки дітей і залучає їх до розроблення правил групи. — Педагог створює середовище, яке ґрунтується на демократичних цінностях і сприяє участі дітей у житті групи. — Педагог послідовно використовує рутинні дії/заняття для того, щоб розвивати саморегуляцію і самостійність дітей. — Педагог спрямовує поведінку дітей на основі знання особистості кожної дитини та рівня її розвитку.

Отже, для того, щоб середовище сприяло розвитку і навчанню дітей, потрібно, щоб кожен із цих компонентів був ретельно продуманий і реалізований. Окрім цього, кожен аспект освітнього середовища має відображати філософію закладу освіти і цілі навчальної програми.

Необхідно зазначити, що Закон України «Про освіту» [1] так *визначає терміни*:

– *інклюзивне навчання* – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципі недискримінації, врахуванні багатоманітностей людини, ефективного залученні та включенні до освітнього процесу всіх його учасників;

– *інклюзивне освітнє середовище* – сукупність умов, способів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей;

– *особа з особливими освітніми потребами* – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Фахівці [3, 4, 5, 6, 7, 8 та ін.] виокремлюють *особливі освітні потреби, які є загальними для дітей, незважаючи на розбіжності в їхніх проблемах*, а саме:

– навчання дітей з ООП має починатися одразу, щойно було виявлено порушення в нормальному розвитку;

– використання специфічних засобів для здійснення навчання;

– до навчальної програми слід увести спеціальні розділи, яких немає в стандартній програмі закладу освіти;

– диференціація й індивідуалізація навчання;

– продовження процесу інклюзивного навчання після закінчення навчання в закладі освіти, надання можливості молодим людям вступити до вишу;

– участь кваліфікованих фахівців (лікарів, психологів та ін.) у навчанні дитини з ООП, залучення батьків до освітнього процесу.

Науковці [3, 4, 5, 6, 7, 8 та ін.] виділяють *базові цінності, на яких ґрунтується інклюзивна освіта*:

1. Кожна дитина – особистість.

2. Навчатися можуть усі – нездібних дітей немає.

3. Кожна дитина має унікальні здібності, особливості та інтереси.

4. Заборона на дискримінацію в будь-якій формі.

5. Право кожної людини на участь у житті суспільства, у тому числі людей з особливими потребами.

6. Терпимість один до одного: готовність жити разом у світі один із одним прийняття людей із їхніми індивідуальними відмінностями.

7. Виховання в душі толерантності як «гармонія в розмаїтті».

Дітей, що мають ООП, сучасна наука розподіляє на три групи:

– діти з характерними обмеженими можливостями за станом здоров'я;

– діти, які зазнали труднощів під час навчання;

– діти, які живуть у несприятливих умовах.

Однак, для кожної дитини з ООП характерні свої особливості. За цією ознакою дітей розподіляють на такі групи: для яких характерні *порушення слуху* (повна або часткова відсутність слуху); з *проблемним зором* (повна або часткова відсутність зору); діти з *інтелектуальними аномаліями* (ті, у яких має місце затримка психічного розвитку); у яких *порушення мовлення*; які мають

проблеми з опорно-руховим апаратом; зі складною структурою порушень (сліпоглухонімі тощо); аутисти; діти, які мають емоційно-вольові порушення.

Враховуючи вищезазначене, для організації інклюзивного освітнього середовища потрібно:

- враховувати індивідуальні потреби та можливості кожної дитини;
- дотримуватися принципів універсального дизайну в освіті;
- взаємодіяти з батьками та командою закладу освіти.

Педагоги створюють середовище, яке стимулює інтерес дитини до пізнання, сприяє навчанню, допомагає співпраці й розвитку самостійності. Вони організовують фізичний простір і навчальні ресурси таким чином, щоб забезпечити безпеку і ефективність, створюють і підтримують позитивний контекст для розвитку дитини, де діти відчувають себе в безпеці, захищеними і можуть отримувати задоволення від гри та навчання. Крім цього, освітнє середовище має забезпечувати рівновагу між організованістю і різноманітністю, між можливістю займатися самостійно та з іншими дітьми. Діти навчаються і розвиваються шляхом участі в освітніх програмах закладу позашкільної освіти, де вони взаємодіють із навчальним, соціальним та фізичним компонентами середовища, які є стимулювальними і, водночас, містять у собі певні виклики. Залучення, що є основою інклюзії, означає активну участь дітей у щоденних видах діяльності, передбачених тими чи іншими програмами. Це поняття тісно пов'язане з навчанням і взаємодією між дитиною і середовищем – соціальним і фізичним.

Отже, інклюзивне середовище:

- це місце, де цінують участь і погляди кожного;
- це означає, що педагог створює рівні можливості для всіх дітей брати участь у всіх заняттях, незалежно від статі, расової та етнічної належності, здібностей, культури, соціально-економічного статусу, віку чи мови;
- це також означає, що педагог залучає кожну дитину, обираючи методи навчання і форми роботи відповідно до потреб і особливостей розвитку.

Особливої уваги у інклюзивному освітньому середовищі для оптимальної і невимушеної соціалізації дітей з ООП набувають заняття з фізичного виховання. Соціалізація дітей з ООП на заняттях з фізичного виховання відбувається завдяки використанню швидко-силових вправ (біг, стрибки, метання) та ігрових вправ і естафет. Цілеспрямоване використання вправ швидко-силової спрямованості створює сприятливі передумови як для підвищення рівня фізичних якостей, так і для корекції базових координаційних здібностей.

Необхідно зазначити, що процес соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами буде вважатися повноцінним, якщо забезпечуватимуться наступні умови:

- навчання кожної дитини відповідно до її особливих освітніх потреб і потенціального розвитку;
- можливість дитини відвідувати навчальний заклад, живучи в сім'ї, а батькам – виховувати власну дитину;
- розширення кола спілкування дитини з особливостями психофізичного розвитку та підвищення якості її соціальної адаптації.

Висновки. Отже, у сучасному освітньому середовищі все більшої уваги набуває інклюзивна освіта, яка найбільш актуально вирішує питання соціалізації та адаптації дітей з ООП у загальноосвітнє середовище. Середовище має великий вплив на розвиток дитини в усіх сферах – фізичній, когнітивній, соціально-емоційній, розвитку мовлення та ін. Створюючи фізично і психологічно безпечне й стимулювальне середовище та забезпечуючи різноманітні ресурси, педагог сприяє розвитку і навчанню дітей через самостійне і групове дослідження, гру, взаємодію з іншими дітьми та дорослими. Піклуючись про те, щоб кожна дитина відчувала, що їй раді, педагог тим самим виховує у дітей повагу до кожної окремої людини; допомагає дітям зрозуміти, що кожна дитина та її сім'я є важливою частиною спільноти групи/класу, що у кожної дитини є можливості користуватися загальними ресурсами і простором, брати участь у їх створенні і підтримці. Забезпечуючи дітям безпечне середовище і адаптуючи його з урахуванням конкретних навчальних потреб, педагог сприяє тому, щоб діти діяли у співпраці, брали участь у різних заняттях і завданнях, не боялися ризикувати і братися за більш складні завдання як в освітньому процесі, так і в повсякденних ситуаціях.

Література.

1. Закон України «Про освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради, 1991, №2, – с. 252-258.

3. Засенко В.В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку / Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 8 / За ред.: В.І. Бондаря, В.В. Засенка – К. : Наук. світ, 2006. – с. 85-88.
4. Іванова І.Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2000.
5. Савчук Л.О. «Особлива» дитина в навчанні / За мат. наук.-мет. пос. «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання». / Колупаєва А.А., Савчук Л.О. – Рівне : РОППО. – 2010. – 44 с.
6. Соціальна підтримка дітей з обмеженими функціональними можливостями. Методичні рекомендації / Авт. упоряд. Безпалько О.В., Губарева Т.Г. – К. : Логос, 2002. – 48 с.
7. Соціальна реабілітація молоді з обмеженістю дієздатності / За ред. С. Толстоухової, І. Пінчук. – К. : УДЦССМ, 2000.
8. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Навчально-методичний посібник для соціальних педагогів і соціальних працівників / За ред.: проф.. А.Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2003. – 168 с.
9. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. Капської А.Й.-К. : 2000.-372 с.
10. Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. Соціально-педагогічні технології: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Луганськ, 2005. – 552 с.

Полякова Т.В.,
керівник гуртка «Українська мова»,
канд. філ. наук, доцент

МОВА – ПОТУЖНИЙ ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено аналізу проблеми соціалізації сучасної молоді в умовах білінгвізму. Визначено основні чинники, які включають в себе засвоєння людиною соціальних норм, цінностей, знань та навичок, необхідних для життя в суспільстві. Акцентовано на тезі про входження людини в суспільство через освоєння мови, так як свідомість і самоідентифікація особистості починаються з мови.

Ключові слова: соціалізація, методи, прийоми, мова, засоби соціалізації, свідомість, самоідентифікація, культура мовлення, білінгвізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціалізація особистості — це процес, який включає в себе засвоєння людиною соціальних норм, цінностей, знань та навичок, необхідних для життя в суспільстві. Утім входження людини в суспільство багато в чому відбувається через освоєння мови. Свідомість і самоідентифікація особистості починаються з мови. Дитина при народженні ще не цілком людина в соціальному сенсі цього слова. Вона є представником роду людського лише біологічно. Соціальних властивостей та функцій особистості вона набуває в процесі виховання та через налагодження контакту з іншими людьми. Опираючись на думку відомого психолога А. Леонтьєва, наголошуємо, що кожна окрема людина вчиться бути людиною, хоче жити в суспільстві, тому не достатньо того, що дає їй природа при народженні. Індивідуум повинен ще опанувати те, що було досягнуто в процесі історичного розвитку людського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Дослідженню питання зв'язку мови та соціалізації молоді присвячено багато праць знаних науковців. На сьогодні мова та соціалізація постають крізь призму розгляду соціальних стандартів на тлі вивчення навчальних предметів. Значущий внесок у вищевказаній галузі знань щодо соціально-педагогічних аспектів проблеми оновлення змісту освіти, створення належних умов стосовно соціалізації індивідуума здійснили такі вітчизняні дослідники, як А. Богуш, В. Болгаріна, Л. Коваль, В. Оржеховська, О. Савченко, І. Фельдштейн та ін.

Метою статті є розгляд взаємозв'язку мови та соціалізації, які забезпечують глибоке усвідомлення здобувачами навчального матеріалу, впливають на розуміння, усвідомлення змісту понять, термінів, явищ і закономірностей, розвивають предметні вміння і навички в молоді, їхню активність, ерудицію, критичне мислення, які безпосередньо пов'язані та впливають на розвиток мовленнєвої культури.

Виклад основного матеріалу. Мова закладається генетично і є кодом, що зв'язує покоління. Вона визначає національний характер особистості, є важливим аспектом соціалізації, який допомагає формувати в людей певні цінності та переконання, що сприяє їхньому розвитку як громадян та патріотів своєї країни.

Народжена дитина є немовлям, природною особистістю, яка не вмє говорити. Однак разом з умінням говорити в неї з'являється розуміння сутності того, що саме вона промовляє. А промовляє, позначає й означає людина те, що для неї самої виступає як її власна внутрішня сутність, яку вона просто не здатна утримати в собі самій. Кожна особистість – це унікальний світ, сфокусований у його свідомості, інтелекті. Чим досконаліше вона володіє мовою, тим виразніше, повніше постає перед іншими членами суспільства як особистість. Необхідно зазначити, що мова належить до так званих вторинних систем; вона існує не сама по собі, а в людському суспільстві. Перебуваючи в тісному зв'язку з суспільством, мова виконує значну роль у соціалізації та консолідації людства. Вона існує у свідомості членів суспільства і реалізується в процесах мовлення. Мова – суто людський засіб спілкування в духовному і практичному житті людини і є системою знаків для передавання, приймання і використання інформації. Мовлення – це акт вживання людиною мови для спілкування.

Мовна соціалізація – це явище, під час якого відбувається входження індивіда до певної групи людей за допомогою мови, його пристосування у конкретному мовному середовищі.

Мовленнєва соціалізація – процес розвитку індивіда в системі соціально-мовних відносин, яка опосередковується шляхом їх засвоєння, тобто є процесом становлення мовної особистості. Необхідно зазначити, що особливий інтерес у науковців викликає мовленнєва соціалізація, тому що вона є водночас складовою, а також знаряддям соціалізації особистості, на ній базується психічний розвиток людини, засвоєння норм поведінки, адже процес пізнання і соціальна діяльність неможливі без мови, а одночасне засвоєння мови, оволодіння нею, нормами визначається соціальним середовищем. Найбільш ефективно мовна і мовленнєва соціалізація реалізуються на заняттях гуртка «Українська мова». Так як соціалізація здійснюється у трьох сферах (діяльність, спілкування, самосвідомість), то серед пріоритетних методичних засобів чільне місце належить ситуативним вправам/завданням. Цей вид роботи дає вихованцям можливість формувати і висловлювати думки відповідно до мовленнєвої ситуації, аналізувати і зіставляти мовленнєві та мовні явища, аргументувати, доводити й переконувати, виконувати різноманітні соціальні ролі [6].

Теми для таких завдань беруться з реального життя дитячого колективу, суспільного життя нашої країни тощо. Представлена ситуація супроводжується проблемним запитанням-завданням, а саме: дітям пропонується оцінити вчинки людей, передбачити розвиток подій, їх наслідки, виступити з порадою тощо. Так, запропонований матеріал (ситуація) виступає не як об'єкт для лінгвістичних спостережень, а як інформація для роздумів, яка містить декілька соціальних ролей, включає багато культурних норм, правил та стереотипів поведінки. Тобто проведення ситуативних завдань дозволяє моделювати різні види діяльності, знайомити вихованців із шаблонами поведінки, привчати їх до виконання особистісно-соціальної ролі. Наприклад, ситуативні вправи для вихованців 8-9 класів можуть містити невідомі події та ситуації, які подають моделі поведінки, ставлять здобувачів перед вибором [2].

Уявіть, що вам треба виступити з характеристикою однокласника, якого хочуть вибрати старостою класу або членом учнівського активу. Які риси характеру, на ваш погляд, повинна мати людина, якій доручають важливу справу? Чи є вони в того, кого ви пропонуєте? Обґрунтуйте свою точку зору. Побудуйте висловлювання, увівши до нього розгорнуту характеристику однокласника. Подумайте, текст якого стилю та типу мовлення ви будете створювати.

Ця ситуативна вправа готує дітей до життя й до громадянської активності, а також формує у вихованців вміння донести до суспільства власні думки, ідеї, свій духовний і життєвий досвід, а також вміння їх відстоювати.

Ситуативні завдання для вихованців 10-11 класів містять такі ситуації, застосування яких передбачає осмислення ними реальної життєвої ситуації. Для цього ми користуємося ситуативними вправами, які містять у собі опис конкретної життєвої події, яка насправді існувала в реальному житті, та проілюстровано її розмитість і складність. Під час розв'язання означеного завдання у вихованців виникає потреба поставити себе на місце конкретної людини, тобто виконати певну соціальну роль та прийняти своє, особисте рішення, з огляду на обставини [2].

1. Уявіть, що ви – директор школи. Щоб ви змінили для більш значного розвитку фізичної підготовки дітей.
2. Ви журналіст і вам необхідно взяти інтерв'ю в групі «Плач Єремії», але Тарас Чубай відмовляється виконати ваше прохання, вмовте його. Наприклад, можете пояснити, що ви приїхали з-за кордону, щоб написати статтю про цей концерт.

Отже, використання ситуативних вправ є ефективним засобом соціалізації вихованців, тому що вихованці вчаться формулювати й висловлювати думки відповідно до мовленнєвої ситуації, аналізувати й співставляти життєві події, аргументувати, доводити і доносити до суспільства власні думки, ідеї, свій духовний і життєвий досвід. Під час виконання ситуативних завдань здобувачі виступають в окремих соціальних ролях, виробляють ланцюжок рішень, підходять до результату, метою якого є вміння знайти найбільш правильне вирішення певної соціальної ситуації, наближеної до реального життя. Усе це допомагає вихованцям адаптуватися в соціумі.

Рольова гра – це умовне відтворення її учасниками реальної практичної діяльності людей, створення умов природнього спілкування, які поєднують у собі елементи як ігрової, так і навчальної діяльності. Педагогічні спостереження, власний досвід роботи дають нам змогу стверджувати, що рольові ігри стимулюють вихованців до спілкування, правильного і нормативного відтворення, необхідного для опрацювання комунікативного матеріалу.

Наприклад, під час вивчення розділу «Морфологія» пропонуємо використати рольову гру «Педагог і вихованці», мета якої – роз'яснення граматичних явищ, усвідомлення морфологічних особливостей частин мови, їхнього функціонального навантаження. Однак необхідно звернути увагу на те, що в процесі означеної гри відбувається засвоєння вихованцями ролі (вони виконують роль) педагога та осмислення її значущості. Діти об'єднуються у групи – «педагогів» та «вихованців». «Педагоги» пояснюють, що таке іменник і перевіряють розуміння пояснення за допомогою запитань. «Вихованці» – слухають пояснення і відповідають на запитання.

Під час вивчення теми «Односкладне речення» використовуємо рольову гру «Реклама». Вихованці об'єднуються у групи, кожна з яких отримує завдання скласти і представити рекламу певного виду односкладного речення. Отримавши завдання, вихованці розпочинають командну роботу, тобто кожен член групи ділиться своїми думками з приводу того чи іншого питання, згодом усе обговорюється, збираються приклади. У такий спосіб опрацювання теми кожен вихованець має можливість розкрити творчі здібності, удосконалити вміння й навички, а також сформувати елементи соціальної діяльності, тобто прослідковується зв'язок між засвоєнням мови і соціалізацією дитини [1].

Створення діалогу – ефективний засіб мовленнєвої соціалізації вихованців. Пропонуємо використовувати діалоги, які надають заняттям із української мови соціальної спрямованості, створюють умови, щоб вихованці успішно засвоювали різні соціальні ролі.

Висновки. Отже, зв'язок мови та соціалізації індивідуума є тісним та взаємообумовленим. Запропоновані навчальні мовленнєві ситуації ставлять сучасну молодь в умови, ідентичні природним, дають змогу активізувати розмовні формули, відповідну доречну лексику, граматичні структури, особливо навмисно не акцентуючи на них, а також збуджують уяву здобувачів, спонукають до правильності та доречності формулювання думки в процесі соціалізації.

Література

1. Авраменко О.М. Українська мова та література: Власні висловлення: Рекомендації щодо написання власного висловлення. Критерії оцінювання. Зразки власних висловлень / О.М. Авраменко, Т.І. Дідух, В.Ф. Чукіна. – Вид. 2-ге, виправл., доповн. – К. : Грамота, 2012. – 112 с.
2. Білоусенко П.І. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови / Петро Іванович Білоусенко, Валентина Василівна Явір. – К. : Освіта, 1990. – 128 с.
3. Вижак Г. Реалізація соціокультурної змістової лінії: теорія і практика / Ганна Вижак // Урок словесності: реалізація змістових ліній Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [текст] : зб. науков. метод. матеріалів / ІФОППО [та ін.] / Наук. ред. О.Я. Маринівської. – Івано-Франківськ : вид. Супрун В. П., 2012. – 269 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-п
5. Завгородня Т.К. Проблеми педагогіки: історія, сучасність, перспективи : Зб. наук. праць / Тетяна Костянтинівна Завгородня. – Івано-Франківськ : вид. Третяк І.Я. , 2008. – 428 с.
6. Мунтян С.В. Методика розвитку діалогічного мовлення у процесі реалізації соціокультурної змістової лінії в 6-7класах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / С.В. Мунтян. – Херсон, 2011. – 23 с.
7. Соціальна педагогіка. Підручник / За ред. проф. Капської А.Й. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.

Преображенська О.І.,
керівник гуртка «Першоцвіт» (флористика),
голова ГО «Соціальна колегія Донбасу»

Трубник І.В.,
канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)

ОСОБЛИВОСТІ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ У ПРИФРОНТОВОМУ МІСТІ

У статті розглядаються особливості гурткової роботи з дітьми шкільного віку у прифронтовому місті. Окреслюються деякі особливості гурткової роботи в умовах війни.

Ключові слова: гурткова робота, спілкування, психологічна підтримка.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Відповідно до Закону України «Про освіту» позашкільна освіта є невід'ємним складником системи освіти, яка створює додаткові можливості для духовного, інтелектуального і фізичного розвитку дітей та підлітків.

В умовах збройної агресії російської федерації заклади позашкільної освіти в різних регіонах країни, в т.ч. і в прифронтових містах, продовжують активно працювати, організовуючи освітній процес, виховання, розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді, забезпечуючи їх змістовне дозвілля та психологічну підтримку. Тому надзвичайно важливо гнучко підходити до організації роботи закладу та налаштовувати освітній процес так, щоб він був комфортним і безпечним для дітей та педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Особливості організації гурткової роботи у центрах додаткової освіти дітей розглянуті у роботах багатьох педагогів-дослідників (Я. Биковський [1]; Н. Брижак [2, 3]; С. Пітко [4, 5] та ін.).

Однак особливості гурткової роботи в системі додаткової освіти дітей в умовах прифронтових населених пунктів у даний час розроблені недостатньо – відсутні методики та технології організації.

Мета статті – визначити особливості гурткової роботи у прифронтовому місті.

Виклад основного матеріалу. Залежно від безпекової ситуації освітній процес у позашкільних закладах освіти, які знаходяться у прифронтовій зоні, здійснюється за дистанційною, змішаною та очною формами навчання.

В умовах військових дій найбільшої актуальності набувають системи комунікації з дітьми, їхніми батьками, сім'ями, педагогами та запровадження нових актуальних форм роботи. Як показала практика, педагогічні працівники закладів позашкільної освіти адаптують заняття до умов сьогодення, пропонують вихованцям майстер-класи, вікторини, подорожі, екскурсії, мультимедійні презентації, здійснення проєктної та дослідницької діяльності, докладають усіх зусиль для організації різноманітних активностей для дітей.

Важливою для закладів позашкільної освіти всіх типів, а особливо тих, які знаходяться у прифронтових населених пунктах, є робота, спрямована на: проведення систематичної роз'яснювальної та інформаційної роботи щодо мінної небезпеки, правил поведінки у разі виявлення небезпечних предметів; проведення заходів для педагогів щодо вивчення особливостей комунікації з дітьми під час війни, знайомств з методами психологічної допомоги та самопомоги в умовах війни, загальної обізнаності щодо вікової психології.

Враховуючи специфіку роботи закладів позашкільної освіти за основними напрямками позашкільної освіти (*військово-патріотичний, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, науково-технічний, художньо-естетичний*) Міністерство освіти і науки України надає рекомендації. Зупинимося детальніше на рекомендаціях для гуртків художньо-естетичного напрямку, до якого відноситься гурток «Першоцвіт», який продовжує свою роботу у прифронтовому місті:

- організовувати художні майстерні, відеолекції та відеоуроки з історії культури України;
- проводити віртуальні екскурсії музеями України та світу;
- організовувати виконання дитячих художніх робіт для підтримки захисників України та відправки їх воїнам Збройних Сил України, Військово-Морських Сил України, Повітряних Сил Збройних Сил України, Національної гвардії України, територіальної оборони та добровільних військових формувань;

- долучати вихованців вокальних колективів до майстер-класів, що проводять метри світової музики, які розміщуються на каналі Telegram;
- організовувати мистецькі гостини за участі відомих майстрів народної творчості свого регіону;
- залучати дітей до режисерсько-постановочної роботи в театральних колективах, іншої роботи з підготовки вистав (оформлення сцени, підготовка костюмів тощо);
- проводити в дистанційних форматах (Zoom, Viber, Telegram та інших) заняття з основ хореографічного мистецтва як засобу відновлення фізичного та психічного здоров'я дитини;
- проводити онлайн-фестивалі, виставки та челенджі мистецького спрямування;
- залучати дітей та молодь до науково-дослідницької діяльності на культурологічну тематику;
- залучати органи учнівського самоврядування до волонтерської діяльності та надання посильної допомоги тимчасово переміщеним сім'ям;
- проводити онлайн фестивалі та челенджі.

В організації гурткової роботи ми враховуємо та успішно впроваджуємо рекомендації Міністерство освіти і науки України.

Досвід роботи гуртка «Першоцвіт», в свою чергу, дозволяє визначити деякі *особливості роботи з дітьми у прифронтовому місті, а саме:*

- несистематичність відвідування занять гуртка (діти з різних об'єктивних причин не завжди мають можливість дістатися місця проведення занять: зайнятість батьків, а отже неможливість здійснення супроводу дитини до місця проведення гуртка, нерегулярність руху міського транспорту, оголошення «тривоги» та ін.);
- різна кількість дітей на заняттях гуртка, яку не можна передбачити, а це вимагає гнучкості у підготовці до занять щодо змісту, зображувальних та художніх матеріалів і т.ін;
- не сталий склад дітей, що пов'язано з постійними міграційними процесами (одні родини повертаються, інші покидають місто, деякі приїздяють на короткий термін), а це потребує того, щоб кожне заняття мало логічне завершення, і щоб діти встигали виготовити поробку упродовж 1 заняття;
- зміна місця проведення занять гуртка з різних об'єктивних причин, а отже. педагогу треба бути готовим провести відповідну організаційну роботу та облаштуватися на новому місці;
- створення умов для спілкування, тому що діти в умовах дистанційного навчання не задовольняють у повній мірі потребу у спілкуванні, а отже, слід дозволяти дітям активно спілкуватися один із одним у процесі виготовлення поробки (діти часто самі пропонували тему розмови, а іноді, навіть пропонували заспівати разом пісню, отже, на заняттях лунали українські народні пісні, пісні відомих українських виконавців);
- забезпечення психологічної підтримки, коли у дитини виникають травмуючі спогади про трагічні події (психогімнастика, психологічні техніки подолання страху та тривоги тощо);
- бюджетність зображувального матеріалу, яка досягається шляхом використання природного та кидькового матеріалу. Цей матеріал не потребує грошових витрат, його легко зібрати. Робота з такими матеріалами має великий арт-терапевтичний ефект, сприяє творчим пошукам. Велику зацікавленість у членів гуртка «Першоцвіт» викликала робота з художнього оформлення скляних банок для кави, невеликих банок для консервування, скляних пляшок для соку та дитячих молочних продуктів – «Органайзер для робочого місця», «Різдвяний підсвічник», «Подарунок мамусі» (оформлення контейнеру для сипучих продуктів), «Ваза для квітів»; виготовлення поробок із вживаного картону (поштові коробки, коробки для взуття та ін.) – «Різдвяна ялинка», «Різдвяні прикраси», «Різдвяні іграшки» та ін.

Висновки. Отже, ефективність організації роботи гуртка у прифронтовому місті забезпечується шляхом застосування існуючого сучасного наукового доробку щодо методики гурткової роботи, впровадження рекомендацій Міністерства освіти і науки України, врахування виявлених дослідним шляхом особливостей роботи гуртка у прифронтовій зоні (несистематичність відвідування занять гуртка, різна кількість дітей на заняттях гуртка, не сталий склад дітей, зміна місця проведення занять гуртка, забезпечення психологічної підтримки, бюджетність зображувального матеріалу та ін.).

Література

1. Биковський Я.Т. Педагогічні умови діяльності гуртків закладів позашкільної освіти: монографія. Київ: ІВЦ АЛКОН, 2020. 148 с.

2. Брижак Н.Ю. Методика гурткової та клубної роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: навчальний посібник. Київ: Логос, 2017. 126 с.
3. Методика гурткової та клубної роботи: методичні рекомендації до виконання практично-семінарських занять з дисципліни для здобувачів денної та заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 «Початкова освіта» / упорядник Надія Брижак. Мукачево: МДУ, 2023. 23 с.
4. Методичний путівник керівника гуртка сучасної школи та позашкілля. Частина 1 / упорядник С.Б. Пітко. Львів : ЛОШПО, 2019. 35 с.
5. Методичний путівник керівника гуртка сучасної школи та позашкілля. Частина 2 / упорядник С. Б. Пітко. Львів : ЛОШПО, 2020. 79 с.

Скорописова Л.І.,
керівник гуртка
«Економічне краєзнавство»

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СОЦІОБУТТЯ ВИХОВАНЦІВ У ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена висвітленню питання демократизації соціобуття вихованців у закладі позашкільної освіти. Визначені питання формування у вихованців демократичних цінностей, показано процес демократизації їх соціобуття. Окреслені шляхи формування демократичних компетентностей вихованців.

Ключові слова: соціалізація, демократичні цінності, демократизація соціобуття, демократичні компетентності.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реалізація європейського вибору України передбачає необхідність демократичних перетворень в усіх галузях суспільного життя. Не оминає цей процес і освітню діяльність.

Освіта — це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, та економічного розвитку суспільства, держави. Розбудовуючи освіту, держава інвестує власне майбутнє, бо сьогодні саме освіта формує особистість нації, спрямовує розвиток її культури і надає можливості для забезпечення рівноправних шансів у житті для кожної людини.

Для закладу позашкільної освіти надзвичайно важливим і невідкладним є завдання виховати справжнього громадянина, патріота, людину з сформованими демократичними цінностями.

Одним із структурних компонентів соціалізації позашкільного виховного простору є демократизація соціобуття вихованців.

Необхідно зазначити, що демократизація освітнього процесу необхідна для забезпечення доступності, рівності та якості освіти для всіх вихованців, незалежно від їхнього соціального походження або інших факторів.

Формування демократичних цінностей є важливим процесом у цій діяльності тому що, у освітньому середовищі повинні панувати такі цінності, як гідність, рівність, відповідальність, свобода, правда, відкритість, справедливість та солідарність.

Сучасний заклад позашкільної освіти, який будує свою виховну, розвивальну та діяльність в сфері соціалізації вихованців в освітньому просторі закладу на демократичних і гуманістичних засадах, вважається відкритою освітньою системою, яка активно бере участь у процесах соціалізації своїх вихованців з навколишнім середовищем.

За нових умов здійснення соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації освіти підвищився попит на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільного навчання, а саме стає важливим питання демократизації соціобуття вихованців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Необхідно відзначити наступне. У межах процесу формування демократичних цінностей у вихованців необхідно розвивати:

- практичні навички співпраці, демократичну участь, критичне мислення;
- передати знання, навички та розуміння у сфері демократичного громадянства і прав людини;

- навчити, як жити разом, поважаючи одне одного у багатоманітному демократичному суспільстві;
- знати і розуміти свої права та брати активну участь у прийнятті рішень.

Демократизація соціобуття вихованців закладу повинна сприяти формуванню у них громадянськості, розумінню та прийняттю світоглядних принципів, а саме: поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенству права та поваги до прав людини, які є близькими та зрозумілими кожному українцю, і які об'єднують українців з європейцями.

У контексті такого розуміння завдань національної освіти наразі спостерігається зростання уваги українських науковців з метою належного осмислення та ефективного розв'язання педагогічної проблеми, безпосередньо пов'язаної з цим питанням.

Ці питання досліджувалися та розкриті в наукових працях Т. Алексєєнко, І. Беха, О. Безпалько, А. Бойко, В. Кременя, В. Ільїна, Г. Пустовіта, Н. Гринькової, І. Зверєва та ін.

Метою статті є висвітлення питання демократизації соціобуття вихованців у закладі позашкільної освіти; дослідження формування у вихованців демократичних цінностей та окреслення шляхів формування демократичних компетентностей вихованців.

Виклад основного матеріалу. В Україні відбувається боротьба за збереження суверенітету нашої держави, за демократичні цінності. Відданість українців боротьбі за демократію надихає. Вона демонструє потужність демократичних ідей і принципів, що їх об'єднує. Сьогодні кожен із нас тримає оборону на своєму фронті. Водночас створення демократичного середовища для взаємодії з дітьми — один із найскладніших викликів сучасної освіти, у тому числі й позашкільної.

Відвідуючи гуртки закладу позашкільної освіти, вихованці продовжують отримувати досвід соціалізації, набувають досвіду суспільного життя і взаємодіють з однолітками та дорослими. При цьому закладаються навички життя в демократичному суспільстві [2].

Характеристики успішної соціалізації вихованця це - прагнення до саморозвитку і самоактуалізації; готовність приймати самостійні рішення в ситуаціях вибору; зрілість і моральна стійкість; успішна презентація індивідуальних здібностей та культура спілкування. Створений у закладі освіти безпековий, демократичний освітній простір, використання керівником гуртка активних методів навчання якраз і сприяє формуванню демократичних компетентностей вихованців. Тільки посіявши відповідні зерна компетентностей у вихованцях, можна здійснити внесок в цю глобальну справу [1, 3].

Одним із найважливіших шляхів реалізації цього, при оновленні методів, прийомів навчальної діяльності, — мають бути гуманістичні стосунки, партнерські відносини, принципи рівноправного діалогу вчитель-вихованець. Адже кожна людина на своєму місці важлива і здатна творити «дива». Особливо, якщо це керівник гуртка.

Яким же чином це робити?

1. Треба дотримуватися основних шляхів реалізації навчання через: участь в активному навчанні; роботу в команді; використання інтерактивних методів; розвитку критичного мислення; активізації участі в навчанні, індивідуальних завданнях.

2. Культуру демократії, як «свободу діяти і брати на себе відповідальність», треба прищеплювати вихованцям на першому ж занятті, почавши знайомство з ними із встановлення правил спільної взаємодії.

3. Пам'ятати, що, за яким би форматом — змішаним, дистанційним, очним не проводились заняття в гуртках, важливо розуміти, що не у всіх вихованців є рівний доступ до засобів зв'язку та хороше підключення до Інтернету і тому треба продумати механізм проведення занять у гуртку для кожного. Це буде повагою до кожного учасника освітнього процесу.

4. Привчати вихованців і до взаємо оцінювання та само оцінювання; вчити аналізувати роботи одне одного та давати адекватний фідбек, що дасть змогу захистити права кожного та забезпечити рівність у підходах до оцінювання.

5. Приділяти розробці навчального матеріалу до занять увагу для того, щоб він був більш доступнішим для його засвоєння (зменшувати обсяг наданого матеріалу, зрозумілий формат подачі матеріалу, канали сприйняття інформації, виконувати в Google-документі тощо).

6. Впроваджувати нові технології навчання, які пробуджують і зміцнюють вільне, невимушене, але творче комфортне самопочуття кожного вихованця на заняттях, адже саме такі умови насамперед сприяють зростаючій самостійності, утвердженню гідності особистості.

7. Використовувати у своїй діяльності метод навчального проекту, який базується на дитиноцентричному підході й на демократичних принципах взаємодії між учасниками.

8. Проводити, як онлайн екскурсій, які виконують велику культурно-просвітницьку роботу, так і віртуальні подорожі по історичним та соціокультурним місцям рідної країни та зарубіжжя.

9. Дотримуватися чітких правил взаємодії й комунікації на рівні керівник гуртка -батьки.

Саме застосування принципів демократії на всіх етапах проведення сучасного заняття гуртка через пропагування відповідних норм поведінки, демократичного стилю життя, демократичну культуру дає змогу формувати демократичні компетенції, змогу зрозуміти, що у демократичному суспільстві діти з раннього дитинства відчують, що вони відіграють важливу роль у своєму колективі, бо вони — громадяни демократичного суспільства [4, 5].

Враховуючи міжнародний досвід, Україна може вивчати та використовувати передовий міжнародний досвід у сфері демократизації соціобуття вихованців позашкільної освіти. Співпраця з міжнародними організаціями та обмін досвідом з іншими країнами можуть допомогти вдосконалити підходи до розвитку демократичної освіти в вітчизняних закладах позашкільної освіти. Із часом Україна обов'язково стане джерелом натхнення для інших країн і український освітній досвід, зокрема, стійкість системи освіти під час війни, буде вивчатися на міжнародному рівні.

Висновки. Отже, оновлення методів, прийомів навчальної діяльності, які запропоновані в роботі, щодо покращення процесу демократизації соціобуття вихованців у закладі позашкільної освіти, дадуть змогу у вихованців: формувати демократичні компетентності; спонукати і розвивати нові вміння, брати відповідальність за свої дії, ухвалювати рішення; вчитися працювати разом, поважати інших, досягати результатів; формувати вміння висловлювати власні переконання і цінності, формулювати, аргументувати та доводити свою думку, правильно її висловлювати, дискутувати; створювати можливості для активного пошуку нових ідей і шляхів вирішення окреслених завдань; збагачувати власний соціальний досвід через залучення в різні події та розвиток самостійності, систематичне формування умінь виробляти свою точку зору.

Як результат, сповідання демократичних цінностей і цінностей прав людини, надасть змогу вихованцям закладу позашкільної освіти разом з батьками, педагогами вільно висловлювати свої думки, ставитися з повагою один до одного та до інших, мирно вирішувати конфлікти, виробляти і дотримуватися правил, ухвалювати рішення, брати участь у виборах учнівського самоврядування закладу, бути відповідальними, попереджати і боротися з булінгом, мобінгом та іншими формами дискримінації та практикувати ненасильницьке спілкування.

Подальше дослідження демократизації соціобуття вихованців у закладі позашкільної освіти буде проводитися у вирішенні питань: реалізація принципів дискурсивності, проблемності в процесі індивідуального і парного, групового і колективного навчання — ілюстративно пояснювальних, проблемно-пошукових, дослідницьких, а також рольових ігор, тренінгів, методів і прийомів ділового спілкування.

Література

1. Алексеєнко Т.Ф., Соціально-педагогічна діяльність. Енциклопедія позашкільної освіти, РДГУ, НМЦ інноваційних технологій виховного процесу НАПН України, РО-ІППО; головний ред. Г.П. Пустовіт, О. Зень, Рівне 2017, 525 с. Google Scholar
2. Бех І.Д., Виховання особистості: у 2 кн, Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади, наукове видання, Либідь, Київ 2003, 280 с. Google Scholar
3. Безпалько О.В., Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., Центр учбової літератури, Київ 2009, 208 с., с. 17, 20. Google Scholar
4. Бойко А.М., Соціалізація. Енциклопедія освіти, головний ред. В.Г. Кремень, Акад. пед. наук України, Юрінком Інтер, Київ 2008, 1040 с., с. 834. Google Scholar
5. Кремень В.Г., Ільїн В.В., Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія, Педагогічна думка, Київ 2012, 368 с., с.11. Google Scholar
6. Пустовіт Г.П., Гринькова Н.М., Теорія і практика позашкільної освіти. Практикум: навч.-метод. посіб. для здобувачів освітнього рівня доктор філософії (PhD) за спеціальністю, Рівне: РДГУ, 2021, 184 с. Google Scholar
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія., ред. проф. І.Д. Зверєвої, Центр учбової літератури, Київ 2008, 336 с. Google Scholar

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Труднощі становлення особистості у нестабільному суспільстві виводять на перший план проблему вивчення соціалізації як соціально-педагогічного явища. У статті проаналізовано соціалізацію як соціально-педагогічну категорію, проаналізовано основні підходи до визначення поняття «соціалізація», охарактеризовано основні типи соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, становлення особистості в суспільстві, види соціалізації.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціалізація – це процес повної інтеграції особистості в соціальну систему, в результаті якого відбувається її соціальна адаптація. Соціалізація визначається характером самого суспільства, його характеристиками та потребами. Із змінами у соціумі трансформуються критерії та норми життєдіяльності людини, а також умови її творчої самореалізації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження змін, які характеризують процес соціалізації, визначення конкретних чинників, умов та соціальних суперечностей, які визначають специфіку становлення особистості як члена суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Вагомий вклад у дослідження проблем становлення особистості та її соціалізації внесли учені Т. Алексеєнко, Є. Ануфрієв, Л. Буєва, І. Ватін, І. Ведін, М. Глухова, С. Гольдентріхт, Г. Смирнов, М. Лукашевич, А. Мудрик та інші.

Мета статті: розкрити особливості соціалізації як соціально-педагогічної категорії.

Виклад основного матеріалу. У гуманітарні науки термін «соціалізація» прийшов з політекономії, де вживався у значенні «усуспільнення землі, засобів виробництва». Популяризатором терміна «соціалізація» стосовно людини є американський соціолог Ф. Гідінгс, котрий у 1887 р. у праці «Теорія соціалізації» вжив його в значенні, близькому до сучасного, – «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людини до соціального життя» [3].

Теорія соціалізації бере початок із робіт французького соціолога та соціального психолога Г. Тарда. На думку цього дослідника, основне значення має копіювання, або наслідування, яке існує у формі звичаїв, традицій, моди, в результаті якого виникають суспільні цінності та норми, а індивіди, засвоюючи їх – соціалізуються, іншими словами, пристосовуються до умов суспільного життя та проходять процес інтеріоризації – формування внутрішньої структури людської психіки шляхом переведення елементів зовнішнього світу у внутрішнє «я» особистості. Результатом інтеріоризації і є сформована індивідуальність [1; 6].

У процесі розвитку наук про людину сформувалася сукупність поглядів на соціалізацію, що об'єднувала ідеї нерозривного зв'язку соціалізації з освітою та вихованням; її зв'язку з адаптивними процесами; уявлення про соціальні контакти як один із змістовних аспектів соціалізації, про значення самосвідомості, соціальної орієнтації та розвитку мови для ефективної соціалізації. У контексті цих ідей соціалізація розглядалася як набуття людьми соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей.

У сучасній науковій літературі існує досить широкий набір визначень соціалізації, які різняться залежно від розуміння їхніми авторами сутності й структури особистості як психосоціогенної істоти. Більшість визначень цього поняття містить загальне положення про те, що сутність соціалізації полягає у засвоєнні індивідом соціального досвіду, але розуміння змісту цього досвіду, його структури, засобів і порядку засвоєння істотно відрізняються.

Отже, соціалізація (від лат. *socialis* – суспільний) – це:

- процес, в ході якого дитина поступово перетворюється на особистість, яка розуміє і саму себе і довкілля, набуває знань і навичок, притаманних культурі, в якій він (або вона) народився;
- процес інтеграції індивіда у суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальні

інститути, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально-значущі риси особистості;

- процес розвитку людини як соціальної істоти, становлення її як особистості;
 - процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин;
 - процес засвоєння індивідом знань, досвіду, норм і цінностей, включення його до системи соціальних зв'язків і відносин, необхідних для його становлення і життєдіяльності в даному суспільстві;
 - способи формування умінь і соціальних установок індивідів, які відповідають їх соціальним ролям;
- процес становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі [1].

Таким чином, соціалізація особистості є специфічною формою набуття нею тих суспільних цінностей, що існують в усіх сферах суспільного життя. Основою соціалізації є освоєння індивідом мови соціальної спільноти, мислення, форм раціональності й чуттєвості, сприйняття норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності тощо. Індивід соціалізується, включаючись у різноманітні форми соціальної діяльності, засвоюючи характерні для них соціальні ролі. Тому соціалізацію особистості можна розглядати як перехід від індивідуального до соціального. Водночас соціалізація передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює існуючі цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формуючи власні потреби, цінності. Водночас соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормального функціонування та розвитку.

Процес, зворотний соціалізації, називається *десоціалізацією*. Внаслідок нього людина може частково або повністю втратити засвоєні норми і цінності. Це може бути зумовлено ізоляцією людини, уніфікацією, обмеженням спілкування та можливостей для підвищення культурного рівня та ін.

У перехідних суспільствах часто простежується явище *ресоціалізації* – докорінної зміни соціального середовища, яке зумовлює необхідність особистості пристосуватися до нових соціальних обставин, норм і цінностей. Це болісний процес, який нерідко вимагає цілковитої зміни поглядів на суспільство, переоцінки життя, руйнування попереднього світорозуміння, розриву з традиційними культурними цінностями, необхідності брати на себе незвичну соціальну роль тощо [2, с.47].

Аналіз різних підходів до розуміння сутності соціалізації свідчить, що всі вони так чи інакше тяжіють до одного з розумінь ролі самої людини в цьому процесі.

Перший підхід передбачає пасивну позицію людини в процесі соціалізації, а саму соціалізацію розглядає як процес її адаптації до суспільства, яке формує кожного свого члена відповідно до притаманної йому культури. Цей підхід може бути названий *суб'єкт-об'єктним* (суспільство – суб'єкт впливу, а людина – його об'єкт). Основоположниками даного підходу є французький вчений Е. Дюркгейм і американський Т. Парсонс [3; 5].

Прихильники другого підходу виходять з того, що людина активно бере участь у процесі соціалізації і не лише адаптується до суспільства, а й впливає на життя, що її оточує, виявляє творчу ініціативу. Цей підхід можна визначити як *суб'єкт-суб'єктний*. Його основоположниками вважаються американці Ч. Кулі і Дж. Герберт Мід [3; 5].

Грунтуючись на суб'єкт-суб'єктному підході, соціалізацію можна трактувати як розвиток і самозмінювання людини в процесі засвоєння і відтворення культури, що відбувається у взаємодії людини із стихійними, відносно спрямовуваними і цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх вікових етапах.

Слід зауважити, що аж до 60-х рр. ХХ століття, говорячи про соціалізацію, вчені зазвичай мали на увазі розвиток людини в дитинстві, підлітковому віці та юності. Лише в останні десятиріччя дослідники наблизилися до розуміння соціалізації як процесу, характерного для дорослого віку і навіть старості. Соціалізацію як процес, що триває все життя, одним із перших описав О. Брім. Соціалізація дорослих, на його думку, відрізняється від соціалізації дітей тим, що вона націлена на зміну поведінки в новій ситуації, тоді як у дітей акцент робиться на формуванні ціннісних орієнтацій. Крім того, дорослі, покладаючись на свій соціальний досвід, здатні оцінювати норми і сприймати їх критично, а діти – лише засвоювати їх. І нарешті, соціалізація дорослих допомагає дітям набутти потрібних навичок (часто конкретного характеру), а соціалізація дітей пов'язана значною мірою з мотивацією.

Таким чином, соціалізація триває упродовж усього життя людини, поділяючись на *первинну* (соціалізація дитини) та *вторинну* (соціалізація дорослих). Це відбувається тому, що умови життя людини, а отже, і вона сама, постійно змінюються, вимагають входження у нові соціальні ролі та змін

статусу, інколи докорінних. Але якщо під час соціалізації дитини головною для неї є соціальна адаптація (приспосовування до суспільного середовища), то для соціалізації молоді і навіть соціально зрілої людини основну роль відіграє інтеріоризація.

Виділяють такі види соціалізації: ейкуменна соціалізація, соціально-побутова соціалізація, мезосоціалізація, економізація, політизація, етнокультурна соціалізація [4].

Ейкуменна соціалізація – це становлення людини в певному природному середовищі, засвоєння і реалізація нею певних програм взаємодії з природою, формування певного типу свідомості, а також відповідних форм і методів життєдіяльності. Ейкуменна соціалізація є базовою і визначає всі інші види соціалізації.

До основних структурних елементів ейкуменної соціалізації входять: відношення до неживої природи; відношення до рослинного світу; відношення до тваринного світу і його найвищої форми – людини; відношення до оточуючого космосу.

Серед основних видів ейкуменної соціалізації можна виділити такі: державна, громадська, сімейна, індивідуальна.

У процесі ейкуменної соціалізації молоді можна виділити два основних *етапи*: репродуктивний, підготовчий і етап продуктивний, самодіяльний. Перший етап, як правило, співвідноситься із старшим підлітковим віком, а другий – із власне молодим віком.

Сімейно-побутова соціалізація – конкретно-історичний процес становлення та розвитку людини в інфрасферах батьківсько-материнської а також власної молоді сім'ї, що є процесом реалізації певних соціальних програм, форм і методів життєдіяльності [4, с. 128]. Сім'я є базовою ланкою суспільних відносин, саме в сім'ї більшість людей проходить свої перші вікові стадії розвитку, зокрема, підлітковий вік та юність.

Виділяють три основних види діяльності, спрямованої на формування особистості:

- 1) діяльність державних, недержавних та громадських організацій;
- 2) діяльність власне сім'ї, батьків;
- 3) діяльність самих індивідів стосовно власного становлення і розвитку. Батьківська сім'я відіграє визначальну роль в суспільному становленні молоді, тобто в мезосоціалізації.

Мезосоціалізація – процес становлення і розвитку людини в інфрасферах охорони здоров'я, виховання і освіти, побуту, вільного часу, в яких поетапно реалізуються певні програми, відповідні форми і методи життєдіяльності. Від мезосоціальної сфери залежать процеси формування людини уявленнє в економічній, політичній, етнокультурній сферах.

Під *економізацією* людини розуміють освоєння нею певних професій і спеціальностей, її систематичну участь у виробництві матеріальних чи духовних цінностей.

Виділяють три види діяльності молодих людей у сфері економіки, у процесі якої відбувається економізація:

- 1) державна;
- 2) суспільна, підприємницька;
- 3) індивідуальна.

Політизація – сукупність таких форм діяльності, в результаті яких індивід засвоює політичну культуру, стаючи політичним суб'єктом. Тобто політична соціалізація – це процес входження молоді в політичне життя суспільства, що передбачає оволодіння певними політичними цінностями, нормами, зразками поведінки. Політично соціалізуватися – означає вчитися ставати активними учасниками політичного життя, формувати політичну свідомість і самосвідомість, оволодіння демократичними цінностями.

Виділяють два етапи політичної соціалізації – первинну і вторинну. Первинний етап – це сприйняття людиною політичних категорій. У ньому виділяють чотири *аспекти процесу соціалізації*:

- безпосереднє сприйняття дитиною політичного життя, отримання інформації через своїх батьків;
- персоналізація політики, в ході якої політичні фігури стають певними зразками;
- ідеалізація цих політичних образів;
- інституалізація – ускладнення політичної картини і перехід до самостійного сприйняття політики.

Особливість первинної політичної соціалізації полягає у тому, що молоді необхідно адаптуватися до політичної системи, до норм поведінки, ще не розуміючи їх сутності.

Вторинна політична соціалізація характеризується тим, що цей етап пов'язаний з розширенням самостійного політичного досвіду молоді людини, її вмінням продукувати індивідуальні політичні

судження, переробляти отриману інформацію, формувати позиції. У ході вторинної політичної соціалізації особа здатна протистояти тиску і виражати свою здатність мати свою точку зору та ідейну позицію. Політизація виражає самокорекцію людини в процесі засвоєння політичних цінностей.

Інститутами політизації виступають усі політичні і громадські організації, які складають політичну систему суспільства, всі органи і механізми влади. Результатом політичної соціалізації стають зрілі індивіди, які не є підвладними політичним коливанням і здатні без сторонньої допомоги прийняти рішення.

Етнокультурна соціалізація – це засвоєння здатності до збереження національної культури, відтворення традицій, підтримка міжнаціонального спілкування і збагачення культур. Зміст етнокультурної соціалізації молоді полягає, насамперед, у вивченні рідної мови. Далі йде засвоєння основ національної культури і використання її на практиці.

Висновки. Отже, сутність соціалізації полягає в тому, що в її процесі людина формується як член того суспільства, до якого вона належить. Е. Дюркгейм, котрий одним із перших звернув пильну увагу на проблему соціалізації, підкреслював, що будь-яке суспільство прагне сформувати людину відповідно до наявних у неї певних універсальних, моральних, інтелектуальних і навіть фізичних ідеалів. Природно, ці ідеали змінюються залежно від історичних традицій, особливостей розвитку і соціального устрою суспільства. Водночас у сучасних умовах соціалізація має багато характеристик, однакових чи більш або менш подібних у різних суспільствах.

Література

1. Гарасимів Т. З. Особистість та проблеми її соціалізації / Т. З. Гарасимів // Форум права. – 2009. – №3. – С. 156-161.
2. Гримова А. Соціалізація – навчання жити в суспільстві [Текст] / А. Гримова, А. Гречишкіна // Дошкільне виховання: Науково-методичний журнал для педагогів і батьків. – К., 2008. – № 3. – С.10-13.
3. Кравченко Т. В. Сучасні характеристики соціалізації [Текст] / Тамара Володимирівна.Кравченко // Педагогіка і психологія / Вісник АПНУкраїни /. – К., 2007. – № 3. – С.11-19.
4. Павловський В. В. Основи ювентології. Наукова монографія / Валерій Володимирович Павловський – К.: Дакор, КНТ, 2007. – 238 с.
5. Соціальна робота: навчальний посібник / [В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич, І. І. Мигович]. – К. : ДЦССМ, 2002. – Кн. 2. – 315с.
6. Черниш Н. Й. Соціологія / Наталія Йосипівна Черниш. – Львів : Кальварія, 2003. – 474 с.

Ткаченко К.О.,
керівник гуртка «Школа незламності»,
практичний психолог вищої категорії

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ

Стаття присвячена вивченню проблеми формування соціальної компетентності підлітків. Визначено змістові особливості соціальної компетентності, структура та становлення у процесі діяльності. Обґрунтовані засоби формування соціальної компетентності, прийомів розвитку м'яких навичок.

Ключові слова: соціальна компетентність, особистість, *Soft Skills*, емоційний інтелект, критичне мислення, креативне мислення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Формування соціальної компетентності є одним з найбільш актуальних завдань сучасної особистості, оскільки це визначає її успішність в повсякденному житті, стимуляцію інтеграційних процесів, дозволяючи не тільки адаптуватися, але й активно впливати на життєві події, засвоювати певні соціальні позиції, змінювати навколишню дійсність і самого себе.

У сучасному суспільстві загострюється проблема формування соціальної компетентності. Глобалізаційні процеси та інноваційний тип прогресу суспільства у світі значно посилює необхідність формування відповідних якостей людини, які б утвердили життєві принципи, загальнолюдські

принципи та заклали підґрунтя для розвитку орієнтирів особистості. Тому означену тему вважаємо актуальною.

Метою дослідження є визначення змісту соціальної компетентності та її ролі у соціальній адаптації особистості.

Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор свідчить про посилення уваги науковців до проблем формування соціальної компетентності знаходимо у роботах А. Бочагової, М. Головань, О. Грішньої, З. Возної, М. Докторович, І. Зимньої, В. Калініна, В. Ковальчук, О. Кононко, А. Кульчицької, А. Мудрик, Н. Нагорної, Г. Руденко, Т. Смагіної, Т. Федотової, В. Шахрай та ін.

Виклад основного матеріалу. Під соціальною компетентністю в психологічній науці розуміється наявність упевненої поведінки, при якій різні навички відносин з людьми є автоматизованими й дають можливість мобільно змінювати свою поведінку залежно від ситуації. В основі складових цієї якості виділяються: здатність брати на себе відповідальність, брати участь у прийнятті рішень і регулювати конфлікти у різнокультурному суспільстві, що включає в себе розуміння відмінностей між культурами, повагу та здатність жити з людьми інших культур, бажання і здатність до саморозвитку й самонавчання.

У науковій літературі до визначення поняття «соціальна компетентність» використовується, переважно, два підходи – педагогічний та соціологічний. Так, педагогічний підхід полягає в тому, що соціальна компетентність – це сукупність певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, теоретичних знань, практичних умінь та сформованих навичок соціального мислення, мовлення, емоційно-мотиваційної та міжособистісної поведінки. Соціальна компетентність – це динамічна характеристика особистості. Вона являє собою сукупність соціальних, когнітивних та емоційних навичок, які є необхідними для успішної соціальної адаптації, співробітництва, контролю соціальної ситуації та професійної діяльності. Із соціологічної точки зору соціальна компетентність розглядається, як здатність особистості орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, жити й ефективно працювати в суспільстві з ринковою економікою на основі сучасної базової методологічної, світоглядної, духовної, моральної, інформаційної культури. В даному підході соціальну компетентність у тісному взаємозв'язку з такими особистісними характеристиками, як: громадянська спрямованість, соціальна відповідальність, міжособистісна толерантність, активність тощо.

Особистість – істота соціальна, то формат соціальної компетентності охоплює як соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для успішної взаємодії із соціальним середовищем, так і самопочуття та самосприйняття особистості в мінливому соціумі. При цьому соціальна компетентність передбачає як достатній рівень умінь будувати партнерські відносини, здатність до кооперації на рівноправній основі, так і достатній рівень комфортності, аби не йти врозріз з вимогами суспільства.

Для визначення структури соціальної компетентності дослідниця Н. Калініна виділяє два складника: когнітивно-поведінковий, що являє собою сукупність соціальних знань, умінь та навичок, необхідних для успішної суспільної діяльності, та мотиваційно-особистісний – ставлення людини до суспільства, наявність особистої мотивації до самореалізації.

Процес формування соціальної компетентності проходить ряд етапів (соціальна адаптація, соціальна ідентифікація, індивідуалізація та персоніфікація), триває протягом життя людини, розгортається послідовно у відповідності до її психофізіологічного розвитку, в кожному віковому періоді набуваючи нових форм та змісту. Кожний віковий період у житті людини характеризується специфічними способами формування і прояву соціальної компетентності. Такими показниками є суспільне становище, характер діяльності, діапазон соціальних ролей.

На думку Л. Лепіхової, соціальна компетентність вимагає від особистості як принциповості, вміння відстояти власну думку, протистояти небажаному впливу, так і толерантності, вміння не просто пристосовуватися, а ефективно діяти в соціальних умовах, що постійно змінюються; вимагає як досить високого рівня оптимізму, що дає віру в успіх, так і достатнього рівня песимізму, який дає змогу реально оцінити себе та свої знання з метою уникнення зайвої ейфорії, змушує ліквідувати прогалини в знаннях і вміннях, що гальмують справу.

Вже зараз футурологи кажуть про те, що прикладні вміння, наприклад, популярне сьогодні програмування, будуть не важливі в новому складному світі. Тисячі навичок стануть марними, тож чому варто вчитися в XXI столітті підліткам аби стати успішними у майбутньому? У сучасному житті для успіху необхідні **Soft Skills** – гнучкі навички або, простіше кажучи, особливі особистісні якості, такі як самодисципліна, вміння брати на себе відповідальність, розпізнавати емоції інших людей.

Найлегше сформулювати їх у дитячому чи підлітковому віці, поки в голові ще немає шаблонних сценаріїв і стереотипів. Насамперед це:

- хороші комунікаційні навички (знання кількох мов, психології спілкування, розмовний етикет);
- розвинений емоційний інтелект + гнучкість мислення (коли стереотипні рішення не працюють – швидкість реакцій, знаходження кількох варіантів рішення питання, швидка адаптація до нових завдань, логіка та аналіз, стратегії);
- правильна грамотна мова;
- дотримання правил тайм менеджменту;
- креатив і творче мислення (впливає із другого пункту, адже для перемоги створити Троянського коня – це ж геніально і креативно, саме це привело команду до перемоги).

Soft skills – це здібності та навички, які відповідають за наше соціальне життя та допомагають ефективно співпрацювати з іншими людьми. Інколи вони можуть здаватися нам суб'єктивними, адже виміряти рівень їхнього розвитку не так просто, але це універсальний інструментарій, який допоможе легко адаптуватися до будь-якої ситуації. Тож що та як варто розвивати ще у школі?

Уміння ефективно навчатися. Як ми вже з'ясували, світ постійно змінюється, а знання, які ми отримали раніше, швидко застарівають. Вихід один: оперативно та ефективно вчитися новому. Що може зробити педагог для того, аби навчити цьому учнів?

- ✓ Дати вудочку, а не рибку. Тобто показати дітям моделі, способи або шляхи отримання знань, а не бути їх єдиним джерелом.
- ✓ Навчити основам тайм-менеджменту (від уміння ефективно планувати свій час насправді залежить чимало!).
- ✓ Застосовувати прийоми активного навчання (наприклад, запропонувати учням спробувати створити навчальний посібник за певною темою).
- ✓ Давати більше практичних завдань та забути про зазубрювання матеріалу.

Комунікативні навички. Комунікація – важлива частину успіху в усіх сферах життя. Можна чудово розуміти що так як робити, але не вміти чітко пояснити свою позицію та переконати інших. Можна мати багато цікавих ідей, але не вміти про них розповісти. Можна працювати у великому колективі, але не знати, як налагодити стосунки з колегами.

Майстром комунікацій можна стати і в зрілому віці, але скільки зусиль потрібно докласти! Тож розвивати комунікативні здібності варто зі школи. Використовуються для цього наступні *методи роботи*:

- дебати;
- ток-шоу;
- робота у групах;
- читання книжок (багато читання!) та обговорення прочитаного на уроці;
- моделювання нестандартних комунікативних ситуацій, наприклад, запропонуйте учням подумати, як вони пояснюватимуть щойно вивчену тему, наприклад, інопланетянам.

Уміння працювати в команді. Експерти стверджують, що час героїв-одинаків, які самотужки розв'язували найскладніші проблеми, залишився десь у далекому минулому. Тепер ціняться люди, які вміють знаходити спільну мову з іншими, навіть якщо це не дуже просто, навіть якщо надто багато відмінностей.

Що можна зробити у школі:

- читати твори та дивитися мультфільми про важливість співпраці, а потім обговорювати їх у класі;
- організувати позакласні активності;
- вчити дітей бачити потреби інших (мотивуйте школярів хвилюватися не лише про власні успіхи, а й цікавитися тим, як справи в однокласників);
- організувати групову роботу у класі (важливо, аби працював дійсно кожен, тож учитель має стежити за розподілом ролей);
- об'єднуйте дітей у групи самостійно, адже важливо, аби діти по черзі співпрацювали з усіма однокласниками, а не обирали лише друзів.

Емоційний інтелект – у загальному сенсі, це здатність розуміти як власні емоції, так і емоції оточення. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту вміють ефективно керувати власною емоційною сферою, чудово знають, що відчувають самі та з розумінням ставляться до почуттів інших. Останнім часом ЕІ почали вважати настільки важливим, що саме на нього насамперед звертають увагу під час найму на роботу.

Розвиток емоційного інтелекту – тривалий процес, який в ідеалі має починатися ще з дошкільного віку. І, звісно, величезну роль тут відіграє родина, адже саме там формується особистість. Але і школа може дещо зробити:

- ✓ Для наймолодших – грайте в ігри, покликані познайомити дітей з усім спектром емоцій, використовуйте казкотерапію.
- ✓ Вводьте в урок різноманітні вправи, які ніби непомітно, але дуже дієво допоможуть розвивати емоційний інтелект.
- ✓ Запропонуйте учням вести щоденники емоцій, куди вони щодня записуватимуть що і коли відчули, за яких обставин, що могло виступити тригером тощо.

Критичне мислення. Навколо нас стільки інформації, що ми не завжди за нею встигаємо! На жаль, не вся ця інформація правдива та корисна, тож украй важливо критично ставитися до будь-яких нових даних. Але не менш важливо вміти сприймати протилежну точку зору, абстрагуватися від свого попереднього досвіду та ставити під сумнів не лише нову інформацію, а й навіть власні переконання чи добре відомі догми. І все це – критичне мислення.

На щастя, можливостей для його розвитку у школі чимало! Насамперед варто:

- привчити учнів ставити питання (багато питань!);
- навчити аналізувати інформацію;
- навчити обґрунтовувати власні погляди;
- показати, що завжди є альтернативи;
- навчити критично осмислювати новини та знаходити фейки.

Креативне мислення. Ще не так давно вважалося, що людина або народжується креативною, або ні. На щастя, тепер ми знаємо, що це не так: креативність можна та варто розвивати! І у шкільного вчителя є для цього безліч можливостей:

- заохочуйте нестандартний підхід до розв'язання завдань;
- давайте дітям креативні домашні завдання;
- створюйте разом із учнями лепбуки та мудборди;
- вводьте в урок різноманітні вправи для розвитку креативності.

Гнучкість та адаптивність. Чого тільки не трапляється в житті! Ситуації можуть бути найнеочікуванішими, але зараз неабияк цінується вміння адаптуватися до різних сценаріїв, швидко змінювати плани (навіть якщо попередній план був дійсно на мільйон!), підлаштовуватися під нові обставини та йти вперед попри все. А ще дуже важливо зберігати присутність духу та не розчаровуватися, якщо раптом щось пішло не так, як було сплановано.

Як ви можете допомогти дітям стати більш гнучкими?

- ✓ Розвивайте дивергентне мислення. Тобто заохочуйте учнів завжди шукати кілька можливих розв'язань проблемного питання.
- ✓ Розказуйте про досвід людей, які опинилися в незвичних обставинах. Наприклад, обов'язково прочитайте із учнями «Робінзона Крузо».
- ✓ Вчіть дітей зосереджуватися на перевагах подій, а не на недоліках, на досвіді, а не на помилках.
- ✓ Навчіть учнів ставити цілі. Нехай вони оберуть мету, наприклад, «Прочитати за рік 20 книжок», розпишуть кроки до неї, врахують усі можливі перешкоди (і подумують, як із ними впоратися).
- ✓ Введіть в уроки вправи на розвиток емоційної стійкості.

Soft Skills – хороший фундамент для успішного життя у будь-якій сфері і цінний ресурс для досягнення мети.

Висновки. Соціальна компетентність формується у процесі оволодіння підлітком системою знань і уявлень про навколишню дійсність, реалізується у процесі активного засвоєння соціальних відносин, обумовлюється етичними нормами, які є основою побудови та регулювання міжособистісних і внутрішньо-особистісних позицій та відносин. Сформована соціальна компетентність характеризує людину, як відкриту до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажанням пізнати оточуючий світ.

Література

1. Ковальчук В.А. Соціальна компетентність: проблема визначення. Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Серія: психолого-педагогічні науки. – 2002. – №4. – С. 54-57.

2. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії / Л. Лепіхова // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 16-21.
3. Федотова Т.В. Суб'єктивне благополуччя як показник психічного здоров'я особистості. / Т.В. Федотова // Психічне здоров'я працівників державних установ : [монографія] / за заг. ред. Л.В. Засекіної, А.В. Кульчицької. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – С.43-58 с.
4. <https://naurok.com.ua/post/poradi-dlya-rozvitku-soft-skills-gotuemo-ditey-do-zhittya-pislya-shkoli>

Філюшина К. С.,
методист відділу масових
заходів та організації дозвілля

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена теоретичному аналізу сутності поняття «соціальна мережа». Визначені основні типи соціальних мереж, їх класифікація, базові принципи роботи, переваги та недоліки використання. Наведені практичні аспекти використання соціальних мереж в організаційно-масовій роботі Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості.

Ключові слова: соціальні мережі (СМ), інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет, заклад позашкільної освіти, освітній процес.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) сприяє активізації освітнього процесу й зумовлює необхідність упровадження сучасних форм роботи. З огляду на стратегії модернізації освітнього процесу закладу позашкільної освіти, необхідно враховувати соціальне замовлення сучасного суспільства. Нові реалії сьогодення вимагають від педагогів нових засобів, методів у підході до організації дозвілля вихованців, і одним із форм роботи є використання електронних соціальних мереж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор. Питаннями соціальних мереж, їх сутнісної ролі в житті людини займається широке коло науковців, зокрема М. Кастельс, В. Буряк, М. Згуровський, М. Соколова, О. Прогнімак, С. Паринов, С. Данилюк, Ю. Вернік, В. Попик. Серед дослідників питання значення віртуального простору у роботі педагогів М. Шварцман, Є. Бондаренко, О. Власенко, В. Черненко, Є. Ісаєва.

Метою статті є теоретичне обґрунтування дієвості використання соціальних мереж в освітньому процесі закладу позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У широкому значенні соціальна мережа – це соціальна група або спільнота людей, яких об'єднують спільні інтереси або низка інших причин для їх спілкування між собою. Якщо ж проаналізувати поняття «соціальна мережа» з точки зору інформаційних технологій, то його можна визначити як соціально-інтерактивний вебсайт, призначений для організації, відображення та побудови соціальних взаємин між користувачами такого вебсайту [3].

У своєму дослідженні С. Івашнова [2, с. 15] описує «соціальну мережу» як віртуальний майданчик, що забезпечує своїми засобами спілкування, підтримку, створення, розбудову, відображення та організацію соціальних контактів, у тому числі й обмін даними між користувачами й обов'язково передбачає попереднє створення облікового запису.

Отже, **соціальна мережа** — це віртуальна мережа, що є засобом забезпечення сервісів, пов'язаних з встановленням зв'язків користувачів між собою, а також зв'язків між користувачами і відповідними їх інтересам в Інтернеті.

Враховуючи вищезазначене, головною метою використання соціальних мереж є соціалізація та інтеграція, прагнення до встановлення стосунків з іншими користувачами. Враховуючи зазначене, **метою використання соціальних мереж в організаційно-масовій роботі** є створення віртуального освітнього середовища для вирішення освітніх проблем.

У всесвітній павутині існує безліч різних соціальних мереж, які науковці класифікують за різними ознаками. Наприклад, С. Коноплицький розглядає таку класифікацію соціальних мереж [3, с. 38]:

- універсальні соціальні мережі (Facebook, Twitter та ін.);
- системи миттєвого обміну повідомленнями: спілкування з іншими користувачами через мережу в

режимі реального часу (Skype, ICQ, MSN Messenger та ін.);

- Інтернет-чати: можливість одночасно декільком користувачам спілкуватися в режимі реального часу;
- Інтернет-форуми: можливість створювати нові теми, коментувати й обговорювати повідомлення інших користувачів;
- веб-блоги – особисті он-лайн журнали окремих користувачів;
- вікі-довідники – портали, зміст яких може бути редагований відвідувачами (Вікіпедія);
- Інтернет-хости: розміщення відеоматеріалів на безоплатній основі (YouTube).

Важливо, що кожна *соціальна мережа поділяється за типом*, а саме: для пошуку друзів, бізнес-мережі, мережі, засновані на відео, аудіо, фото, нішові мережі, які призначені для певної чітко означеної групи людей. Більшість електронних соціальних мереж — відкриті, хоча деякі – «закриті» (потребують обов'язкового запрошення). Також умовно соціальні мережі можна розділити за географічною орієнтацією на світові, державні та регіональні [5].

Необхідно зазначити, що соціальні мережі є додатковим засобом організації спільної роботи вихованця та керівника, а саме:

- над навчальним матеріалом;
- проведення вебінарів;
- ведення електронних форумів;
- створення в соціальних мережах груп, об'єднаних за спільними ознаками;
- організації спільного обговорення важливих тем.

Науковці [2, 3] стверджують, що використання соціальних мереж в освітньому процесі сприяє формуванню культури спілкування у віртуальному середовищі, підвищенню мотивації до навчання, індивідуалізації та диференціації освітнього процесу, стимулюванню розвитку творчих здібностей та пізнавального інтересу вихованців, комунікації, вмінню працювати в колективі, розвитку комунікативної компетентності й може стати ефективним засобом активізації пізнавальної та навчально-дослідної діяльності; формуванню навичок, зумовлених викликами ХХІ століття.

Так, А. Феценко висунув низку аргументів на користь використання соціальних мереж в освітній діяльності закладу освіти, а саме:

- соціальні мережі популярні серед молоді;
- використання соціальних мереж не потребує грошових затрат. Соціальні мережі надають безкоштовне користування сервером для зберігання цифрових даних;
- спільна робота з цікавими веб-ресурсами. Використовуючи соціальну мережу педагог і вихованець можуть обмінюватися й обговорювати цікаві знахідки в мережі Інтернет;
- можливість постійної взаємодії педагога та вихованця в мережі (в зручний для них час) забезпечує безперервність освітнього процесу;
- використовуючи соціальні мережі у педагога з'являється можливість проводити заняття в інтерактивному режимі. В процесі прослуховування заняття вихованці можуть ставити питання і обговорювати представлений матеріал у форматі мікроблогу;
- віртуальна група, створена в соціальній мережі, доступна для вихованців скрізь, за умови використання мобільного Інтернету;
- можливість спільного створення та удосконалення освітнього контенту.

Зазначимо, що електронні соціальні мережі можна використовувати під час проведення групових та індивідуальних занять з вихованцями, під час безпосередньої роботи з батьками. Створені в соціальних мережах педагогічні спільноти є інструментом взаємодії між дітьми, батьками та колегами, адже надають можливість об'єднуватись навколо розв'язання тієї чи іншої проблемної ситуації, яка може виникнути в освітньому середовищі, наявність моральної підтримки серед колег у власних діях, можливість самоаналізу на основі залишених коментарів колег, наявність можливості самонавчання за підтримки однодумців.

Соціальні мережі також відкривають нові можливості для професійного і особистісного спілкування педагогів.

Враховуючи вищезазначене, можна окреслити *позитивні аспекти використання соціальних мереж в освітньому процесі закладу позашкільної освіти*:

- комфортне середовище. Інтерфейс, засоби комунікації, організація та форми подання контенту зрозумілі та звичні;
- різні форми взаємодії і комунікацій (забезпечує широкий діапазон можливостей включення в освітню діяльність);
- можливість обмінюватися посиланнями на інші навчальні ресурси;
- за профілем вихованця педагог може розробити персональний підхід до і забезпечувати якіснішу подачу матеріалу;
- завдяки можливості фільтрації за відповідними критеріями можна легко знаходити потрібний контент;
- широкі демонстраційні можливості. Можливість безперешкодно ділитися будь-яким контентом та ознайомитися з ним у будь-який час;
- інформаційно-комунікаційна підтримка в соціальній мережі дозволяє вихованцю брати участь в обговореннях і виконувати завдання з будь-якого місця, забезпечує ретельне засвоєння знань;
- стає можливим спільне створення навчального контенту. Слухачі замість простого споживання інформації створюють повідомлення, дискусії;
- сором'язливі слухачі відчувають себе більш комфортно та стають більш активними учасниками освітнього процесу;
- через соціальні мережі є можливість легко нагадувати одне одному про важливі дати і події, заходи, конференції, круглі столи та брати в них участь;
- можливість створювати групові чати та групові відеозв'язки;
- можливість проведення опитувань, дискусій, фокусгруп [4].

Необхідно зазначити, що у кожній електронній соціальній мережі є низка можливостей:

- швидкий пошук односторонніх спілкування з друзями, родичами, знайомими, які знаходяться на відстані;
- можливість самовираження, реалізації творчого потенціалу;
- читання новин і їх коментування;
- обговорення різноманітних тем;
- допомога в організації професійної діяльності, розміщення реклами; розміщення й отримання потрібних відомостей щодо завдань, розкладу навчальних занять та інших подій;
- можливість надання соціальних послуг через мережу (збирання коштів, речей, матеріалів для соціальної допомоги людям тощо).

Застосування електронних соціальних мереж дозволяє створювати профілі з відомостями про себе, наповнювати контент, управляти налаштуваннями доступу, взаємодіяти з іншими користувачами приватно (через особисті повідомлення) й публічно (через механізм груп і зустрічей), а також є зручним ресурсом для зберігання і прослуховування аудіо і відеозаписів (пісень, кліпів, фільмів та іншого контенту).

Однак, необхідно враховувати, що крім позитивних аспектів є такі недоліки у використанні СМ, а саме:

- переключання уваги на інші подразники (на повідомлення від інших людей, сповіщення);
- залежність від якості інтернет-з'єднання, залежність від технічної оснащеності;
- надто багато інформації може викликати втому, перезавантаженість інформацією;
- поверхове сприйняття інформації без заглиблення в неї, що ускладнює засвоєння інформації;
- часте перебування в соціальних мереж може призвести до залежності.

В організаційно-масовій роботі Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості (Донецький ОПДЮТ) активно використовує для комунікації з вихованцями та працівниками закладів позашкільної освіти області електронні соціальні мережі: електронну пошту, соціальні мережі (Facebook, YouTube, Zoom, Google Meet), мобільні додатки, чат, групи (**WhatsApp**, Viber, Telegram, Messenger).

Так, у дистанційній роботі використовується сторінка Донецького ОПДЮТ у Фейсбуці група «Позашкілля Донеччини», на якій вихованці ЗПО області, педагоги, керівники гуртків викладають матеріал, що стосується освітнього процесу, висвітлювати інформацію про діяльність ЗПО, скриншоти проведених онлайн-занять, відео майстер-класів, відеопривітання, відеоконцертів, декламування віршів, публікують фотографії малюнків, поробок та інше для участі в обласних конкурсах, акціях, челенджах. У групі «Позашкілля Донеччини» Донецький ОПДЮТ розміщується інформацію про майбутні акції та Кожна акція приурочена до певної визначної чи пам'ятної дати та має свій хештег «#». Кінцевий результат по закінченню акції — є змонтований відеоролик з виготовлених колажів і

зібраних фотографій. Відео розміщується на сайті Палацу, сторінці у Фейсбуці та надається посилання на Ютуб канал Донецького ОПДЮТ. Незамінним для використання у роботі відділ є електронна пошта та платформа Google Meet – яка є зручною та легкою для відео конференцій та надійний помічник в проведенні онлайн занять.

Висновок. Отже, використання соціальних мереж, стало потужним інструментом для швидкого отримання інформації. Електронні соціальні мережі – це не лише розважальний засіб комунікації між людьми, але й потужна складова інформаційно-освітнього середовища, яка має великий освітній потенціал. Використання соціальних мереж в освітньому процесі закладу позашкільної освіти сприяє формуванню культури спілкування у віртуальному середовищі; підвищенню мотивації до навчання, вмінню працювати в колективі, стимулюванню розвитку творчих здібностей, є ефективним засобом активізації пізнавальної діяльності вихованців.

Література

1. Власенко О. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для контролю рівня навчальних досягнень.
2. Івашнюва С. Використання соціальних сервісів та соціальних мереж в освіті / С. Івашнюва // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 2. – С. 15–17.
3. Коноплицький С. Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз: дис. канд. соціол. наук: 22.00.01 / НАН України; Інститут соціології. – К., 2006. – 154 с.
4. Палій С. В. /Соціальні мережі як засіб комунікації електронного навчання.
5. Сазанов В. Прикладные социально-сетевые технологии / В. Сазанов. – М. : Лаборатория СВМ, 2012. – 118 с.

Шандура-Шаніна Г.М.,
керівник художній

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема формування національної свідомості та патріотичних почуттів молодого покоління є однією з найбільш актуальних у сучасному освітньому просторі. У контексті сучасних геополітичних та культурних викликів, створення сприятливих умов для розвитку національної ідентичності та патріотизму є критично важливим завданням для України.

У статті обґрунтовано значимість формування національної свідомості, розкрито суть терміну «патріотизм», визначено вплив позашкільної діяльності на формування у дітей національної свідомості та патріотизму.

Ключові слова: національна свідомість, національна ідентичність, патріотизм, позашкільна діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасному світі питання формування національної свідомості та патріотизму серед молодого покоління стає все більш актуальним та важливим. У нашій країні розвиток суспільства залежить від згуртованості громадян і високої громадянської активності тому, виховання патріотичних почуттів та національної свідомості стає пріоритетним завданням освітньої системи.

Заклади позашкільної освіти відіграють ключову роль у формуванні патріотичної свідомості та громадянського світогляду у молодого покоління. Вони є важливими центрами, де здійснюється національно-патріотичне виховання та підтримується духовне здоров'я суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Проблема національно-патріотичного виховання в різні часи займалися: О. Довженко, О. Губко, П. Кононенко, К. Косарева, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Франко, Т. Шевченко.

Важливий внесок у теорію патріотичного виховання та національної свідомості в позашкільній освіті внесли: В. Кузьменко, В. Кривіша, С. Русова.

Мета статті – визначити вплив позашкільної діяльності на формування у дітей національної свідомості та патріотизму.

Виклад основного матеріалу. Розвиток України та будівництво громадянського суспільства в значній мірі залежать від відповідальних особистостей, які пишаються своєю країною, турбуються про неї та готові захищати її інтереси.

Патріотизм – це позиція вірності своїй державі, гордості за її минуле і сьогодення, єдності з її

народом, прагнення захищати її інтереси. Патріотизм включає почуття гордості за свою Батьківщину, активну громадянську позицію, готовність до захисту [1].

Патріотизм – це почуття прив'язаності, любові та вірності своїй країні, її історії, культурі, традиціям та цінностям. Це готовність діяти на благо та в інтересах своєї нації. Патріотизм виявляється в готовності відстоювати права і свободи своєї країни, брати участь у її розвитку та процвітанні, а також в повазі до національних символів та історичних досягнень.

Формування патріотичних почуттів у дітей засобами позашкільної діяльності є важливим завданням, спрямованим на розвиток громадянського суспільства та національної свідомості. Заклади позашкільної освіти мають унікальну можливість вплинути на формування патріотичних цінностей дітей через різноманітні освітні заходи та програми.

Одним із ключових методів патріотичного виховання є позитивне висвітлення історії, культури та досягнень своєї країни. Вихованці повинні мати можливість дізнатися про великі подвиги своїх предків, відкриття та досягнення українського народу, що сприятиме виробленню почуття гордості за свою країну та її досягнення [3].

Національна свідомість – це уявлення та усвідомлення особою своєї національної приналежності, ідентичності та історичної спадщини свого народу. Це внутрішній світогляд, що визначається ментальними, культурними, історичними та етнічними особливостями певного народу. Національна свідомість включає в себе знання, цінності, традиції та ідентифікаційні позначки, які спільно характеризують групу людей, які вважають себе членами одного народу. Вона відображається у відчуттях гордості за свою культуру, мову, історію, а також у прагненні захищати та просувати інтереси свого народу. Національна свідомість є важливим елементом формування національної ідентичності та сприяє збереженню культурної та історичної спадщини народу [1].

Формування національної свідомості дітей у закладах позашкільної освіти є важливою складовою виховного процесу, спрямованого на розвиток їхньої ідентичності та громадянської активності. Національна свідомість формується через вивчення та усвідомлення історії, культури, традицій свого народу, а також через поглиблене вивчення мови, літератури, мистецтва та інших аспектів культурного доробку.

Одним із ефективних методів формування національної свідомості є організація тематичних заходів, які присвячені вивченню та шануванню історичних подій, видатних діячів культури та науки, національних свят. Це можуть бути виставки, екскурсії до музеїв, літературні вечори, майстер-класи з національних ремесел та інші заходи, що допомагають дітям краще зрозуміти та оцінити культурну спадщину свого народу.

Крім того, у закладах позашкільної освіти можуть проводитися дискусії, групові обговорення та проекти, які спрямовані на розгляд та аналіз сучасних соціокультурних явищ, їх вплив на формування національної ідентичності та свідомості. Це допомагає дітям розвивати критичне мислення та свідоме ставлення до власної культурної спадщини та історії.

Важливою складовою формування національної свідомості є використання сучасних технологій та мультимедійних засобів, які дозволяють дітям краще зрозуміти та відчути історичні та культурні аспекти свого народу [2]. Усі ці підходи спільно сприяють формуванню національної свідомості дітей у закладах позашкільної освіти, роблячи процес вивчення національної історії та культури цікавим, доступним та значущим для молодого покоління.

Позашкільна діяльність відіграє ключову роль у формуванні національної свідомості та патріотизму у дітей. Розглянемо деякі методи та підходи, які спрямовані на вивчення, усвідомлення та оцінку історії, культури, традицій та цінностей свого народу.

1. Вивчення історії та культури. Заняття, лекції, дискусії та екскурсії до музеїв, пам'ятників, історичних місць та архівів допомагають дітям краще розуміти історичні події, традиції та досягнення свого народу.
2. Літературні заняття. Читання та обговорення літературних творів, які відображають національну ідентичність та культурні цінності, сприяють формуванню почуття гордості за свою культуру та мову.
3. Участь у національних святах та святкуваннях. Активна участь у святкуваннях національних свят та традиційних обрядів сприяє усвідомленню та поглибленню національної ідентичності.
4. Вивчення мови та мовної культури. Вивчення рідної мови та літератури допомагає дітям краще зрозуміти та цінувати культурні та історичні аспекти свого народу.
5. Творчі заходи. Майстер-класи, конкурси малюнків та літературних творів на національну тематику сприяють розвитку творчості та підтримують інтерес до вивчення культурних традицій.

6. Громадянська освіта. Навчання понять громадянства, прав людини, громадянської відповідальності та участь у громадських ініціативах сприяють формуванню активної громадянської позиції та патріотичного ставлення до своєї країни [4].

Ці методи допомагають дітям не лише засвоювати знання про свій народ та його культуру, але й розвивати почуття національної гідності, гордості та поваги до своєї країни.

Висновки. Отже, вивчення та формування національної свідомості молодого покоління є важливим завданням, яке вирішується за допомогою різноманітних методів та підходів у закладах позашкільної освіти. Ці методи і підходи, сприяють не лише набуттю знань про власну націю, але й розвитку почуття національної гідності, гордості та поваги до своєї країни, створюють умови для формування в дітей патріотичного ставлення до своєї країни, глибокого розуміння її історії та культурних цінностей. Таким чином, позашкільна діяльність відіграє важливу роль у створенні основ для національної свідомості та патріотичного виховання молодого покоління.

Література

1. Бех І. Патріотичне виховання дітей та молоді. Позашкільня, 2011. №10. С. 9-16.
2. Захаренко С., Коваленко О. Формування громадянина-патріота у педагогічній системі. Рідна школа, 2013. № 6. С. 36-40.
3. Киричок В.А. Патріотичне виховання молодших школярів у позаурочній діяльності. Класний керівник, 2011. № 9/10. С. 47.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. №641. URL: <http://uon.cg.gov.ua/index.php?id=12515&tp=1&pg=>

ЗМІСТ

СЛОВО УКЛАДАЧА	3
<i>Бочарова Валерія</i>	
Соціальна активність старшокласника: теоретичний аспект.....	4
<i>Гаврикова Катерина</i>	
Волонтерство в Донецькій області.....	7
<i>Дегтярьов Микита</i>	
Вплив інформаційного простору на формування активної громадянської позиції молоді.....	11
<i>Кисіль Каміла</i>	
Бюджет участі як механізм співпраці органів місцевого самоврядування з громадою.....	14
<i>Курмаєва Рената</i>	
Державна варта: орган правопорядку Краматорського заводського району.....	17
<i>Лесік Дар'я</i>	
Полікультурна освіта як умова соціально-культурної ідентифікації особистості.....	21
<i>Нікітіна Катерина</i>	
Волонтерство як суспільний феномен.....	23
<i>Нікітіна Катерина</i>	
Теоретичні аспекти формування лідерських якостей учнівської молоді.....	27
<i>Нікітіна Катерина</i>	
Виборче право як прояв демократії.....	31
<i>Нікітіна Катерина</i>	
Кримінальне правопорушення: склад, ознаки та кваліфікація.....	33
<i>Пелих Олеся</i>	
Феномен толерантності: характеристика, сутність, структура.....	37
<i>Позарецький Спартак</i>	
Моніторинг стану популяцій і екологічні проблеми рідкісних видів земноводних Надвірнянського району Карпат Івано-Франківської області.....	39
<i>Регунова Віолетта</i>	
«Я-концепція» у створенні іміджу учня-лідера.....	44
<i>Таранік Софія</i>	
Волонтерський рух в Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства.....	46
<i>Чирватюк Микита</i>	
Як організувати суспільну акцію: розробка і реалізація власного проекту.....	50
<i>Чирватюк Микита</i>	
Поняття «лідер» і «лідерство» в сучасній науковій літературі.....	53
<i>Чирватюк Микита</i>	
Становлення і розвиток волонтерства.....	56
<i>Аверін А. І.</i>	
Соціальні особливості формування здорового способу життя.....	59
<i>Аверіна О. Л.</i>	
Формування освітнього соціалізуючого простору.....	61
<i>Аханкіна А. О.</i>	
Індивідуалізація соціобуття вихованців.....	64
<i>Аханкіна А. О.</i>	
Соціалізація особистості: психологічний аспект.....	67
<i>Брусенко А. С., Трубник І. В.</i>	
Соціальний театр як гурткова робота з молоддю у територіальній громаді.....	70
<i>Гриненко О. М.</i>	
До проблеми соціалізації особистості.....	72
<i>Жиженко Л. Б.</i>	
Виховання сімейних цінностей на заняттях гуртка «літературна творчість».....	80

<i>Зана О.М.</i>	
Створення і впровадження в практику роботи ефективної моделі молодіжного лідерства.....	83
<i>Канзюба О. М.</i>	
Соціалізація особистості: середовищний підхід в умовах закладу позашкільної освіти.....	86
<i>Коваленко О.С.</i>	
Соціокультурний простір закладу позашкільної освіти: виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва у патріотичному вихованні.....	89
<i>Кулик Н. М.</i>	
Формування соціальної компетентності вихованців позашкільних закладів.....	92
<i>Ліхута О.В.</i>	
Теоретико-методологічний аспект соціалізації особистості.....	94
<i>Ляшова О. С.</i>	
Формування патріотично спрямованого освітнього середовища закладу позашкільної освіти.....	97
<i>Півень І. П.</i>	
Інклюзивне освітнє середовище як чинник соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.....	100
<i>Полякова Т. В.</i>	
Мова – потужний засіб соціалізації особистості.....	104
<i>Преображенська О.І., Трубник І.В.</i>	
Особливості гурткової роботи з дітьми у прифронтовому місті.....	107
<i>Скорписова Л. І.</i>	
Демократизація соціобуття вихованців у закладі позашкільної освіти.....	109
<i>Соколенко Т. М.</i>	
Соціалізація особистості як соціально-педагогічне явище.....	112
<i>Ткаченко К. О.</i>	
Соціальна компетентність особистості як запорука успішної адаптації.....	115
<i>Філюшина К. С.</i>	
Соціальні мережі як інструмент освітнього процесу закладу позашкільної освіти.....	119
<i>Шандура-Шаніна Г. М.</i>	
Формування національної свідомості та патріотизму засобами позашкільної діяльності.....	122

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

**Матеріали науково-дослідної роботи педагогів та вихованців
Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості**

Упорядник: Т. Соколенко, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
методичного відділу Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості

Статті друкуються в авторській редакції.

Матеріали надано авторами публікацій в електронному вигляді.
Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.